

ISSN 2708-0889

**ACTA DE HISTORIA &
POLITICA:
SAECULUM XXI**

**2022'
Volume IV**

ЧНУ імені Петра Могили
2022

УДК 94+930+902/904+327
DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04

Засновник видання:

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
(кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики факультету політичних наук)

Зареєстровано як друкований засіб масової інформації
(Реєстраційне свідоцтво: КВ 23922-13762Р)

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (група «Б») з міжнародних відносин (Наказ МОН України № 320 від 7 квітня 2022 року).

Головний редактор: Людмила Вовчук, к. іст. н., доцент (ЧНУ ім. П. Могили)

Відповідальний секретар: Ірина Габро, к. політ. н., доцент (ЧНУ ім. П. Могили)

Редакційна колегія:

Міжнародні відносини: Белінська Світлана, д. е. н., доцент (Миколаїв); Брусиловська Ольга, д. політ. н., професор (Одеса); Коста Бруно, PhD (політ. науки), професор (Португалія); Цинк Кароліна, PhD (історія) (Польща); Худолій Анатолій, д. політ. н., професор (Острог); Куц Галина, д. політ. н., професор (Харків); Норд Ганна, д. економ. н., професор (Миколаїв); Ортіна Ганна, д. н. з держ. упр., професор (Мелітополь); Сіновець Поліна, к. політ. н., доцент (Одеса); Вілласміл Еспіноза Хорхе Ієсус, PhD (політичні науки), професор (Венесуела).
Історія та археологія: Бороденко Олена, д. іст. н., професор (Полтава); Єнаке Джордж, PhD (історія), професор (Румунія); Гайдай Ольга, к. іст. н., доцент (Миколаїв); Лазурко Лідія, д. іст. н., професор (Дрогобич); Нефьодов Дмитро, д. іст. н., доцент (Миколаїв); Сокирська Владилена, д. іст. н., професор (Суми); Стобецький Рафал, доктор історії, професор (Польща).

Адреса редакції:

54003, м. Миколаїв, 1 Воєнна, 1, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, кафедра міжнародних відносин та зовнішньої політики
E-mail: ahpsXXI@ukr.net

Офіційна web-сторінка в Інтернеті:

<https://ahpsxxi.org/>

Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2022. Volume IV. 127 с.

Статті подаються в авторській редакції. Автори несуть відповідальність за достовірність фактів, імен і за граматичні та стилістичні помилки.

ISSN 2708-0889

© Автори статей, 2022
© ЧНУ імені Петра Могили,
2022

З М І С Т

Ян Станіслав Цехановський

1918-1921 роки: відновлення незалежності Польщі у міжнародному контексті 7

Людмила Лановюк

Ключові аспекти становлення державності у країнах Африканського континенту в ХХ-ХХІ ст. 19

Анна Ждамарова, Сергій Білан

Арабська весна та неконституційні зміни урядів в Африці 28

Вікторія Хвіст

Функції та форми участі міжнародних організацій у світополітичних процесах і врегулювання міжнародних конфліктів 36

Олександр Шевчук

«Тайванська проблема» в контексті дестабілізації системи міжнародних відносин російсько-українською війною 47

Інна Погорелова

Північнокорейська ядерна проблема та можливі сценарії її розвитку 54

Ірина Тихоненко, Орина Шуркова

Водне питання як каталізатор конфліктогенності пакистансько-індійських відносин: еволюція та сучасний стан 63

Дмитро Кравченко

Європейська інтеграція Північної Македонії: виклики ХХІ ст. 72

Олександр Бойко

Роль Росії у придністровському конфлікті 80

Алла Атаманенко, Назар Мартинюк

Наукова дипломатія в глобалізованому світі: концептуалізація явища 88

Ірина Габро

Проблеми та протиріччя екологічної дипломатії КНР 98

Наталія Кравченко

Інформаційна складова як ключовий аспект гібридної війни 106

Сергій Асатуров, Андрій Мартинов

Глобалізація і глокалізація в умовах кризи світової системи
міжнародної безпеки 119

C O N T E N T

Jan Stanisław Ciechanowski

The years 1918-1921: the recovery of Polish independence in the international context 7

Liudmyla Lanoviuk

Key aspects of state formation in countries African continent in XX-XXI centuries 19

Anna Zhdamarova, Serhii Bilan

The Arab Spring and unconstitutional change of governments in Africa 28

Victoria Khvist

Functions and forms of participation of international organizations in world political processes and settlement of international conflicts 36

Oleksandr Shevchuk

The «Taiwan problem» in the context of the destabilization of the system of international relations by the Russian-Ukrainian War 47

Inna Pohorielova

The North Korean nuclear problem and possible scenarios of its development 54

Iryna Tykhonenko, Oryna Shurkova

The water issue as a catalyst of the conflict nature of Pakistani-Indian relations: evolution and present state 63

Dmytro Kravchenko

European integration of North Macedonia: challenges of the 21st century 72

Oleksandr Boiko

Russia's role in the Transdnister conflict 81

Alla Atamanenko, Nazar Martyniuk

Scientific diplomacy in the globalized world: conceptualization of the phenomenon 89

Iryna Habro

Problems and contradictions of the environmental diplomacy of the PRC 99

Nataliia Kravchenko

Information Component as a key aspect of Hybrid War 107

Sergey Asaturov, Andrei Martynov

Globalization and glocalization in the conditions of the crisis of the
world international security system 120

УДК [94 : 327] (438) »1918-1921»
DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.007

THE YEARS 1918-1921: THE RECOVERY OF POLISH INDEPENDENCE IN THE INTERNATIONAL CONTEXT

Jan Stanisław Ciechanowski,

e-mail: js.ciechanowski@uw.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3542-1991>

University of Warsaw,

ul. Nowy Świat 69, 00-046, Warsaw, Poland

The article highlights Poland's foreign policy in 1918-1921 and emphasizes that the key role in the restoration of independent Poland was played by Józef Piłsudski, a moderate socialist leader of the independent forces of Poland, and the conservative Polish National Committee in Paris led by Roman Dmowski. At the beginning of 1919, a new Polish government was formed, which included members of both these political parties. The decision on Poland's western borders was made at the Paris Conference. The new Bolshevik Russia and its imperialism became the most terrible threat to the newly created Polish state, as it was demonstrated in 1920 during the Polish-Bolshevik war. The idea of a friendly Ukrainian independent state in the East was not achieved, despite efforts in this direction. Another threat was associated with German revisionism. However, Poland defended its independence, and new borders of the country were established. Relations with other neighbours, Czechoslovakia and Lithuania, were strained due to border disputes. The exceptions were Romania and Latvia.

Keywords: Poland, independence, Polish-Bolshevik war, Polish foreign policy, Polish borders

Introduction. On November 11th, 1918 the birth of an independent state, the Republic of Poland, took place in Warsaw, the old Polish capital. This event had been made possible the previous day, when the most important and dynamic leader of the Polish independence movement, Józef Piłsudski, freshly released from a German prison in Magdeburg, arrived in the city. He was a moderate socialist but, above all, a man whose overriding goal was the independence of his homeland. On November 11th, he was given military command and, on the 14th civil power, whereupon he declared himself the Provisional Head of State until the convocation of Parliament¹. The year 1918 should be seen as part of the great process of establishing the Versailles system, which started at the end of that year but lasted some years more, practically until 1921. In 1918, Poland recovered its independence. This occurred 123 years after the final partition of the Polish-Lithuanian Republic as carried out by the neighboring absolutist states: Russia, which took the biggest part of Polish territory, Austria, and Prussia. But independence also came 146 years after the first partition of the *Res Publica*. So many years without the possibility of normal development and so many years of foreign exploitation. The main problem for the 20 million Poles under partition was that Russia, the tsarist despotic regime, with its generally lower level of economy and material culture, was vitally interested in maintaining Poland's non-existence. On the other hand, German chauvinism played its role in the Prussian part, but the economic level of Poles there was high and during those long years they were able to use to their advantage the formal state of law.

The purpose of the study is to highlight the restoration of Poland's independence in the international context during 1918-1921.

¹ Wandycz, P.S. (2001). *The Price of Freedom. A History of East Central Europe from the Middle Ages to the Present*. London; New York: Routledge, 199; Zamoyski, A. (2009). *Warsaw 1920. Lenin's Failed Conquest of Europe*. London: Harper Press, 292.

Basic definitions and terms. From the middle of the 19th century Poles enjoyed the most favorable conditions in Austria and then in the Austro-Hungarian Empire. The development of Polish culture was possible there, the participation of Poles in the main circles of the monarchy was high, but economic stagnation was a big challenge.

In 1795, the Polish-Lithuanian noblemen's republic was destroyed mainly by the Russian army. Independence came in 1918 because of WWI, the first universal war in the history of humanity, when the Poles were trying to profit from the differences between the three invaders. Some of them like those who were part of National Democracy a conservative movement were closer to seeking solutions in cooperation with Russia and were against the central states. Some other politicians, like Piłsudski, wanted to prepare conditions for creating a Reborn state in the lands of the weakest power – Austria-Hungary.

The Polish leader started that war on the side of the Austrians. When conflict broke out in 1914, he led a military campaign with his supporters against Russia, trying to launch a new uprising – but without any success. The aim of Piłsudski was full independence by organizing the military effort of the Poles. He was the first to understand that his countrymen were obliged to show that they were not about to wait for the decisions of the victors in the war without any military effort. So in September 1914 he created a secret Polish Military Organization (POW) to fight for independence against Russia. During the war POW pursued intelligence operations and military training, waiting for the proper moment to act militarily. POW was the first Polish military organization not controlled by the foreign countries. Some other Poles saw possibilities for achieving vast autonomy in alliance with Vienna – these were the activists of the Supreme National Committee, established in Cracow (Kraków) in August 1914, and which led the Polish Legions in which Piłsudski was also involved².

These units fought bravely against Russia, and in 1915 they numbered nearly 20 thousand Poles. In 1916, a crisis inside the Legions occurred when Piłsudski resigned as a protest against the central powers' policy of not recognizing the Legions as a Polish force fighting for independence. When in July 1917, the Polish leader and his soldiers refused to swear an oath of fidelity to the central powers, the Legions were disarmed, and its soldiers were interned or incorporated into the Austro-Hungarian army. Piłsudski was arrested and sent to the prison in Magdeburg. It helped him not to be considered a loyal ally of the central countries.

Poland's situation in 1918-1921 and its foreign policy. The situation was complicated. Paradoxically, in the summer of 1915 the main power in Polish lands was Germany, which occupied the Russian part of Poland, causing great hardship till the end of the war. This was preceded by the massive and arbitrary evacuation of people, industries, and capital by the Russians. The Polish lands witnessed vast destruction during the war and Polish soldiers greatly suffered via their mass-participation in the three armies. Very often they were fighting against their own countrymen and thus were dying and being buried as Russian, German, or Austrian officers and soldiers. Half a million Poles perished in these three armies.

The three empires were intent on recruiting more and more Poles. So they used certain ploys and promised in a very vague and general manner the restoration of Poland. One of these manipulations was the act of November 5th, 1916 in the name of the German and Austrian emperors. The creation of the Kingdom of Poland was announced. It was to be formed by the lands controlled up to the outbreak of the war with Russia. This act was quite important as the first sign of a lack of solidarity between these three countries in Polish matters. It was also a reaction to the crisis of the Polish Legions in July. The Russian answer came on December 25th. The tsar announced plans to create a free Poland, composed by lands controlled until 1914 by Russia, Prussia, and Austria-Hungary. In January 1917, the Polish Provisional Council of State was created by the Germans and

² Ibidem.

lasted till August. At the beginning of that year, the President of the United States, Thomas Woodrow Wilson, called for a united and independent Poland, something he repeated in January of the next year. In March 1917, the tsar abdicated, but the Provisional Russian Government maintained the vision of a free Polish state, giving permission to create Polish military formations in Russia³.

Germany also allowed the creation of Polish military forces. In June, Paris gave the green light to create a Polish Army in France and in August a Polish National Committee was created in Paris, which in the near future became for the Entente an official representative of the Polish nation, also responsible for the protection of Poles abroad. In September, the Committee was recognized by France, in October by the United Kingdom and Italy, and in December by the USA.

Meanwhile, in September 1917, Germans and Austrians created in the lands they occupied a Regency Council of the Kingdom of Poland, which had little power, but was the first real Polish authority with its own government. The situation changed dramatically in November with the Bolshevik coup d'état against the democratic government in Russia. The Bolshevik dictatorship soon unleashed its unbridled terror and the situation in the East became completely unpredictable. The peace of Brest in March 1918 was very dangerous for Poland as the Bolsheviks agreed to borders in the West as in the mid-17th century, and as a result the Polish cause became an internal German matter. In August, the Russians declared the cancellation of the partitions of Poland but this was a tactical trick, which became clear very soon⁴.

In October 1918, the Regency Council maintained that its goal was the full independence of Poland. On the 26th of that month the Polish Ministry of Foreign Affairs was created. In October – with the visible collapse of the Austro-Hungarian Empire – the Polish institutions in Western Galicia (Galicja) and in Cieszyn Silesia (Teschen Silesia, Śląsk Cieszyński) started to control those territories in the name of Poland. On November 6th and 7th a provisional Government of the Polish Popular Republic was created in Lublin by Polish socialists who were supporters of independence. Along with the leftist character of the governments appointed later on by Piłsudski, after the recovery of the independence, this was very crucial, as it was a mortal blow against Bolshevik agitation in Poland. On November 11th, the same day when the Regency Council handed over military power to Piłsudski, the Entente and Germany signed an armistice in Compiègne⁵.

The circumstances for Poland were very favorable, and for the first time in many years. The simultaneous disaster of the three black eagles – as the occupiers were called in Poland – i.e., the defeat of the central states and a radical change of government in Russia, all happened even though these countries began the war on opposite sides. Thus there was a collapse of three empires, and especially Russia, which was the most important factor as the tsarist state was a part of the Entente. To have Sankt Petersburg as one of the winners of WWI would have been a very negative factor for Polish aspirations. But in 1918 there was a political vacuum in all three parts of Poland, one which was to be filled up by the Entente, the USA, the remains of the former powers in Central-Eastern Europe, and new or old aspirations of the nations to have their own states. In the short term this was a very positive and profitable situation for Poland as there was no danger of having one of these three occupiers of Polish territory as a winning and victorious power at the peace conference.

In November 1918, a new Polish Government controlled Warsaw and the central part of Poland. The new state had practically no fixed borders. As it happened, they were to be shaped in a very difficult and chaotic international situation. The main goal was to

³ Wandycz, P.S. (2001). *The Price of Freedom. A History of East Central Europe from the Middle Ages to the Present*. 199.

⁴ Wandycz, P.S. (1996). *The Lands of Partitioned Poland, 1795–1918*. Seattle; London: University of Washington Press.

⁵ Ibidem.

defend and consolidate independence, to fight with combined diplomatic and military means to have proper borders and to obtain for Poland its place in a new European order. But Polish lands were ruined, and industry was destroyed. There was massive unemployment and massive immigration abroad. Hunger was something obvious. The disastrous consequences of the war as a part of the Eastern front and as a result of the occupations were glaring. We should add to this the threat of the prisoners of war which were liberated (especially Russians), as this was creating a danger to the public order. The collapse of the three powers that had destroyed the noblemen's republic at the end of the 18th century did not mean that there was no threat to Poland's independence⁶.

The main danger was the expansion of White or Bolshevik Russia from the East and of a new Germany from the West. Both Russia and Germany were traditionally very interested in the non-existence of a Polish state. That threat became real in 1920 from the East. The two imperialist powers in their new forms were temporarily weak because of military defeats and internal fights. That is why almost 20 years of a relative calm passed. And in September 1939 these two states carried out their aim – they attacked Poland in a coordinated manner. In turn, the Western powers, Great Britain and France, which gave their guaranties to polish sovereignty, did not fulfill their obligations. This caused Poland to lose its independence again – for 50 years, till 1989.

But coming back, at the end of 1918, the main issue was that the small territory controlled by the Warsaw Government was surrounded from the West, North and East by German troops of the Ober-Ost, a formation half a million soldiers strong and based in Ukraine, Belarus, the Baltic States, and Polish Podlaquia (Podlasie). The Germans wanted to evacuate these troops through central Poland. The primary goal of Polish diplomacy and its principal purpose was to get rid of the German troops, but not through the Polish lands. It was also important to stop their misconduct and robbery, even some clashes against Poles, and to control the lands abandoned by Germans while not allowing the Bolsheviks to fill the vacuum.

Another problem was the double representation of the Polish nation, as it often happens in such situations when there is no state and not only one political group wants to be the leader. The first center was the Polish Government in Warsaw, which was formed by the people of Piłsudski, someone very popular as the leader of Polish Legions⁷.

It controlled a part of Polish lands with Warsaw included. It had at its disposal a small number of foreign representations of the former Regency Council. At the beginning the Warsaw Government was ignored by the Entente and was considered pro-German when in November-December 1918 the German envoy was practically the only foreign diplomat in Warsaw. On November 16th, Piłsudski notified the governments of all countries involved in the war (and neutrals, as well) of the restoration of an independent and sovereign Poland. The next day the Polish Foreign Minister informed his counterparts from Great Britain, France, the USA, Italy, Japan, and Portugal (it was a short and not very well-aimed list) about this notification of Piłsudski and asked them to send their official representatives to Warsaw. But the response was dead silence⁸.

The second center of foreign policy was the Polish National Committee considered the representative of Polish interests in the West with its own voluntary armed force, but controlled by the French, i.e., the Blue Army created in France in June 1917 with 70 thousand Poles. The leader of the Committee was Roman Dmowski, along with the representative in the USA – namely, the world-famous pianist and composer Ignacy Jan Paderewski, who probably convinced President Wilson to call for the restoration of an

⁶ Ibidem.

⁷ Ibidem.

⁸ Ciechanowski, J.S. (2005). *Lt-Col. Jan Kowalewski's Mission in Portugal*. In T. Stirling, D. Nałęcz, T. Dubicki (Eds.), *Intelligence Co-operation Between Poland and Great Britain During World War II*, v. 1, *The Report of the Anglo-Polish Historical Committee*. London–Portland, OR: Vallentine Mitchell.

independent Polish state in his famous 14 points. The Committee had a privileged position among Entente powers and disposed of representations in its main capitals. It was financed via a special credit by Paris and less by London and because of this it depended on those powers. The Committee was very close to Paris. There was less understanding with London because of the attacks against that Polish organization. The advantage of the Committee was that it had always supported the Entente. So there was an urgent need of cooperation between the Warsaw Government and Paris Committee. The newly created state desired not only a consolidation of state power, but also a creation of a single center for foreign policy. Only then would it be possible to commence normal diplomatic relations. Cooperation was not easy because of political differences and contradictory goals, and also because of some communication problems. Finally, as a result of an initial agreement in December 1918, some representatives of the Government entered the Committee in Paris. The dualism was eliminated between January and April 1919, but very harmful situations for Polish interests occurred in that time, ones that created the impression of chaos⁹.

A compromise was needed before the Paris conference, which started on January 12th, 1919. Few days later a Government led by Paderewski was created, but rough negotiations about the spheres of influence and personalities lasted very long. The delegation to Paris, led by Paderewski (who – as other prime ministers – spent the majority of his time there) and Dmowski, was mainly controlled by members of the Polish National Committee, also as a result of French pressure. So it was possible to defend the Polish cause during the conference, although the agreement came very late. In that situation the recognition of Poland as a state occurred at the end of January 1919, more than two months after the declaration of independence. The Polish Government was recognized first by the USA, on January 30th, 1919, and then the Entente powers – by France on February 24th, by Great Britain February 25th, and by Italy on February 27th. This was followed by other countries. Now there was no obstacle to establish normal diplomatic relations with Poland. Until May 1919 the outposts of the Polish National Committee were gradually subordinated to the Polish Ministry of Foreign Affairs, which was shaped by activists of the Committee, supporters of Piłsudski, employees of the State Department of the Regency Council, and in a small amount – by former Polish diplomats in Austro-Hungarian foreign service, especially in consular matters. At the beginning there were mostly Polish aristocrats and landowners in the foreign service, but later this changed. In April 1919, the Polish National Committee was dissolved. Both sides were conscious that the most important decisions about Poland's political future were to be taken by voters during the first elections. But to hold them, first there was the need to establish security and stable borders.

The ideas on where to set Poland's borders were related to the boundaries of the Polish-Lithuanian Republic before its first partition in 1772, but it was obvious that the appearance and strengthening of modern national movements in Ukraine and Lithuania, less in Belarus, were also to be taken into consideration. There were two general concepts. The first, supported by Piłsudski, was to establish a federation of Poland with nations such as Lithuania, Ukraine, and Belarus, with their right to self-determination. These nations were to serve as Polish allies and as a buffer between Poland and Bolshevik Russia. This idea had no success mainly because the majority of the forces in those new states were not interested in such cooperation and – except Lithuania – they had no strength to maintain their independence (as Ukraine) or create a proper and strong national movement, as in Belarus. Piłsudski therefore slowly accepted, with certain reservations, the "incorporative" conception, mainly supported by the National Democrats. But Piłsudski wanted to gather inside the borders as many Poles as possible, whereas the conservatives were opting only for territories with an ethnic Polish majority, with more or less the borders of the second partition of Poland, and they didn't want to have too many alien national elements inside

⁹ Ibidem.

the state. Generally, in such a situation, Piłsudski, as the Head of the Polish state, decided to be passive but firm in the West and dynamic and creative in the East, pursuing there, a policy of *fait accompli*. In that aim, a strong and efficient army with high morale was necessary. The situation was improved when between April and June 1919 the Polish Army in France returned to Poland, along with tens of thousands of Polish prisoners of war from France, Italy, and Great Britain¹⁰.

But the Polish independent state was still in dire danger. Poland was surrounded almost completely by hostile powers having contradictory interests. The geopolitical position was as usual ill-fated, with two great enemies – one in the East, the other to the West – and practically no natural borders with them.

Poland's relations with its neighbors and other powers. Germany and the Entente. In 1918, Poland was surrounded by German troops and there was a real threat of war in Great Poland (Wielkopolska – the oldest region of the country, centered on Poznań) and in Silesia (Śląsk), two regions of the Prussian partition, where the independence aspirations of Poles were very strong. Also the Poles from Pomerania (Pomorze) – the third part – wanted to be back to Poland. Warsaw, of course, supported the reintegration of the Prussian partition with the homeland. Germany was conducting a very fierce anti-Polish propaganda war.

On December 27th, 1918 a Polish uprising started in Great Poland as a result of German provocations and the visit of Paderewski. There was a revolt in Germany then, but in January 1919, the German Government assumed the offensive¹¹. The Entente obliged the Germans to an armistice in Trier, also on the Polish front. In February an agreement was signed to evacuate German troops from the East not through Poland. But the danger was still real. There was a 350-thousand strong German army near the Polish border and rumors spread of plans to create a formally independent German Oststaat (Eastern State).

The Entente was the main power to decide the future of Europe, especially towards the central states and their satellites. France – a traditional Polish ally, especially from Napoleonic times – was looking for a system to limit the potential German threat. The challenge for Poland was the very close relation of Paris with the interests of White Russia, which could cause great danger for the Polish borders in the East as the White Russians were generally accepting only the borders of the so-called Kingdom of Poland, created and controlled by Sankt Petersburg in 1815.

But when Bolshevik power was consolidated, Poland (as the main pillar of the countries of the region) became for Paris a barrier to German expansion in the East and a sanitary cordon against the Bolsheviks. In February 1921, a defensive alliance was established between Paris and Warsaw, but practically only in the case of a German attack. On the other hand, France tried to have a very influential position in the Polish economy, fighting in these first years against Polish-German economic cooperation.

In the case of the United Kingdom it very soon became obvious that looking for balance meant supporting German interests as much as possible, as a counterweight to the French position. Prime Minister David Lloyd George was openly the main enemy of Polish interests. He helped to create the concept of the Curzon line, which was the result, among other matters, of the absurd conviction that Ukrainians and Belarusians were Russians. So the British plan was to have a small Poland. During the peace conference Warsaw was even forced to accept certain German financial obligations as a part of the territory controlled by the central powers during the war. The negative British policy towards Poland was also clear during the Bolshevik invasion of Poland in the summer of 1920.

The United Kingdom forced Warsaw to accept disadvantageous solutions regarding Cieszyn Silesia and Gdańsk (Danzig). The USA helped Poland a lot via the declarations of President Wilson, but soon Polish interests enjoyed lesser American support, as

¹⁰ Wandycz, P.S. (1990). "Poland's Place in Europe in the Concepts of Piłsudski and Dmowski". *EEPS. East European Politics and Societies*, 4(3), 451-456.

¹¹ *Ibidem*.

Washington normally sided with London's ideas about Poland. Besides, the Entente and especially the United Kingdom were very unfavorable toward the majority of Polish military efforts in the East, but after the Bolsheviks' defeat of the White Russians and Ukrainians, Paris and London accepted Polish control of territories up to the Zbrucz river, which later became the border between Poland and the Soviet Union¹².

Poland was one of 27 allied and associated countries that participated in the peace conference. The Polish position was that of a state with "limited interests". Polish diplomats, scientists, experts, and activists exerted great efforts to defend Polish positions. The results of the conference were not positive, mostly because of the policy of Lloyd George with the passive attitude of France. Poland was given by the Versailles Treaty (June 28th, 1919) a part of Great Poland and of Pomerania, but not Gdańsk, which became a free city. Access to the Baltic Sea was very narrow and dangerous because it passed through two parts of the German state.

Plebiscites were held in lands disputed between Poland and Germany. They were not positive because of German tricks and the very difficult situation of Poland when voting took place. But in Upper Silesia three Polish uprisings helped to get an important part of that land. Poland was also obliged (as was Romania, but not Germany, where there was a big Polish minority) to accept a national minorities protection treaty, which was a clear interference of the powers in Polish internal matters.

But generally, thanks to the Paris conference and Versailles Treaty, the independence of Poland was recognized once again. Practically, this spelled the end of the threat of German aggression for many years. But Poland was not a "child or bastard of the Versailles Treaty" (as Vyacheslav Molotov, the People's Commissar for Foreign Affairs, declared in 1939), because the state had been created and defended by the Poles before. And because Poles were fighting during the war for their independence in the Polish Blue Army in France, and also in the Polish Legions. The Polish attitude towards the treaty was critical, but during the following years Warsaw defended it as a pillar of European and world security¹³.

Russia and Ukraine. Poland was not interested in the victory of the White Russians. So, in spite of pressure from the Entente, Warsaw offered no real help for those forces. On the other hand, very soon it was obvious that the Bolsheviks would continue the imperialist expansion of tsarist Russia, hoping to make communist the biggest part of Europe as possible. The main aim, of course, was to join together the Russian and German proletarian revolution. For Piłsudski, in the short term, Bolshevik Russia was not as dangerous as White Russia, even though he understood the significance of its threat to Western civilization. A massive and unprecedented terror and economic disaster, which the new rulers of Russia were causing inside and outside their zones of control, belonged to the first symptoms of this danger.

At the end of 1918 the Soviet Executive Committee declared the spreading of the proletarian revolution to Ukraine, Poland, the Baltic States, and Finland as its goal. The Bolshevik authorities were also declaring their supposed right to represent workers' interests all over the world and were forming Polish revolutionary military formations. Because of that and thanks to other signs and events, Piłsudski was convinced that war with Moscow was inevitable. Thus, relations between the two countries started very badly with the closing of the Polish representation of the Regency Council in Moscow and Petrograd and the detention of its personnel in November 1918 when Polish independence was declared.

¹²Krasuski, J. (2009). *Polska-Niemcy. Stosunki polityczne od zarania po czasy najnowsze*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 216-260; Ciałowicz, J. (1970). *Polsko-francuski sojusz wojskowy 1921–1939*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 27-76; Nowak-Kiełbikowa, M. (1975). *Polska-Wielka Brytania w latach 1918–1923. Kształtowanie się stosunków politycznych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 23-297.

¹³ Ibidem.

Militarily, Poland was not passive. First, Polish troops intended to occupy territories left by the Germans in Lithuania and Belarus. In April 1919, Vilnius (Wilno) was conquered. But there were also negotiations and the decision of Piłsudski not to conduct military actions against the Bolsheviks when they were fighting General Anton Denikin's army.

Another crucial issue was the contradictory territorial interests of Poland and Ukraine, although it was hoped an agreement could be reached. In November 1918, Ukrainian forces – helped by Ukrainian units of the Austro-Hungarian army – attacked Lvov (Lviv, Lwów), then a city with a Polish majority (86%). The conflict started because it was very difficult to reconcile the claims of the Poles, who generally had a majority in the cities in Eastern Galicia, and Ukrainians, who had a majority outside the cities of the country. As Polish politicians could not benefit from the ethnographic situation, they were presenting the importance of Polish culture in disputed lands. And their Ukrainian counterparts were presenting a right to self-determination. It was not easy to agree on a common past and present; also, because both sides were internally divided in various aspects, there was a different scale of popularity of communism among Poles and Ukrainians. The war between Poland and the Western Ukrainian Popular Republic broke, as Poles wanted to control Eastern Galicia and a part of Volynia. In October 1919, an armistice was agreed with a demarcation line on the river Zbrucz¹⁴.

After the signing of the Versailles Treaty, Poland was able to concentrate its efforts in the East. At the beginning of 1920 she helped Latvia against the Bolsheviks. At that time Moscow returned to the idea of an European revolution, suspended at the beginning of 1919 because of the difficult internal situation caused by the civil war. On the one hand, there were general Bolshevik peace offers, on the other hand, in February 1920 Lenin gave an order to plan a great offensive against Poland. Piłsudski decided to attack in Ukraine to help to establish the Government of the Ukraine Popular Republic under Chief Ataman Symon Petliura. The plan of the Polish leader was to help to free Ukraine and not to conduct an imperialist and adventurous action, as he was accused by Lloyd George and communists. In April 1920, Poland signed a treaty of political alliance and a military agreement with Petliura, who accepted Polish border claims. A joint offensive started, which ended with the capture of Kiev in May. But the front was stabilized and Moscow soon started to recapture territories.

In July 1920, the Bolsheviks launched a great offensive that was very dangerous to Poland, which was invaded and the Red Army was approaching Warsaw. The terms of a possible armistice presented by Moscow had as its main aim the creation of a Polish satellite of the Bolsheviks, with 50 thousand soldiers in the army, a workers' militia, amnesty for political prisoners, and cancellation of armament production. In the summer of 1920, Poland was almost entirely isolated. Marshal Mikhail Tukhachevsky claimed that over the "dead body of White Poland" leads the way to worldwide conflagration. Germany, Czechoslovakia and Lithuania were neutral but practically hostile, having prohibited the transfer and shipment of arms and munitions to Poland. In Gdańsk a strike of German dockers was organized. The Bolshevik-oriented workers, also socialists, were helping also in other countries to stop help for Poland. The only material aid, not a huge one, mainly from France, Hungary, and Italy, came through Romania, which maintained friendly neutrality. The quiet border with the latter country was an important factor and was the only line of communication with the West.

Poland was fighting practically without any real military help from the West. Between the 12th and 15th of August the decisive battle for Warsaw took place. The Polish army led by Piłsudski achieved a great victory, followed by a panicked Bolshevik retreat. The most crucial factor in that victory is still not very well known – namely, that Poles were reading Russian ciphers. This was possible thanks to the young lieutenant Jan Kowalewski,

¹⁴ Ibidem.

later – a military attaché to Moscow and then Bucharest, and during WWII a representative of the Polish authorities in Lisbon, where he conducted important talks with the goal of winning Romania, Hungary, and Italy to the allied side¹⁵. Another myth appeared in the Western countries, especially in France, that the Polish victory was a merit of the French General Maurice Weygand, what was completely false, but this argument was used by enemies of Poland, mainly communists, to explain that it was a success of the Entente and not of the hated by them White Poland.

In October 1920, an armistice was signed between Warsaw and Moscow and negotiations started in Riga that was concluded in March 1921 with a peace treaty with the Russian and Ukrainian Soviet Republics. There was no political and military possibility to maintain the idea of a federation on the Soviet border. The oriental boundaries of the Second Republic of Poland, with Wilno, Grodno, and Lwów inside, were the result of the military efforts of the Polish army and not because of the decisions of the great Western powers¹⁶.

Romania was one of only two neighbors practically without any conflicts with Poland. There was a Soviet and German threat for both parties. The Soviets and White Russians were against Romanian rule in Bukovina and Besarabia. Thus, both Poland and Romania wanted the Versailles system to be consolidated as they were its beneficiaries. Both were afraid of the revisionist activities of the countries which had lost territories to them, even if the list of that states was in a great part different, as Warsaw and Bucharest had mostly quite different directions of interest. Both could count only on France, which wanted to have them as part of its eastern alliances to be a barrier between Germany and the Soviet Russia.

Poland obtained Romanian support in the war against Ukraine in Eastern Galicia (because of Bukovina). The idea of both sides was to establish a common border, even if sometimes the ways in which it was to be achieved were seen in a different manner. Bucharest and Warsaw were against a Slavic direct corridor between Czechoslovakia and Russia in Eastern Galicia. But there were also small differences. Romania was not interested in Polish efforts to create closer relations between Bucharest and Budapest, which was based on Poland's traditional friendship with Hungary, even if the latter two countries had such differing attitudes toward the Versailles system. On the other hand, Poland was not interested in joining the Little Entente, mainly because of its conflict with Prague.

Also the idea of a political and military alliance appeared very soon, in 1919, but Poland was not a very attractive partner, being involved in many conflicts. When the situation started to be clear, in March 1921 such a defensive alliance with Romania towards Soviet threat was signed. The alliance of Warsaw and Bucharest became one of the important elements of the Polish foreign policy, even if it was, for both sides, mainly a function of the relations with big powers¹⁷.

Czechoslovakia and Poland had a border conflict because of Cieszyn Silesia. This time Warsaw decided to present ethnographically based claims and not historical ones. The Poles demanded this land because of the clear Polish majority there. The Czechs presented historical and economic arguments, supported by France in a secret agreement in September 1918. Prague did not recognize a compromise made by the local Polish and Czech authorities in 1918. In January the following year, the Czech army attacked this territory. In July 1920, Prague received a decision from the Entente powers to give them the major industrial part of the disputed region inhabited by 100 thousand Poles. This

¹⁵ Ciechanowski, J.S. (2005). *Lt-Col. Jan Kowalewski's Mission in Portugal*. 518-531.

¹⁶ Materski, W. (1994). *Tarcza Europy. Stosunki polsko-sowieckie 1918-1939*. Warszawa: Książka i Wiedza, 10-98; Pisuliński, J. (2013), *Nie tylko Petlura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1923*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

¹⁷ Walczak, H. (2008). *Sojusz z Rumunią w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1931*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 25-158.

happened when the Red Army was not far from Warsaw; thus the Polish Government was obliged to accept that decision¹⁸.

Lithuania historically comprised a territory much wider than only ethnographic Lithuania. Poland wanted to control the region of Wilno, where the Poles were in the vast majority. Lithuania claimed to have quite a large territory, even where the Lithuanians were only one-third part of the population. The Lithuanians rejected the proposals of a federation with Poland, fearing domination by the Poles. They enjoyed the great support of the United Kingdom. Besides, Piłsudski was a Pole from Lithuania. Trying not to provoke the open anger of the Entente, in October 1920 he organized a simulated rebellion of a part of Polish troops which occupied Wilno and created a theoretically independent state, the so-called Central Lithuania, which in 1922 declared the incorporation of the region of Wilno to Poland¹⁹.

The Polish plan in 1920 to have closer ties with other Baltic states (Latvia, another neighbor practically without any bilateral conflicts; Estonia, and Finland) also had no positive effects overall, in spite of some friendly gestures²⁰.

Conclusions. The international situation in 1918 and during the following years was very advantageous for Poland and its independence, though this does not mean there was no mortal threat to the existence of the state. Such a danger appeared in all too real form in 1920 with the Bolsheviks – and it reappeared in 1939 with Nazi Germany and the Stalinist Soviet Union. Once again, and for many years, Poland was not allowed to develop as she wished.

There was a lot of chaos, blind ambition, mistakes; lack of coordination, but generally during the years 1918–1921 Poland achieved a huge success. This was a result of the contribution of the Polish elites – among them politicians, military men, diplomats, and intellectuals – and of society as a whole, which massively supported the cause of national freedom. The main danger in those first years – the Bolsheviks – was stopped by the Polish army and only by the Polish army. Potential security and the borders were established. It was not a small, seasonal state, but boasted more than 380 thousand km² of surface and around 27 million inhabitants, but with a significant amount of national minorities. Over almost 20 years of independence, the development of Poland's lands depended mainly on its inhabitants.

REFERENCES

- Ciałowicz, J.** (1970). *Polsko-francuski sojusz wojskowy 1921-1939* [Polish-French military alliance 1921-1939]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. [in Polish].
- Ciechanowski, J.S.** (2005). *Lt-Col. Jan Kowalewski's Mission in Portugal*. In T. Stirling, D. Nałęcz, T. Dubicki (Eds.), *Intelligence Co-operation Between Poland and Great Britain During World War II*, v. 1, *The Report of the Anglo-Polish Historical Committee*. London–Portland, OR: Vallentine Mitchell [in English].
- Cienciala, A. & Komarnicki, T.** (1984). *From Versailles to Locarno. Keys to Polish Foreign Policy 1919-25*. Lawrence: University Press of Kansas [in English].
- Komarnicki, T.** (1957). *Rebirth of the Polish Republic. A Study in the Diplomatic History of Europe, 1914-1920*. Melbourne; London; Toronto: William Heinemann Ltd [in English].
- Krasuski, J.** (2009). *Polska-Niemcy. Stosunki polityczne od zarania po czasy najnowsze* [Poland-

¹⁸ Szklarska-Lohmannowa, A. (1967). *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918-1925*. Wrocław; Warszawa; Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 13-88; Wandycz, P.S. (1962). *France and Her Eastern Allies 1919-1925. French-Czechoslovak-Polish Relations from the Paris Peace Conference to Locarno*. Minneapolis: The University of Minnesota Press, 49-103, 135-257.

¹⁹ Łossowski, P. (1997). *Stosunki polsko-litewskie 1921-1939*. Warszawa: Instytut Historii PAN, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu, 9-21.

²⁰ Łossowski, P. (1992). *Stosunki polsko-estońskie 1918-1939*. Gdańsk: Instytut Bałtycki, 9-30; Łossowski, P. (1990). *Łotwa nasz sąsiad. Stosunki polsko-łotewskie w latach 1918-1939*. Warszawa: Wydawnictwo Mozaika, 5-24; Pullat, R. (1998). *Stosunki polsko-fińskie w okresie międzywojennym*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm, 13-62, 131-134, 187-188.

- Germany. Political relations from the very beginning to the recent times]. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo. [in Polish].
- Krasuski, J.** (1975). *Stosunki polsko-niemieckie 1919-1932* [Polish-German relations 1919-1932]. Poznań: Instytut Zachodni [in Polish].
- Lossowski, P.** (1992). *Stosunki polsko-estońskie 1918-1939* [Polish-Estonian relations 1918-1939]. Gdańsk: Instytut Bałtycki [in Polish].
- Lossowski, P.** (1966). *Stosunki polsko-litewskie w latach 1918-1920* [Polish-Lithuanian relations in the years 1918-1920]. Warszawa: Książka i Wiedza [in Polish].
- Lossowski, P.** (1997). *Stosunki polsko-litewskie 1921-1939* [Polish-Lithuanian relations 1921-1939]. Warszawa: Instytut Historii PAN, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu [in Polish].
- Lossowski, P.** (1990). *Łotwa nasz sąsiad. Stosunki polsko-łotewskie w latach 1918-1939* [Latvia is our neighbor. Polish-Latvian relations in the years 1918-1939]. Warszawa: Wydawnictwo Mozaika [in Polish].
- Materski, W.** (1994). *Tarcza Europy. Stosunki polsko-sowieckie 1918-1939* [Shield of Europe. Polish-Soviet relations 1918-1939]. Warszawa: Książka i Wiedza [in Polish].
- Nowak-Kielbikowa, M.** (1975). *Polska-Wielka Brytania w latach 1918-1923. Kształtowanie się stosunków politycznych* [Poland-Great Britain in the years 1918-1923. Shaping political relations]. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe [in Polish].
- Szklarska-Lohmannowa, A.** (1967). *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918-1925* [Polish-Czechoslovak diplomatic relations in the years 1918-1925]. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich [in Polish].
- Pisuliński, J.** (2013). *Nie tylko Petliura. Kwestia ukraińska w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1923* [Not only Petliura. The Ukrainian question in Polish foreign policy in the years 1918-1923]. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika [in Polish].
- Pullat, R.** (1998). *Stosunki polsko-fińskie w okresie międzywojennym* [Polish-Finnish relations in the interwar period]. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm [in Polish].
- Walczak, H.** (2008). *Sojusz z Rumunią w polskiej polityce zagranicznej w latach 1918-1931* [The alliance with Romania in Polish foreign policy in 1918-1931]. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego [in Polish].
- Wandycz, P.S.** (1962). *France and Her Eastern Allies 1919-1925. French-Czechoslovak-Polish Relations from the Paris Peace Conference to Locarno*. Minneapolis: The University of Minnesota Press [in English].
- Wandycz, P.S.** (1996). *The Lands of Partitioned Poland, 1795-1918*. Seattle; London: University of Washington Press [in English].
- Wandycz, P.S.** (1990). "Poland's Place in Europe in the Concepts of Piłsudski and Dmowski". *EEPS. East European Politics and Societies*, 4 (3), 451-468 [in English].
- Wandycz, P.S.** (2001). *The Price of Freedom. A History of East Central Europe from the Middle Ages to the Present*. London; New York: Routledge [in English].
- Zamoyski, A.** (2008). *Warsaw 1920. Lenin's Failed Conquest of Europe*. London: Harper Press [in English].
- Zamoyski, A.** (2009). *Poland. A History*. London: Harper Press [in English].

Ян Станіслав Цехановський,
Варшавський університет, Варшава (Польща)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3542-1991>

1918-1921 роки: відновлення незалежності Польщі у міжнародному контексті

У статті висвітлено виклики зовнішньої політики Польщі в 1918-1921 рр. У листопаді 1918 р. відбулося народження незалежної Республіки Польща. Це сталося через 123 роки після остаточного поділу Польсько-Литовської Республіки Росією, Пруссією та Австрією. Ключову роль відіграли Юзеф Пілсудський, поміркований соціалістичний лідер незалежних сил Польщі, і консервативний Польський національний комітет у Парижі на чолі з Романом Дмовським. У 1917 р.

ця установа стала для Антанті офіційним представником польського народу. Польські військові сили були створені обома групами. Під час Першої світової війни польські землі були спустошені. На початку 1919 року було створено новий польський уряд, до якого увійшли члени обох цих політичних партій. Рішення про польські західні кордони було прийнято на Паризькій конференції. На Сході, після радикальної зміни уряду в Росії, Польща уникла зустрічі з Санкт-Петербургом як одна з переможниць Першої світової війни. І все ж нова більшовицька Росія та її імперіалізм стали найстрашнішою загрозою для новоствореної польської держави, як це було продемонстровано в 1920 році під час польсько-більшовицької війни. Ідея дружньої Української незалежної держави на Сході не була досягнута, незважаючи на зусилля в цьому напрямку. Інша загроза була пов'язана з німецьким ревізіонізмом. Проте Польща відстояла свою незалежність, і нові кордони країни були встановлені. Відносини з іншими сусідами, Чехословаччиною та Литвою, були напруженими, точніше, через прикордонні суперечки. Винятком стали Румунія та Латвія. Найважливішим елементом безпеки Польської держави був союз із Францією. Незалежна Польща проіснувала лише 20 років до вересня 1939 р., коли Німеччина та СРСР скоординовано напали на Польщу та розділили її територію.

Ключові слова: Польща, незалежність, польсько-більшовицька війна, польська зовнішня політика, польські кордони

УДК 93 : 116 : 321.01 (6)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.019

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ДЕРЖАВНОСТІ У КРАЇНАХ АФРИКАНСЬКОГО КОНТИНЕНТУ В ХХ-ХХІ ст.

Людмила Лановюк,

e-mail: lanovuklp@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6483-101X>

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Україна, 03041, м. Київ, вул. Генерала Родімбаєва, 19*

У статті говориться про процес складання державності на Африканському континенті у ХХ-ХХІ ст.: характерні регіональні особливості та типові континентальні риси. Країни Африканського континенту відіграють сьогодні важливу роль у сучасній політичній карті світу. Континент заявив про себе як полігон геополітичних змагань провідних міжнародних акторів. Він має цікаве історичне минуле, пов'язане, зокрема, з періодом європейської колонізації. Свій історико-цивілізаційний слід у розвитку континенту залишили декілька хвиль переселенців. Африканські народи у ході історичного розвитку неодноразово зазнавали впливу як з боку ісламської, так і з боку християнської цивілізації. У результаті колоніальних завоювань Африканського континенту на початку ХХ ст. майже 90% території перебувало під контролем європейських держав. Період деколонізації розпочався після Другої світової війни й успішно тривав протягом другої половини ХХ ст. Одним із значимих здобутків стало утворення нових незалежних держав.

Ключові слова: *Африканський континент, колонія, деколонізація, держава, політичний режим, війна*

Постановка проблеми. Масштабні зміни, які відбуваються нині у соціально-економічній, суспільно-політичній та безпековій сферах актуалізували й обумовили необхідність під новим кутом зору проаналізувати роль, яку на сьогоднішній день відіграють держави Африканського регіону в інституціональному та політико-дипломатичному розвитку глобалізованого світу ХХІ ст. Африка – це другий за розмірами та чисельністю населення материк світу, стереотипне уявлення про який як «периферію світу» наразі не зовсім відповідає дійсності. Безперечно, не відкидаємо при цьому полярну контрастність у розвитку африканських держав. Сьогодні країни Африканського регіону зміцнюють свої позиції на міжнародній арені та, з ряду об'єктивно детермінованих сучасністю чинників, стають привабливими для провідних акторів на міжнародній арені. Останні переслідують власні інтереси щодо збільшення своїх сфер впливу у світі, отримання політичних чи економічних дивідендів. Беремо до уваги той фактор, що однією із головних особливостей сучасних тенденцій світового розвитку є перетворення регіону Африки на одного з найбільш перспективних суб'єктів історичного процесу та світової політики, який демонструє швидкі темпи економічного зростання і зростання впливу на міжнародні процеси. Сьогодні за вплив на Африку йде напружена боротьба між найбільшими світовими державами. Фактично, у цьому змаганні за вплив на зазначений регіон, створюється майбутній формат геостратегічного дизайну світу середини та другої половини ХХІ ст.

Аналіз попередніх досліджень. Запропонована тема мало розкрита, оскільки не зважаючи на значну кількість праць щодо процесів державотворення, теоретичні й практичні питання цього явища в регіоні Африки не вивчені належним чином. Серед вітчизняних африканістів вказана проблема не характеризуються

високим рівнем наукової дослідженості¹. Низка аспектів фактору демократичного транзиту у державах Африки досліджуються зарубіжними вченими у контексті відповідних наукових напрямів².

Прискіплива увага до проблем африканістики має прослідковуватися як у полі зору науковців, так і у форматі практичних дій з боку владних органів нашої держави. На жаль, чіткої стратегії співробітництва із країнами Африки Україна немає, як і результативного плану реалізації таких відносин. Виклики, що постали сьогодні перед українською державою, потребують якісного оновлення співробітництва з країнами Африки. Має скластися розумінням з боку політичної та економічної еліти держави факту появи на світовій арені нового впливового суб'єкта міжнародних відносин та світової політики, який має свої характерні особливості, інтереси, можливості та перспективи³.

Метою дослідження є розгляд континентальних політичних трансформацій країн Африки, детермінованих зовнішніми та внутрішніми чинниками сьогодення, а також із погляду історичної ретроспективи.

У роботі було застосовано міждисциплінарний підхід як синтез історії, політології та права.

Викладення основного матеріалу. До розгляду державотворчих процесів на Африканському континенті доречно підійти з позиції історичної ретроспективи в контексті європейської колонізації. Проникнення європейців на африканські території відноситься до періоду давньогрецької колонізації ще до нашої ери, коли численні грецькі колонії з'явилися на північному узбережжі континенту. У другій половині XIX ст., особливо після сумнозвісної Берлінської конференції (1884-1885 рр.), процес європейської колонізації Африканського континенту набув надзвичайної масштабності, отримавши назву «гонки за Африку». Майже весь континент (окрім Ефіопії й Ліберії) до 1900 р. виявився розділеним між рядом європейських держав: Францією, Німеччиною, Італією, Великою Британією, Бельгією, розширили свої території й Іспанія з Португалією.

До середини XX ст. Африка була континентом колоніально-залежних держав. Франція контролювала 37% африканської території з 26% населення, Великобританія відповідно – 32% з 39%, Бельгія – 8% з 8%, Португалія – 7% з 6%, колоніями володіли Іспанія та Італія. На початку 50-х років XX ст. незалежними залишалися чотири держави: Єгипет, Ліберія, Ефіопія, ПАР.

З 50-х років минулого століття розпочався крах колоніальної системи на Африканському континенті – незалежність здобули перші держави. У 1960-х роках вільними стали понад 40 країн, протягом 1970-80-х рр. – процес визволення Африки з під колоніального тиску практично завершився. 1960 рік увійшов в історію як «рік Африки»: 17 країн здобули незалежність саме цього року. Пік боротьби за незалежність припадає на період із 1957 р. до 1962 р., коли практично весь континент позбавився колоніального минулого⁴.

Особливо гостро відчули наслідки колоніальної залежності країни центральної і південної частини Африканського континенту. Тропічна Африка виявилася

¹ Радченко, О. (2009). Демократичний транзит як механізм реформування державного управління: світові моделі та проблеми застосування. *Науковий вісник*, 3, 21-32.

² Ростоу, Д. (2005). *Переходи до демократії: спроба створення динамічної моделі*. К.: Смолоскип; Хантінгтон, С. (2006) *Третя хвиля демократії. Теорія і практика демократії. Избранные тексты*. Москва: Ладомир.

³ Цівагий, В. (2020). Африка в сучасному поліцентричному світі: український вимір (інституціональний дискурс). *Актуальні проблеми міжнародних відносин та міжнародного права: матеріали Всеукраїнської наук. онлайн-конф. з міжнародною участю, м. Київ, 29 жовтня 2020 р.*, 2-16; Олійник, Ю. (2016) Національні інтереси України в Африці: чинники присутності та перспективи розвитку. *Стратегічні пріоритети*, 1 (38), 22-30.

⁴ Гарбар, Р. (2020). Континент великих можливостей і великих викликів. 25 травня весь світ буде відзначати 60 років Дня Африки. *День*, 13 травня.

найвідсталішим у економічному відношенні регіоном світу. Частка промислової продукції на душу населення була у 10-20 разів меншою ніж в економічно розвинених країнах. Значна частина населення зосереджувалася у традиційному сільськогосподарському секторі, де переважали родоплемінні та напівфеодалні стосунки. Гостро постала й гуманітарна складова. Катастрофічними проблемами виявилися голод та хвороби.

З метою лобювання на міжнародній арені інтересів африканських країн, що виборюють свою незалежність, а також для консолідації зусиль, скерованих на остаточну деколонізацію Африки, 1963 р. було створено Організацію Африканської Єдності (ОАЄ; нині Африканський Союз (АС)). Це була континентальна організація, яка займалася вирішенням проблем політичного характеру.

Друга половина ХХ ст. – це період розпаду холодної війни. З однієї сторони – Захід (США, Європа), з іншої – СРСР та Китай (між ними відбувалося своє протистояння). Африка трансформувалася в полігон глобального протистояння двох світів. До того ж «холодна війна» нерідко переростала й у «гарячу війну».

Новостворені африканські держави, які щойно позбавилися колоніальної залежності, перебували у пошуку гарантованої геополітичної підтримки й чіткої визначеності перспектив власного розвитку. Гарантувати бажане взявся Радянський Союз, який ніколи не володів колоніями в Африці. Радянські апологети запропонували молодим африканським країнам побудову соціалізму, оминувши капіталістичну стадію розвитку, так званий некапіталістичний шлях розвитку. Багато країн вподобали привабливу на перший погляд ідею. Найбільшими її прихильниками виявилися Єгипет (Гамаль Абдель Насер, Герой Радянського Союзу), Алжир (Бен Белла), Гана (Кваме Нкрума), Гвінея (Секу Туре), Сомалі (Сіад Барре), Конго – Кіншаса (Патріс Лумумба), Ангола (Агостіньйо Нетто) та інші. Почалося копіювання СРСР за типовими ознаками: націоналізація, колективізація, єдина правляча партія, єдина ідеологія тощо. Результат виявився прогнозованим – безперервні повстання, перевороти, заколоти, убивство лідерів тощо. Теорія «некапіталістичного шляху розвитку» зазнала краху⁵.

Для прикладу, у 1960 р. отримала незалежність Сомалі, колишня територія Великої Британії та Італії. У країні склалася демократична парламентська республіка на багатопартійній основі, одна із перших у Африці. Проте багатопартійна система у державі формувалася в процесі сильного кланово-етнічного протистояння. Переворот привів до влади у 1969 р. Сіада Барре з його мрії про Велике Сомалі та з орієнтацією на соціалістичну модель розвитку. Протягом 1977-1978 рр. Сомалі зазнало поразки у війні за Огаден проти Ефіопії. Це вплинуло на зміну політичної орієнтації: сомалійська влада відмовилася від підтримки СРСР, оскільки радянський уряд в цей час надавав підтримку ефіопському режиму Менгісту Хайле Маріама, і переорієнтувалася на Захід. Проте західні держави не поспішали надавати допомогу диктаторському правлінню Сіада Барре. Значні військові витрати зумовили найгострішу внутрішню кризу – розпочалися виступи проти режиму Сіада Барре. Незважаючи на намагання диктатора здійснити лібералізацію економічної та політичної систем, запровадити нову конституцію у 1989 р., тоталітарний режим виявився приреченим й був ліквідований у 1991 р. У 1992 р. в країні розпочалася кровопролитна громадянська війна, одним із наслідків якої став небачений за масштабами голодомор.

У ХХ ст. світова економіка потребувала у значній кількості нафти й алмазів, багаті поклади яких є у Анголі. Значною мірою, природні багатства стали своєрідною карою для жителів держави, охопленої війною. Найбільший виробник нафти у Африці – Ангола перебувала у переліку 15 найбідніших країн світу. Основні багатства зосереджувалися в руках нечисленної верхівки суспільства, а прибутки від продажу

⁵ Гарбар, Р. (2018). Щоб зрозуміти, куди рухається світ, потрібно придивитись до... Африки, яка знову стає полігоном геополітичних змагань. *День*, 23 травня.

нафти й алмазів впродовж довгих років спрямовувалися не на підтримку соціально-економічного розвитку, а на подальше продовження війни. Склалася особливого роду влада – «хижацька автократія», тобто політичні режими, які забезпечували особисту владу, максимально ігноруючи потреби власного населення. Середня тривалість життя у Анголі становить 38 років, а голод може бути настільки агресивним, що здатен набувати форм канібалізму та жорстоких вбивств через їжу. Для врегулювання ситуації влада вдається до заходів надзвичайної репресивності⁶.

Африка – другий за площею та населенням материк у світі. Із врахуванням прилеглих островів він займає 5,9 % площі земної поверхні та 20,3 % площі суходолу. А його населення становить майже 1,4 млрд. (станом на кінець 2021 р.). Загальне число держав та залежних територій на Африканському континенті – 62 (із них 54 є незалежними). Серед них 10 острівних, 14 внутрішньоконтинентальних й 38 держав із виходом до морів та океанів. Африканський континент об'єднує вкрай неоднорідні у своєму розвитку території.

Майже усі країни Африки є республіками (за винятком декількох держав, що залишаються конституційними монархіями). Серед адміністративно-територіального устрою держав переважає унітарний над федеративним. Хоча варто відмітити, що на Африканському континенті все більше набуває популярності у політико-правовому контексті ідея федерації. У країнах Східної Африки федералізм набув вже практичного застосування як на внутрішньому, так й на міждержавному чи регіональному рівнях. У Ефіопії діє система «етнічного» федералізму, у Сомалі формуються федеративні політичні інституції. Нові тенденції у інституційно-політичному розвитку щодо федеративного типу державного устрою поширюються й у Республіці Кенія. Можемо констатувати посилення тенденції до зміни державного устрою Кенії у напрямку децентралізації за етнорегіональним принципом⁷. Федералізація, що торкнулася Східноафриканського регіону у цілому, втілилася у створенні Східноафриканського співтовариства. Однією із базових цілей якого визначено формування політичної федерації під гаслом «Один народ, одна доля».

У політичному плані Африка – наймолодший регіон світу. Середній вік розміщених тут держав, без урахування Ефіопії, єдиної, що зберігала свою державність протягом двох тисячоліть – 50-70 років. Переважна більшість держав утворилася після знищення колоніальних імперій європейських метрополій у другій половині ХХ ст. Початок «другого звільнення» Африки було покладено усуненням однопартійної монополії влади та встановленням багатопартійної виборчої системи. Піонером у цьому стала Намібія. Згодом склалася чітка перманентна тенденція ситуації: до кінця ХХ ст. у 45 країнах були проведені вибори на багатопартійній основі.

Після отримання незалежності у африканських країнах починає складатися нова система політичної влади, виразом якої став формально-правовий аспект: прийняття конституції, формування адміністративних й правових інституцій місцевих органів влади тощо. Конституційно-правова модель відображала ряд суттєвих елементів механізму влади колишніх метрополій, а також США та СРСР. Це була спроба перенести на африканський ґрунт західні політичні інституції та партії, які не відповідали очікуванім соціально-економічним та політичним умовам.

Для прикладу, у британській колоніальній системі передбачалася самоуправління протекторатів і колоній під загальним управлінням генерал-губернаторів чи так званих верховних комісарів, які переймалися інтересами корони й уряду Британії. У колоніях Британії сформувалася партійна система й відбувалися вибори до представницьких органів кожної із колоній. Тобто, на момент

⁶ Добронравин, Н., Илянин, В., Маслов, А. (2009). Зигзаги непредсказуемого развития: Нигерия, Ангола, «Нефтяные Эмираты» Гвинейского залива. *Нефтегазовые экспортеры сегодня и завтра: регионы и страны*, 5, 221-283.

⁷ Карпюк, С. (2019). Специфіка загальносвітових та національних трансформаційних процесів в системі державного управління в умовах його політичної модернізації та демократизації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 1, 43-48.

проголошення незалежності уже були створені політичні системи, які склалися із представників як місцевої африканської еліти, так й колоніальної.

На початку процесів утвердження нових держав проводилися консультації між урядами колишніх колоній, місцевими політичними елітами і урядом метрополії з метою обрання найбільш прийнятної форми правління й устрою для кожної. Здобувши незалежність в минулому протекторати і колонії входили до Співдружності націй. Значна частина проголошувала себе конституційними монархіями на чолі з Єлизаветою II, королевою Великобританії та королівств Співдружності. Деякі (наприклад Зімбабве) здобували республіканську форму правління.

Інтереси Британії в королівствах Співдружності представляв генерал-губернатор, якого призначала королева із представників місцевої політичної еліти. Протекторати Басутоленд (нині Королівство Лесото) та Свазіленд (Королівство Есватіні), Занзібар (нині частина Республіки Танзанія) залишилися традиційними монархіями у складі Співдружності, Уганда й Бечуаналенд (Республіка Ботсвана) проголосили республіку. Уряди очолювали лідери політичних партій, що здобували перемогу на виборах до парламентів, які проходили до моменту проголошення незалежності. Серед небагатьох держав, що вибрали республіканську форму правління, лише Ботсвана утвердилася як президентська республіка на чолі з Серетсе Кхамою, колишнім прем'єр-міністром протекторату Бечуаналенд⁸.

Швидко стало зрозуміло, що політичний устрій, узгоджений до проголошення незалежності не відповідає африканській дійсності й потребує трансформацій. Зокрема, конституційні монархії перетворювалися на республіки. Наприклад, Нігерія проголосила парламентську республіку, президентом якої обрали колишнього генерал-губернатора періоду Королівства Нігерія Ннамді Азікве, очільником уряду залишився Абубакар Балева, прем'єр-міністр уряду Королівства Нігерія. Ще одним зразком трансформацій політичних систем може слугувати Гана, яка перетворилася на президентську республіку на чолі з Кваме Нкрумою, першим й останнім прем'єр-міністром Королівства Гана, згодом ця посада була ліквідована.

Наступним етапом трансформації політичних систем став перехід від парламентських республік до президентських. Дуже часто такий перехід відбувався як результат державного перевороту. Яскравим прикладом є Нігерія, де до влади у ході військового прийшов генерал Джонсон Агїї-Іронсі, скинувши перед цим полковника Якубу Говона.

Зразком мирного переходу від парламентської до президентської форми правління слугує Зімбабве, де було внесено зміни до Конституції 1987 р., посаду прем'єр-міністра скасована, а посаду президента обійняв колишній прем'єр Роберт Мугабе. Перехід до президентських форм правління обумовлений традиційними формами організації суспільства, де й сьогодні помітну роль відіграють традиційні лідери. Потрібно враховувати також етнічний фактор з потужною роллю у внутрішньо-політичній боротьбі будь-якої африканської держави.

На окрему увагу заслуговує Південно-Африканська Республіка (ПАР), утворена 1910 р. шляхом об'єднання чотирьох британських колоній (Капської, Наталя, Трансваалю і Вільної держави) у домініон Південно-Африканський Союз (ПАС). Держава була конституційною монархією із власним урядом і генерал-губернатором як представником корони. У 1961 р. ПАС трансформувався у парламентську республіку під новою назвою – Південно-Африканська Республіка. З 1984 р. й до нині ПАР є президентською республікою. При цьому президент одночасно є очільником уряду, якого обирає парламент⁹. Отже, можемо прослідкувати три етапи

⁸ Кухта, В. (2019). Регіональні процеси демократизації на африканському континенті з погляду транзитології та теорії «демократичних хвиль». *Політичне життя*, 3, 122-129.

⁹ Беленко, І. (2020). Трансформація політичних систем африканських країн – членів Співдружності націй. Соціально-політичні проблеми сучасності: V Всеукраїнська наукова конференція студентів і молодих вчених: тези доповідей, Дніпро, 20 березня 2020 р. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 89-92.

трансформації політичних систем у африканських країнах, колишніх колоніях Британії. Першим етапом є перехід від колоніального правління до конституційної монархії. Другий етап – від конституційної монархії до парламентської республіки. Третій етап – перехід від парламентської республіки до президентської республіки, що є більш прийнятним для традиційних африканських суспільств.

На початку XXI ст. понад 30 африканських держав переживають політичні кризи або продовжують перебувати у стані політичної нестабільності. Більшість аналітиків відмічають своєрідне замкнене коло: від бідності й злиденності до прагнення розпалювати військові конфлікти як можливість подолати їх. Прискіпливий аналіз вказує, що у більшості випадків боротьба ведеться не стільки за можливість доступу до природних ресурсів і районів, багатих на корисні копалини, скільки за збільшення обсягів їхнього видобутку та розширення ринків збуту із послідувачим використанням отриманих коштів на придбання озброєння й продовження війн. Своєрідний парадокс: війна за право використання ресурсів заради продовження війни. Найгостріші конфлікти на африканському континенті в останні десятиріччя відбувалися у країнах багатих на ресурси.

Однією з характерних політичних рис розвитку Африканського континенту є панування військово-диктаторських режимів та домінування військових у суспільно-політичному житті, що зумовлює загострення протистояння між різними частинами країни. Військово-диктаторські режими у Африці характеризуються політичною та економічною нестабільністю, насиллям, серією державних заколотів, міжетнічними протиріччями, гонкою озброєнь, зростанням політичної ролі армії у суспільстві, диктаторськими методами правління, корупцією.

Потрібно розуміти й ту потужну роль, яку відіграє «військова економіка», не зважаючи на те, що значна частина війн на континенті зумовлена глибокою кризою державної легітимності та прорахунками у системі управління. В ряді випадків, як довели конфлікти в Демократичній Республіці Конго, Ліберії, С'єрра-Леоні й інших країнах, очільники держав під виглядом допомоги одній або іншій з ворогуючих сторін поширювали свій вплив на непідвладні їм території, спираючись на армії, що переважно складалися із найманців. Це дозволяло встановлювати контроль над експортом алмазів, золота, цінних мінералів, нафти, деревини та інших матеріалів заради власного збагачення. Більше того, рядовим учасникам конфліктів війна також гарантувала швидке й суттєве покращення власного економічного стану.

Напрошується припущення: базовим мотивом конфлікту та основною перешкодою його врегулювання є те, що жодна із сторін не зацікавлена у відмові від джерел швидкого збагачення. Значна частина африканців розглядає війни як шлях не до погіршення економічної ситуації, а навпаки – покращення. Багато сторін зацікавлені у продовженні конфліктів. Окрім безпосередніх учасників, як місцевих лідерів, так і військових громадян, свої мотиви мають й іноземні та транснаціональні корпорації, торговці та перевізники озброєння, найманці, а також ті фірми, що забезпечують зацікавлені сторони.

В умовах війн та анархій створюються сприятливі ситуації для торговців людьми та наркотиками, криміналітету та фінансистів, що займаються відмиванням грошей, вигідно це і банкам, які зацікавлені у вільному русі капіталів та швидкому отриманню прибутків у районах, охоплених війною. З'явилася навіть окрема категорія осіб, названа «лорди бідності» – це організації та особи, які збагачуються у результаті привласнення гуманітарної допомоги від держав-донорів. Все це підштовхує до думки про перманентність ситуації в країнах Африканського континенту – занадто багато зацікавлених сторін¹⁰.

Політична система більшості сучасних країн Африки носить авторитарний характер. На території країн Африканського континенту вони існують переважно у

¹⁰ Бельська, Т. (2008). Демократичний транзит: специфічна риса сучасного суспільно-політичного процесу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2, 78-83.

формі військових або цивільних диктатур. Спостерігаємо перманентну циклічність чередування військових та цивільних диктатур у політичній системі африканських держав. Яскравим прикладом може слугувати історія Судану, яка переживає подібні «трансформації» практично з моменту проголошення незалежності у 1956 р. і до сьогодні.

Лідер Судану 75-річний Омар аль-Башир утримував владу майже 30 років (1989-2019 рр.). Політична трансформація, узгоджена після його відставки, мала привести до виборів у кінці 2023 р. За роки його правління у результаті тривалої громадянської війни країна розділилася на дві частини – власне Судан і Південний Судан, який проголосив незалежність у 2011 р. Громадянське протистояння у Південному Судані розпочався у 2013 р., коли президент країни Салва Кіір звільнив свого заступника Рієка Мачару, звинувативши його в організації перевороту. На тлі зростання напруги між військовими та цивільною перехідною владою восени 2021 р. у Судані відбувся черговий військовий переворот. Заарештовано членів перехідного цивільного уряду, зокрема прем'єр-міністра, та оголошено надзвичайний стан в країні. Повернення до цивільного правління очікується після виборів 2023 р. Катастрофічний результат такої перманентності – це біженці та внутрішні переселенці, трагізму ситуації надає та обставина, що переважну більшість із них становлять діти. Масштаби вражають своїми цифрами – понад 1 мільйон дітей за даними ООН, що дозволяє говорити про глобальну гуманітарну кризу і не лише на Африканському континенті.

Восени 2021 р. військові Гвінеї оголосили про повалення влади 83-річного президента країни Альфи Конде, який позиціонував себе як опозиціонер, боровся із авторитарними правителями цієї західноафриканської держави. У 2010 р. став першим демократично обраним лідером країни, яка вважається однією із найбідніших у світі. Проте згодом його правління теж почало скочуватися до авторитаризму. Перед виборами 2020 р. Альфа Конде «провів» нову конституцію, яка дозволила йому обійти обмеження щодо двох термінів на посаді президента та переобратися на третій термін незважаючи на протести. Військова хунта призупинила дію Конституції, розпустила уряд й інші політичні інституції та сформувала «Національний комітет єднання та розвитку» для управління країною. Лідер військового перевороту Мамаді Думбуя пообіцяв підготувати нову конституцію. Свої дії новий лідер обґрунтував спираючись на цитату екс-президента Гани Джеррі Ролінгса, який у свій час теж був лідером військової хунти, проте згодом повернув країну до демократичного правління: «Якщо народ чавлять власні еліти, він звертається до армії, щоб вона повернула народу свободу». За 2021 рік це стала четверта спроба військового перевороту у країнах Західної Африки.

Навесні 2021 р. взяли владу до своїх рук і військові у Чаді, де при владі 31 рік перебував Ідріс Дебі, який помер у ході сутичок. Упродовж наступних 18 місяців країною керуватимуть військові. Незмінним президентом країни Ідріс Дебі став після збройного повстання у 1990 р. Він був союзником Франції та інших західних держав у боротьбі із джихадистами у регіоні Сахелю. Свою виборчу програму Ідріс Дебі побудував на ідеях збереження миру і безпеки у регіоні. Правління даного представника складалося «із нескінченої серії внутрішньодержавних заколотів, трьох спроб державного перевороту, повстань регіональних еліт, вторгнень найманців, гроху-воєн у Судані й Лівії, протидії терористичним вилазкам Боко Харам». На думку африканіста О. Мішина – «Дебі належить до «канонічних африканських автократів», хоча президенту вдалося створити відносно боєздатну армію і впливати на процеси у сусідніх державах»¹¹.

Проте навіть фактично моноетнічний склад населення у окремих країнах не гарантує політичну стабільність, бо в одних можуть загостритися кланові конфлікти або перебування різних частин держави у складі різних метрополій у минулому.

¹¹ Мішин, О. (2011). Особливості формування та функціонування безпекових механізмів Африканського Союзу. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 95(1), 13-17.

Висновок. Стабільність розвитку держав регіону є гарантом провідної ролі та визначального місця у системі існування як у континентальних, так і позаконтинентальних межах. Характерним політичним трендом кінця XX – початку XXI ст., що його стимулюють світові процеси глобалізації, стає значне поширення ідейних цінностей ліберальної демократії та розбудова на цій основі демократичних держав. Проте стабільність демократичної системи у багатьох країнах поки ще у майбутньому. Демократія знаходиться там у зародковому стані, й спроби її зміцнення не завжди приводять до очікуваного результативного успіху. Безперечно, Африка потребує максимально можливої підтримки та допомоги у досягненні стабільності. Водночас Африканський континент повинен сам визначитися, що для нього є оптимально прийнятним, та надати йому конкретних форм, у тому числі й політичних.

REFERENCES

- Bielienco, I.** (2020). Transformatsiia politychnykh system afrykanskykh krain – chleniv Spivdruzhnosti natsii. [Transformation of the political systems of African countries – members of the Commonwealth of Nations]. *Sotsialno-politychni problemy suchasnosti: V Vseukrainska naukova konferentsiia studentiv i molodykh vchenykh: tezy dopovidei, Dnipro, 20 bereznia 2020 r.* Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia, 89-92 [in Ukrainian].
- Bielska, T.** (2008). Demokratychnyi tranzyt: spetsyfichna rysa suchasnoho suspilno-politychnoho protsesu. [Democratic transit: a specific feature of the modern socio-political process]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2, 78-83. [in Ukrainian].
- Dobronravyn, N., Ylianyn, V. & Maslov, A.** (2009). Zigzagi nepredskazuemogo razvitiya: Nigeriya, Angola, «Neftyanyie Emiraty» Gvineyskogo zaliva. [Zigzags of unpredictable development: Nigeria, Angola, «Oil Emirates» of the Gulf of Guinea.]. *Neftegazovyye eksporteryi segodnya i zavtra: regionyi i strany* 5, 221-283. [in Russian].
- Hantington, S.** (2006). *Tretya volna demokratii. Teoriya i praktika demokratii. Izbrannyye tekstyi.* [Third Wave of Democracy. Theory and practice of democracy. Selected texts]. Moskva: Ladomir [in Russian].
- Harbar, R.** (2020). Kontynent velykykh mozhlyvostei i velykykh vyklykiv. 25 travnia ves svit bude vidznachaty 60 rokiv Dnia Afryky. [A continent of great opportunities and great challenges. On May 25, the whole world will celebrate 60 years of Africa Day]. *Den*, 13 travnia. [in Ukrainian].
- Harbar, R.** (2018). Shchob zrozumity, kudy rukhaietsia svit, potribno prydyvyty do... Afryky, yaka znovu staie polihonom heopolitychnykh zmahaniy. [To understand where the world is moving, you need to visit... Africa, which is once again becoming a training ground for geopolitical competitions]. *Den*, 23 travnia. [in Ukrainian].
- Karpiuk, S.** (2019). Spetsyfika zahalnosvitovykh ta natsionalnykh transformatsiinykh protsesiv v systemi derzhavnoho upravlinnia v umovakh yoho politychnoi modernizatsii ta demokratyzatsii. [The specifics of global and national transformational protests in the state administration system in the conditions of its political modernization and democratization]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 1, 43-48. [in Ukrainian].
- Kukhta, V.** (2019). Rehionalni protsesy demokratyzatsii na afrykanskomu kontynenti z pohliadu tranzytolohii ta teorii «demokratychnykh khvyli». [Regional processes of democratization on the African continent from the point of view of transilology and the theory of «democratic waves»]. *Politychne zhyttia*, 3, 122-129. [in Ukrainian].
- Mishyn, O.** (2011). Osoblyvosti formuvannia ta funktsionuvannia bezpekovykh mekhanizmiv Afrykanskooho Soiuzu. [Features of the formation and functioning of the security mechanisms of the African Union]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 95(1), 13-17. [in Ukrainian].
- Oliinyk, Yu.** (2016). Natsionalni interesy Ukrainy v Afrytsi: chynnyky prysutnosti ta perspektyvy rozvytku. [National interests of Ukraine in Africa: factors of presence and development prospects]. *Stratehichni priorytety*, 1 (38), 22-30. [in Ukrainian].
- Radchenko, O.** (2009). Demokratychnyi tranzyt yak mekhanizm reformuvannia derzhavnoho upravlinnia: svitovi modeli ta problemy zastosuvannia. [Democratic transit as a mechanism for public administration reform: world models and problems of application]. *Naukovyi visnyk*, 3, 21-32. [in Ukrainian].

- Rostou, D.** (2005). *Perekhody do demokratii: sprobna stvorennia dynamichnoi modeli*. [Transitions to democracy: an attempt to create a dynamic model]. Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].
- Tsivatyi, V.** (2020). *Afryka v suchasnomu politsentrychnomu sviti: ukrainskyi vymir (instytutsionalnyi dyskurs)*. [Africa in the modern political-centric world: the Ukrainian dimension (institutional discourse)]. Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn ta mizhnarodnoho prava: materialy Vseukrainskoi nauk. onlain-konf. z mizhnarodnoiu uchastiu, m. Kyiv, 29 zhovtnia 2020 r.,12-16. [in Ukrainian].

Liudmyla Lanoviuk,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6483-101X>

Key aspects of state formation in countries African continent in XX-XXI centuries

The article talks about the process of formation of states in Africa continent in the 20th-21st centuries: characteristic regional features and typical onescontinental features. The countries of the African continent play today an important role in the modern political map of the world. The continent declared itself as a training ground for geopolitical competitions of leading international actors. The continent has an interesting historical past related to the period of European colonization. Your several waves left a historical and civilizational trace in the development of the continent immigrants. African peoples in the course of historical development repeatedly were influenced by both Islamic and Christian civilizations. IN as a result of colonial conquests of the African continent at the beginning of the 20th century Art. almost 90% of the territory was under the control of European states. The result of «management» of metropolises was a number of problems with which faced by African states in the post-colonial period. Period decolonization began after World War II and continued successfully during the second half of the 20th century. One of the significant achievements was education newly independent states. In the 21st century African states entered economy and remained a region of permanent political instability. We are also observing positive changes in the political transformation African society towards democracy. However, the stability of the democratic systems in many countries are still in the future. Democracy is there it is still in its infancy and attempts to strengthen it do not always lead to success.

There is no doubt that Africa needs the maximum possible support and assistance in achieving stability. At the same time, the African continent must decide for itself what is optimally acceptable for it, and give it specific forms, including political ones.

Keywords: African continent, colony, decolonization, state, political regime, war

АРАБСЬКА ВЕСНА ТА НЕКОНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ УРЯДІВ В АФРИЦІ

Анна Ждамарова,

e-mail: zhdamarova.anna2017@ukr.net,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3118-1735>

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Україна, 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15

Сергій Білан,

e-mail: bilanso@ukr.net,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0256-2499>

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Україна, 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15

Стаття присвячена, по-перше, аналізу нормативної бази Африканського Союзу (АС) щодо неконституційних змін уряду. По-друге, розглядаються кроки, взяті Союзом у зв'язку з повстаннями в Тунісі, Єгипті та Лівії, а також ефективність нормативної бази Союзу. Стаття стверджує, що існують недоліки в нормативній базі щодо неконституційних змін урядів, які перешкоджають ефективності АС у вирішенні проблем у межах своїх кордонів. Ця основа мала бути інноваційною, але фактично не відповідає поставленим цілям, коли йдеться про реагування на неочікувані події, такі як народні повстання в Північній Африці.

Ключові слова: Африканський Союз (АС), Арабська весна, повстання, Туніс, Єгипет, Лівія, Північна Африка

Постановка проблеми. Народні повстання, що почалися на північному узбережжі Африки в 2011 р., завершилися поваленням лідерів у Тунісі та Єгипті та вилилися в більш кривавий конфлікт у Лівії. Ці народні повстання були несподіваними для міжнародної спільноти, а також для Африканського Союзу, метою якого є прискорення процесу інтеграції на континенті, захист миру та безпеки, підтримка демократії та прав людини. У своїй нормативній базі Африканський Союз (АС) намагався не мовчати та відігравати активну роль у відповідь на ці несподівані події. Африканський Союз, який замінив свого попередника, Організацію африканської єдності (ОАЄ), у 2001 році, досяг значного прогресу у формуванні нормативної бази, спрямованої на запобігання урядовим змінам недемократичними засобами на континенті, який характеризувався антидемократичними урядами, військовими переворотами, сфальсифікованими виборами, громадянськими війнами та порушеннями прав людини. Хвиля Арабської весни, яка торкнулася переважно північного узбережжя Африки, мала важливе значення для демонстрації ефективності нормативної бази Союзу.

Метою дослідження є оцінка політики Африканського Союзу перед обличчям повстань у Тунісі, Єгипті та Лівії в контексті його нормативної бази та його гасла «Африканські рішення африканських проблем».

Методи дослідження. При написанні даної статті були використані методи системного та структурного аналізу, історичний метод, які дозволили розглянути та проаналізувати нормативну базу Африканського Союзу щодо неконституційних змін уряду. А також принципи наукового пізнання: історизму, об'єктивності, системності, багатфакторності та детермінізму.

Стан наукової розробки. На сьогоднішній день ми маємо низку наукових

праць присвячених «Арабській весні», її передумовам, причинам, наслідкам. Інтерес до цієї тематики прослідковується як серед закордонних, так і вітчизняних дослідників, які підкреслюють величезну роль цієї революції у питанні неконституційних змін в урядах африканських країн. Серед таких варто виокремити роботи В. Дівак¹, Л. Кияниці², С. Трояна³, Ю. Седляр⁴, В. Кокорського та К. Смирної⁵, А. Ждамарової⁶. У свою чергу серед закордонних дослідників на значну увагу заслуговують напрацювання А. Мангу (André Mbata B Mangu)⁷, К. Обсе (K.Obse)⁸, О. Тунгвара (O. Tungwara)⁹ та ін.. Однак, не дивлячись на наявну кількість наукових робіт дана тематика й надалі залишається актуальною, оскільки Африка лише на шляху до повного перевтілення.

Виклад основного матеріалу.

Нормативна база африканського союзу щодо розвитку демократії. Між 1956 і 2001 роками в Африці відбулося 80 успішних і 108 невдалих переворотів; за той самий період серед 30 держав-членів Африканського Союзу стався принаймні один успішний переворот. Традиційне ставлення до частих державних переворотів полягало в тому, що уряди автоматично визнавалися іншими африканськими лідерами, коли влада була захоплена в результаті державного перевороту. Після закінчення холодної війни та з новою хвилею демократизації показником зміни ставлення до недемократичних урядів і державних переворотів в Африці стала резолюція щодо Сьєрра-Леоне, яка була схвалена на саміті Асамблеї глав держав і урядів у Хараре в 1997 році. На цьому саміті було засуджено відставку Ахмада Кабба в Сьєрра-Леоне після військового перевороту, і прозвучав заклик до якнайшвидшого повернення до конституційного порядку.

Боротьба проти неконституційності набула більшої сили після саміту в Хараре, заклик до встановлення нормативної бази щодо неконституційних змін уряду став спільним знаменником. Ця боротьба принесла плоди на 36-му саміті Асамблеї глав держав і урядів у Того-Ломе (10–12 липня 2000 р.), після якого була прийнята Ломейська декларація. Декларація чітко описувала ситуації, які будуть прийнятні щодо неконституційних змін уряду, і те, що робитиме ОАЄ, коли вона зіткнеться з такими ситуаціями. Дана декларація лягла в основу нормативної бази та механізмів, які будуть розроблені ОАЄ та її наступником, АС, для демократії, належного управління та поваги до прав людини¹⁰.

¹ Дівак, В.В. (2012). Країни «Великого Близького Сходу» та Північної Африки в контексті глобального переформатування регіону. *Держава і право*, 56, 573-584.

² Кияниця, Л.Л. (2014). Зовнішня політика Туреччини в контексті «Арабської весни»: від ізольованої держави до претендента на регіональну гегемонію. *Наукові записки НАУКМА. Політичні науки*, 160, 49-53.

³ Троян, С.С. (2012). Арабські революції 2010-2011 рр. та їх наслідки. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*, 19, 170-176.

⁴ Седляр, Ю. (2013). Міжнародні санкції Африканського Союзу як чинник забезпечення безпеки на континенті. *Наукові праці. Політологія*, 200, 23-28.

⁵ Кокорський, В.Ф., Смирнова, К.Є. Арабські революції: перспективи демократизації в регіоні Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_48/Gileya48/P34_doc.pdf

⁶ Ждамарова, А.В. (2018). «Арабська весна» як вектор трансформації Близького Сходу та Північної Африки у контексті зовнішньополітичних інтересів України. *Сумська старовина*, ЛІІІ, 63-70.

⁷ Mangu, B. (2012). The Arab Spring and the African Union's Reaction to the Crisis. *Africa Insight*, 42 (1). Retrieved from <https://www.ajol.info/index.php/ai/article/view/81177>

⁸ Obse, K. (2014). The Arab Spring and the Question of Legality of Democratic Revolution in Theory and Practice: A Perspective Based on the African Union Normative Framework. *Leiden Journal of International Law*, 27, 817-838.

⁹ Tungwara, O. (2011). The Arab Spring and the AU Response. *Open Society Institute, Africa*.

¹⁰ Седляр, Ю. (2013). Міжнародні санкції Африканського Союзу як чинник забезпечення безпеки на континенті, 24.

Зміст цієї декларації під заголовком «Декларація про основи відповіді ОАЕ на неконституційні зміни уряду» містив набір загальних цінностей і принципів демократичного управління, визначення того, що є неконституційними змінами, заходи та дії, які ОАЕ застосовувала б у відповідь на неконституційну зміну уряду, а також механізм реалізації.

Перший важливий пункт у визначенні «неконституційної зміни уряду», включеному в декларацію, стосувався таких ситуацій, як військовий переворот, втручання найманців і озброєних дисидентів або повстанських груп як засобів неконституційної зміни уряду. Декларація прямо не торкається питання легітимності зміни режиму внаслідок масових протестів. Головною метою положень є захист демократичних режимів від загрози примусового виселення військовими чи іншими озброєними групами, а не публічними протестами.

Інший важливий пункт у декларації стосується представницької демократії, побудованої на належному врядуванні, прозорості та повазі до прав людини, а також стабільного уряду для вирішення та запобігання конфліктам на континенті. З цієї причини АС має справу з внутрішніми конфліктами, спричиненими дефіцитом демократії, з акцентом на належному врядуванні як механізмі запобігання та вирішення конфліктів на континентальному рівні.

Інший документ, «Африканська хартія про демократію, вибори та врядування», який був прийнятий у 2007 році, оцінював принципи, цілі, і санкції і додав нову статтю до визначення неконституційної зміни уряду, визначеного Ломейською декларацією.

Продовження терміну повноважень демократично-обраного президента через поправку до конституції було піддано критиці після Ломейської декларації. Було зазначено, що в 1990-х роках щонайменше 30 африканських президентів вдалися до таких заходів, які називаються «конституційним переворотом» в Африці на південь від Сахари¹¹.

Іншою важливою подією на рівні АС стало прийняття «Протоколу про внесення змін до Протоколу про Статут Африканського суду правосуддя та права людини». У протоколі, крім таких категорій, як геноцид, злочини проти людяності, піратство, тероризм, наймана військова служба, корупція, відмивання грошей, контрабанда людей, торгівля наркотиками, незаконне використання природних ресурсів і злочини агресії, злочин неконституційної зміни уряду було включено до юрисдикції суду, який буде засновано поєднанням Африканського суду з прав людини і народів та Суду Африканського Союзу¹².

Однозначне значення набрання Протоколом чинності полягало в тому, що неконституційна зміна уряду матиме дуже тяжку кваліфікацію злочину, наприклад, геноциду та злочинів проти людяності, яка передбачає індивідуальну кримінальну відповідальність. Хоча цю ініціативу можна було трактувати як порушення заборони проти втручання у внутрішні справи та питань про те, як ці злочини будуть розслідуватися, це все ще вважалося важливою подією, яка підтримувала відданість Африки конституціоналізму.

Нормативну базу, розроблену АС щодо неконституційних змін уряду, можна вважати новою та сміливою спробою відправити на смітник історії режими переворотів, подовження термінів перебування на посаді та підризу демократичних процесів, хоча насправді це не було добре сплановане втручання. Основною проблемою запропонованої системи було те, що вона була обмежена за обсягом, зокрема у визначенні того, що є неконституційною зміною влади. Це визначення

¹¹ African Union. Protocol Relating to the Establishment of Peace and Security Council of the African Union (2002), 9, 1. *Protocol*. Retrieved from https://au.int/sites/default/files/treaties/37293treaty0024_protocol_relating_to_the_establishment_of_the_peace_and_security_council_of_the_african_union_e.pdf

¹² African Union. The Protocol on Amendments to the Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights. *Protocol*, 18, 28.

охоплювало втручання, головним чином військових у діяльність демократично обраних урядів¹³.

Фактично, повстання, що почалися в Північній Африці в 2011 р., чітко показали межі структури просування демократії в АС, як щодо проблем у визначеннях неконституційних змін уряду, так і щодо впровадження нормативної бази.

Африканський союз і арабська весна. Туніс. Коли в грудні 2010 року в Тунісі виникли перші громадянські повстання, які тепер називають «арабською весною», це було так само несподівано для АС, як і для інших міжнародних гравців.

Резолюція, яка продемонструвала чисте ставлення АС до подій у Тунісі, була погоджена на черговій 16-й сесії Асамблеї Союзу (30–31 січня 2011 р.). У резолюції АС висловив свою солідарність з народом Тунісу та терміново закликав усі туніські сторони працювати разом в єдності, мирі та шляхом консенсусу, поважаючи законність щодо мирного та демократичного переходу, який би дозволив туніським людям обирати своїх лідерів шляхом відкритих, вільних, демократичних і прозорих виборів.

Першим вражаючим моментом у ставленні АС до подій у Тунісі було зберігання мовчання. Президент Бен Алі не відбув до Саудівської Аравії, залишивши свій пост 14 січня 2011 року. У результаті, Африканський Союз був підданий критиці за повільність і неефективну реакцію. Однак реакція АС на кризу загалом залежала від досягнення цілей, визначених після Ломейської декларації, яка зміцнила демократичний перехідний період, розпочатий у Тунісі. АС оцінив народне повстання, яке спричинило відставку Бен Алі, як конституційну зміну влади¹⁴. Таким чином, у контексті нормативної бази АС можна сказати, що основними критеріями оцінки урядових змін є результати, а не події. Після громадянського повстання в Тунісі проти наявного там режиму, уряд в країні було замінено. Таким чином, події в Тунісі були прийняті як сумісні з нормативною базою АС.

Єгипет. Подібною була реакція АС на повстання у Єгипті. Коли президент Хосні Мубарак був нарешті усунений від влади після 18 днів заворушень, АС знову утримувався від прийняття рішення до відкликання Мубарака. Однак Х. Мубарак, який був обраний всього кілька тижнів тому, поклав свій обов'язок на Військову раду, а не на віце-президента чи спікера парламенту. Таким чином, перед обличчям цих подій, які кваліфікувалися як неконституційна зміна уряду та були несумісними з нормативною базою АС, Союз знову виявився неефективним.

Повстання в Єгипті тривали і в постмубараківський період. Найпомітнішою міжнародною акцією стало рішення Ради безпеки АС від 5 липня 2013 року, в якому було вказано, що повалення демократично обраного президента не відповідає положенням і, таким чином, підпадає під визначення неконституційної зміни уряду. Згідно із мандатом відповідних документів АС, Рада вирішила призупинити участь Єгипту в діяльності Африканського Союзу до відновлення конституційного порядку¹⁵. Що робить цю резолюцію більш цікавою, так це те, що в ній не було чітко зазначено, за якою з чотирьох ситуацій, перелічених у Ломейській декларації, оцінювалися події в Єгипті. Відставка Мурсі та призупинення дії конституції 2012 року здавалося б хрестоматійним прикладом військового перевороту¹⁶. Проте слід підкреслити, що

¹³ Ikome, F.N. (2007). Good Coups and Bad Coups: The Limits of the African Union's Injunction on Unconstitutional Changes of Power in Africa. *Institute for Global Dialogue Occasional Paper*, 55, 48.

¹⁴ Bamidele, O., Ayodele, B. (2016). In the Service of Democratic Governance: The African Union Normative Framework on Unconstitutional Change of Government and ECOWAS Protocol on Good Governance and Democracy in the Post-Arab Spring. *Journal of Asian and African Studies*, 53, 8. Doi: <https://doi.org/10.1177/0021909616666104>

¹⁵ African Union. PSC Communiqué 384 (2013). *Communiqué*. Retrieved from <https://www.peaceau.org/uploads/psc-384-com-egypt-05-07-2013.pdf>

¹⁶ Obse, K. (2014). The Arab Spring and the Question of Legality of Democratic Revolution in Theory and Practice: A Perspective Based on the African Union Normative Framework. *Leiden Journal of International Law*, 27, 819.

хоча АС призупинив членство Єгипту, він утримався від того, щоб відверто назвати відставку Мурсі військовим переворотом.

Лівія. Одним із найважливіших прикладів слабкості нормативної бази АС щодо просування демократії та запобігання конфліктам стало повстання в Лівії, яке почалося в лютому 2011 року і за короткий проміжок часу переросло у кривавий конфлікт. Реакція АС, яка була більш активною, ніж у випадку з Тунісом чи Єгиптом, пройшла кілька етапів.

АС засудив застосування сили проти цивільних осіб і заявив про свою підтримку демократичних вимог лівійського народу. Незважаючи на те, що лівійський уряд закликали забезпечити безпеку цивільного населення, рішення про впровадження санкцій проти Лівії прийнято не було, на відміну від дій Ліги арабських держав та Європейського Союзу.

10 березня 2011 р. було опубліковано комюніке, яке стало ще більш чітким показником ставлення АС до кризи в Лівії. Згідно з документом, було сформовано спеціальний комітет високого рівня щодо Лівії, до складу якого увійшли представники п'яти африканських країн як миротворці між Національною перехідною радою (НТС) і режимом Каддафі. Окрім того, документ містив пропозиції щодо політичного вирішення кризи, яка називалася «Дорожня карта»¹⁷ і містила наступні положення: 1. негайне припинення всіх бойових дій. 2. Співпраця компетентних органів влади Лівії для сприяння своєчасній доставці гуманітарної допомоги нужденному населенню. 3. захист іноземних громадян, у тому числі африканських мігрантів, які проживають у Лівії. 4. Прийняття та впровадження політичних реформ, необхідних для усунення причин лівійської кризи¹⁸.

Ще одним цікавим пунктом резолюції стала заява про відмову від будь-якого військового втручання з боку інших країн у Лівії. У цьому документі чітко пояснювалося ставлення АС до рішення про розподіл влади в результаті переговорів між Каддафі та НТС. АС утримався від надання чітких пояснень щодо відкриття Каддафі та стверджував, що військове втручання Союзу чи інших сил було недоречним¹⁹.

Спеціальний комітет намагався розробити стратегію політичного вирішення кризи на кількох засіданнях і виступити миротворцем між сторонами, відвідавши Лівію. Після зустрічі, організованої комітетом у Нуакшоті (столиця Мавританії), перший запланований візит на 20 березня 2011 року не був дозволений НАТО через рішення Ради Безпеки ООН про безпальотну зону.

На 17-му черговому саміті Африканського Союзу було прийнято «Рамкову угоду щодо політичного вирішення кризи в Лівії», яка є більш всеосяжною, ніж «Дорожня карта», і 1 липня 2011 р. її передали сторонам. Каддафі знову заявив, що він відкритий до переговорів. НТС відмовився прийняти Рамкову угоду АС, якщо Каддафі та його родина не підуть з влади. В результаті цієї умовної пропозиції політичне вирішення лівійської кризи АС зазнало поразки. 20 жовтня 2011 р. Африканський Союз визнав ПНС як законний уряд Лівії, що контролює Тріполі. Що відбулося набагато пізніше, ніж це зробили Ліга арабів та ООН. Саме того дня було вбито Каддафі, що тим самим «розв'язало руки» Союзу, хоча більшість наголошують на тому, що це звичайний збіг обставин.

АС, з його сумнівною репутацією у вирішенні криз і громадянських війн,

¹⁷ The ad hoc committee included the Islamic Republic of Mauritania (President Mohamed Ould Abdel Aziz), the Republic of Congo (President Denis Sassou Nguesso), the Republic of Mali (President Amadou Toumani Toure), the South African Republic (President Jacob Zuma), and the Republic of Uganda (President Yoweri Museveni).

¹⁸ African Union. PSC Communiqué 265. (2011). *Communiqué*. Retrieved from <https://www.peaceau.org/uploads/265th-communication-en.pdf>

¹⁹ See Africa. "Rebels reject the AU Plan". Retrieved from <http://news.iafrica.com/worldnews/721163.html>

критикували за те, що він не чітко вказав у своїх рішеннях, що Каддафі повинен залишити посаду, на відміну від позицій ЄС, США, Франції та Великої Британії.

Лівія за правління Каддафі була могутньою державою в Африці. З 1999 року Каддафі відіграв провідну роль у створенні АС і став першим північноафриканським головою Асоціації між 2009 і 2010 роками. Лівія також фінансувала бідні держави, щоб вони могли платити членські внески для голосування на самітах АС, оскільки була однією з п'яти африканських держав, які забезпечували 75% бюджету АС²⁰. Не боячись втручатися у внутрішні справи інших африканських держав, Лівія також надала військову та фінансову підтримку повстанським групам, особливо в Сьєрра-Леоне та Ліберії. З цієї причини не можна заперечувати важливість ролі Каддафі щодо Союзу та Африки загалом у підштовхуванні АС до політичного вирішення лівійської кризи. Таким чином, реакція АС на лівійську кризу може відображати наявність «ефекту Каддафі».

Насправді рішення, прийняті АС щодо Лівії, особливо Дорожня карта та спеціальний комітет, були продуктом важких компромісів. Якщо АС бажає бути важливим гравцем у своєму регіоні, він не повинен діяти інакше, як у випадку з Лівією, хоча всередині Союзу були розбіжності щодо того, як діяти.

По суті, загальний підхід АС до лівійської кризи був посередництвом замість втручання, але посередництво не було ефективним у вирішенні цієї кризи.

Висновки

Арабська весна 2011 року була незвичайною за своїми масштабами та швидкістю. Жасминова революція в Тунісі поклала край 23-річному режиму Бен Алі. Єгипетська революція поклала кінець тривалому режиму Хосні Мубарака, коли він пішов зі свого поста через 18 днів після останніх виборів у 2011 році. Мирні демонстрації, що почалися в Лівії проти 42-річного правління Муаммара Каддафі, переросли в криваву громадянську війну між силами Каддафі та повстанцями за короткий час. З огляду на ці несподівані події, Африканський Союз намагався відігравати активну роль у контексті нормативної бази просування демократії, яку він давно формував.

Рішення, прийняте на саміті в Хараре в 1997 р., яке засудило державний переворот у Сьєрра-Леоне, було показником значного зниження ставлення, яке призвело до автоматичного визнання того, що уряди взяли контроль після переворотів, які стали майже постійними в Африці. Після того, як Африканський Союз прийняв повноваження від Організації африканської єдності, значна частина порядку денного була присвячена питанням конституціоналізму та конституційної передачі влади в державах-членах. У цьому контексті важливими стали ухвалення Хартії Африканського Союзу, Ломейської декларації, заснування Рада миру та безпеки, прийняття Африканської хартії про демократію, вибори та врядування, і, зокрема, визначення неконституційної зміни уряду та санкцій, які сформували нову нормативну базу на додаток до фундаментальних принципів та цілей в цьому відношенні.

Північноафриканська революція, що почалася в Тунісі в 2011 році, була важливим процесом у формуванні нормативної бази АС. Під час відносно коротких і безкровних періодів заворушень у Тунісі та Єгипті АС часто заявляв, що підтримує демократію, соціально-економічний розвиток і вимоги суспільства до належного управління, і що ці заяви сумісні з нормативними інструментами Союзу. Основна критика АС в цей період в обох країнах полягала в тому, що він ухвалював рішення дуже пізно, фактично після повалення там влади.

Ставлення АС до Лівії також піддалося різкій критиці. Рішення лівійської кризи, запропоноване АС, було політичним, яке було розроблено через угоду про розподіл влади між сторонами. Зусилля АС запобігти іноземному військовому

²⁰ Tungwara, O. (2011). The Arab Spring and the AU Response. *Open Society Institute, Africa*, 4.

втручання та покласти край кризі саме таким політичним рішенням зазнали невдачі через низку причин, включаючи маргіналізацію АС і провідну роль Ліги арабських держав у цьому питанні, створені перешкоди вплив Каддафі на прийняття консенсусних рішень, а також структурні та фінансові недоліки АС. З цієї причини реакція АС на Арабську весну була широко критикована як неефективна та непослідовна.

Нормативна база, розроблена АС для запобігання неконституційним змінам уряду, була спрямована на спроби повалити уряд збройними групами чи військовими, а також на незатвердження результатів виборів і спроби продовжити термін дії президентства шляхом внесення змін до конституції. Але це не ставить під сумнів легітимність існуючих адміністрацій. Несподівані ситуації, такі як громадські повстання, як у випадку з Арабською весною, ускладнили функціонування АС. З цієї причини «Арабську весну» слід розглядати як важливе випробування для АС, хоча дії Союзу не завжди були неефективними. Таким чином, АС має визначити, що маєтись на увазі під неконституційною зміною уряду та демократичними повстаннями.

REFERENCES

- African Union. The Protocol on Amendments to the Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights. *Protocol*.
- African Union. Protocol Relating to the Establishment of Peace and Security Council of the African Union (2002). *Protocol*. Retrieved from https://au.int/sites/default/files/treaties/37293treaty0024_protocol_relating_to_the_establishment_of_the_peace_and_security_council_of_the_african_union_e.pdf
- African Union. PSC Communiqué 265. (2011). *Communiqué*. Retrieved from <https://www.peaceau.org/uploads/265th-communicue-en.pdf> [in English].
- African Union. PSC Communiqué 384 (2013). *Communiqué*. Retrieved from <https://www.peaceau.org/uploads/psc-384-com-egypt-05-07-2013.pdf> [in English].
- Bamidele, O. & Ayodele, B.** (2016). In the Service of Democratic Governance: The African Union Normative Framework on Unconstitutional Change of Government and ECOWAS Protocol on Good Governance and Democracy in the Post-Arab Spring. *Journal of Asian and African Studies*, 53, 1-15. DOI: <https://doi.org/10.1177/0021909616666104> [in English].
- Divak, V.V.** (2012). Країни «Великого Близького Сходу» та Північної Африки в контексті глобального переформатування регіону. [The countries of the «Greater Middle East» and North Africa in the context of global reformatting of the region]. *Derzhava i pravo*, 56, 573-584. [in Ukrainian].
- Ikome, F.N.** (2007). Good Coups and Bad Coups: The Limits of the African Union's Injunction on Unconstitutional Changes of Power in Africa. *Institute for Global Dialogue Occasional Paper*, 55, 48. [in English].
- Kokorskyi, V.F. & Smyrnova, K.Ie.** Arabski revoliutsii: perspektyvy demokratyzatsii v rehioni [Arab revolutions: prospects for democratization in the region]. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2011_48/Gileya48/P34_doc.pdf [in Ukrainian].
- Kyyanytsya, L.** (2014). Zovnishnia polityka Turechchyny v konteksti «Arabskoi vesny»: vid izolovanoi derzhavy do pretendenta na rehionalnu hehemoniiu. [Turkey's foreign policy in the context of «Arab Spring»: from isolation to a bid for regional hegemony] *Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky*, 160, 49-53. [in Ukrainian].
- Mangu, B.** (2012). The Arab Spring and the African Union's Reaction to the Crisis. *Africa Insight*, 42 (1). Retrieved from <https://www.ajol.info/index.php/ai/article/view/81177>
- Obse, K.** (2014). The Arab Spring and the Question of Legality of Democratic Revolution in Theory and Practice: A Perspective Based on the African Union Normative Framework. *Leiden Journal of International Law*, 27, 817-838.
- Sedlyar, Yu.** (2013). Mizhnarodni sanktsii Afrykanskooho Soiuzu yak chynnyk zabezpechennia bezpeky na kontynenti. [International sanctions of the African Union as a factor in ensuring security on the continent]. *Naukovi pratsi. Politolohiia*, 200, 23-28. [in Ukrainian].
- See Africa. «Rebels reject the AU Plan». Retrieved from <http://news.iafrica.com/worldnews/721163.html> [in English].
- Troyan, S.S.** (2012). Arabski revoliutsii 2010-2011 rr. ta yikh naslidky. [Arab Revolutions 2010 – 2011 and their consequence]. *Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy*, 19, 170-176. [in Ukrainian].

Tungwara, O. (2011). The Arab Spring and the AU Response. *Open Society Institute, Africa*.

The ad hoc committee included the Islamic Republic of Mauritania (President Mohamed Ould Abdel Aziz), the Republic of Congo (President Denis Sassou Nguesso), the Republic of Mali (President Amadou Toumani Toure), the South African Republic (President Jacob Zuma), and the Republic of Uganda (President Yoweri Museveni). [in English].

Zhdamarova, A.V. (2018). «Arabska vesna» yak vektor transformatsii Blyzkoho Skhodu ta Pivnichnoi Afryky u konteksti zovnishnopolitychnykh interesiv Ukrainy. [«Arab Spring» as a vector of transformation of the Middle East and North Africa in the context of Ukraine's foreign policy interests]. *Sumska starovyna*, LIII, 63-70. [in Ukrainian].

Anna Zhdamarova,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3118-1735>

Serhii Bilan,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0256-2499>

The Arab Spring and unconstitutional change of governments in Africa

Popular uprisings that began on the northern coast of Africa in 2011 ended with the overthrow of leaders in Tunisia and Egypt and spilled over into a bloodier conflict in Libya. These popular uprisings were unexpected for the international community, as well as for the African Union, whose goal is to accelerate the integration process on the continent, protect peace and security, support democracy and human rights. In its normative framework, the African Union (AU) has tried not to be silent and to play an active role in response to these unexpected developments. The African Union, which replaced its predecessor, the Organization of African Unity (OAU), in 2001, has made significant progress in establishing a regulatory framework aimed at preventing government change through undemocratic means in a continent characterized by anti-democratic governments, military coups, rigged elections, civil wars and human rights violations. The wave of the Arab Spring, which affected mainly the northern coast of Africa, was important in demonstrating the effectiveness of the Union's regulatory framework. However, despite the relevant actions of the African Union in this matter, it was repeatedly accused of not responding in time to the events that took place in Egypt, Libya, and Sierra Leone and of taking decisions late. For this reason, the «Arab Spring» should be seen as an important test for the African Union, especially regarding the understanding of unconstitutional change of government and democratic uprisings.

Keywords: African Union (AU), Arab Spring, uprising, Tunisia, Egypt, Libya, North Africa

УДК 32. : 327.7 : 327.5

DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.036

ФУНКЦІ ТА ФОРМИ УЧАСТІ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СВІТОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ І ВРЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ КОНФЛІКТІВ

Вікторія Хвіст,

e-mail: vika_hv@ukr.net; vika_hv@nubip.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7449-8938>

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Україна, 03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15

У сучасних умовах загострюються багато політичних протиріч, з'являються нові загрози і виклики миру та безпеці на планеті, а геополітичне протистояння провідних міжнародних акторів ускладнює вирішення проблем соціально-економічного розвитку світу в цілому. У зв'язку з цим значення і роль міжнародних організацій та ООН, зокрема, як провідної всесвітньої організації і глобального політичного інституту зростає. Міжнародний мир забезпечується двома механізмами – балансом сил на світовій арені, з одного боку, міжнародними організаціями та міжнародним правом, з іншого. За своїми можливостями ООН найбільшою мірою відображає другий механізм міжнародного миру. Однак, на даному етапі в практичному плані досі сучасні міжнародні міжурядові організації не напрацювали єдиного підходу щодо проведення миротворчих операцій і єдиної теоретико-правової бази миротворчості. Тому ефективність миротворчості, яка вимагає узгоджених спільних дій акторів світової політики продовжує залишатися на низькому рівні, а тому перед сучасними міжнародними організаціями стоїть завдання підвищити свій міжнародно-правовий статус і стати реальними конкурентами держав у вирішенні міжнародних конфліктів.

Ключові слова: міжнародні організації, безпека, міжнародні конфлікти

Постановка проблеми. У світовому порядку денному набувають популярності програми глобального сталого розвитку, які просуваються через ООН. Однак, відсутніх результатів у вирішенні багатьох соціально-економічних питань не досягнуто. Проблема відсталості значної кількості країн і прірва між рівнями розвитку в порівнянні з розвиненими країнами не зменшується. У контексті даного дослідження найбільш актуальними є такі функції міжнародних міжурядових організацій як їх участь в миротворчих операціях, сприяння мирному вирішенню суперечок і миротворчі акції.

Аналіз попередніх досліджень. Нині міжнародні міжурядові організації, безсумнівно, є одним з важливих акторів світової політики і міжнародних відносин, що виконують низку важливих функцій. На сьогоднішній день ми маємо низку праць як серед вітчизняних, так і закордонних дослідників, про роль та діяльність міжнародних організацій у вирішенні конфліктогенних ситуацій на міжнародній арені упродовж ХХ – початку ХХІ ст.. Тому, при здійсненні історіографічного аналізу в основі наукові роботи, опубліковані за останні п'ять років. Серед таких варто виокремити праці українських дослідників О. Медведевої¹ і Д. Лікарчук¹, О. Цебенко

¹ Медведева, О., Лікарчук, Д. (2021). Роль ООН у врегулюванні міжнародних конфліктів. *Молодий вчений, Серія: Політичні науки*, 4 (92), 245-247; Лікарчук, Д. (2020). Роль міжнародних організацій у врегулюванні зовнішньополітичних конфліктів. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, 5, 35-44.

та С. Капраль², О. Звездової³, Т. Алексеевої⁴, які висвітлюють загальні аспекти роботи провідних міжнародних організацій, серед яких і ООН, у вирішенні міжнародних конфліктів.

Окрім того, ґрунтовними є напрацювання й закордонних науковців. Серед таких російський – О. Кутейников⁵, який зазначає, що сучасні міжнародні міждержавні організації «здійснюють свою діяльність відповідно до так званих мандатів – досить строго визначених повноважень, встановлених їх членами». А також Х. Сіблез⁶ та М. Вуд⁷, які висвітлюють вирішення міжнародних спорів, учасниками яких є міжнародні організації.

Не дивлячись на наявність сучасних досліджень дана тематика й надалі продовжує залишатися актуальною, оскільки наявність «старих» і нових конфліктів потребує перегляду підходів до їх вирішення.

Метою дослідження є визначення поняття «миротворчість» та висвітлення функцій і форми участі міжнародних організацій у світополітичних процесах і врегулювання міжнародних конфліктів.

Методи та прийоми дослідження. Дослідницька робота виконана на основі системного, структурно-функціонального, компаративного підходів. Методологічним підґрунтям дослідження стали принципи об'єктивності, історизму, детермінізму та системності.

Викладення основного матеріалу. Перші спроби вивчення теорії миротворчості можна віднести до 30-х років ХХ століття, коли в Гарвардському університеті була створена кафедра соціології та вивчення воєн. Однак, як самостійна наукова дисципліна теорія миротворчості виникла в 1950-ті рр. Підвищений інтерес до миротворчості в той період був пов'язаний зі зростанням кількості конфліктів і появою нової загрози – розробки і розповсюдження ядерної зброї. У багатьох країнах виникають різні центри з дослідження конфліктів і з вивчення їх ефективного запобігання, випускаються наукові журнали з даної тематики. Початкові етапи розвитку теорії миротворчості характеризувалися тим, що були в основному присвячені вивченню воєн і конфліктів, що є лише малою частиною сучасної теорії миротворчості.

Сучасний етап розвитку теорії миротворчості пов'язаний з дослідницькою діяльністю відомого норвезького вченого Й. Галтунга⁸. Саме він в 1970-х роках увів

² Цебенко, О.О., Капраль, С.С. (2018). Роль міжнародних безпекових організацій у врегулюванні сирійського конфлікту. *Регіональні студії*, 14, 106-110.

³ Звездова, О. (2017). Роль провідних міжнародних організацій у вирішенні конфліктів навколо де-факто держав пострадянського простору. *Наукові праці. Політологія*, 285, 106-110.

⁴ Алексеева, Т.І. (2020). Міжнародні організації: сучасні пріоритети та нові виклики в системі міжнародної інформаційної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*, 34, 9-12.

⁵ Кутейников, А.Е. (2022). Международные организации и международная организация. *Международная аналитика*, 13(1), 9-11. Retrieved from <https://doi.org/10.46272/2587-8476-2022-13-1-9-11>; Кутейников, А.Е. (2012). Международные межправительственные организации. Теоретико-социологический анализ. *Вестник Санкт-Петербургского университета*, 2, 292-300. Retrieved from <http://www.old.jourssa.ru/1999/4/kutejn.html>

⁶ Siblesz, H. (2019). Chapter 6 The Role of International Organizations in Fostering Legitimacy in Dispute Resolution. *International Organizations and the Promotion of Effective Dispute Resolution. AIB Yearbook of International Law*. Retrieved from <https://brill.com/view/book/edcoll/9789004407411/BPO00008.xml>

⁷ Wood, M. (2017). The settlement of international disputes to which international organizations are parties. UN-ILibrary. DOI: <https://doi.org/10.18356/9c589a53-en>

⁸ Назаренко, О.А. (2012). Сучасна концепція підтримання миру в рамках ООН. *Правове регулювання економіки*, 11-12, 433-441. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/14715472.pdf>; Никитин, А.И. (2000). *Миротворческие операции: концепции и практика*. Москва: Издательский центр науч. и учеб. программ, 32.

до наукового обігу терміни «миротворчі операції», «операції з підтримання миру» і «миробудівництво».

Перш ніж розглядати значення поняття «миротворчість», слід зазначити, що це поняття лишається дискусійним, оскільки існує велика кількість його трактувань. Наприклад, О. І. Нікітін визначає миротворчість як «загальну назву різних видів діяльності, що здійснюється в інтересах вирішення конфліктів, запобігання їх ескалації, припинення або недопущення військових дій, забезпечення правопорядку в зоні конфлікту, проведення гуманітарних акцій, відновлення порушених конфліктом соціальних і політичних інститутів, а також систем життєзабезпечення»⁹. У свою чергу, американський дослідник Т. Фіндлі дає більш вузьке трактування миротворчості: «Діяльність з вирішення конфліктів за допомогою таких мирних способів, як переговори, вирішення спорів у судовому порядку, санкції або угоди про припинення вогню»¹⁰.

Крім відсутності юридично закріпленого терміна «миротворчість» також відсутня уніфікована система різних видів миротворчих операцій. У кожній державі склалася своя власна теоретична база в цій сфері, своє трактування феномена «миротворчість». Наприклад, у західній традиції під терміном «миротворчість» розуміється лише один конкретний вид миротворчих операцій.

Концепція і поняття миротворчості як такі не згадуються в Статуті Організації Об'єднаних Націй¹¹. Теоретико-концептуальна основа миротворчості почала розвиватися у процесі ранньої діяльності організації, коли стало очевидним те, що деякі статті Статуту, що стосуються підтримання міжнародного миру і безпеки, не можуть бути застосовані на практиці так, як наказує Статут. Але теоретичні аспекти миротворчості можна знайти в іншій офіційній документації органів ООН (резольюціях, офіційних звітах, доповідях, заявах Генерального секретаря). На основі цих джерел інформації експерти ООН визначають миротворчість як «низку заходів, спрямованих на те, щоб змусити ворожі сторони дійти згоди за допомогою мирних засобів, описаних в Розділі IV Статуту ООН»¹². У цьому сенсі миротворчість це дипломатична спроба перетворити конфлікт у мирний діалог. Мета миротворчості в даному випадку – зупинити насильство між протиборчими сторонами.

В іншому контексті термін «миротворчість» може вживатися для позначення тієї стадії конфлікту, яка відбувається під час кризи або тривалого конфлікту, після того, як дипломатичне втручання не допомогло вирішити конфлікт і перед тим, як миротворчі сили змогли втрутитися. У цьому контексті миротворчість це втручання в бойові дії.

Термін також трактується як «сприяння миру»¹³. У цьому плані миротворчість важливий і необхідний процес у випадку тривалих конфліктів, в яких сторони не можуть прийти до компромісу самостійно, особливо де військові злочини та інші порушення прав людини вимагають втручання ззовні.

У двох останніх випадках миротворчість передбачає військове втручання як крайній захід впливу на конфліктуючі сторони.

⁹ Назаренко, О. А. (2012). Сучасна концепція підтримання миру в рамках ООН. *Правове регулювання економіки*, 11-12, 433-441. Retrieved from <https://core.ac.uk/download/pdf/14715472.pdf>; Никитин, А.И. (2000). *Миротворческие операции: концепции и практика*. 32.

¹⁰ Findly, T. (1996). *Challenges for the New Peacekeepers*. Retrieved from <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/RR/SIPRIRR12.pdf>

¹¹ Атто, Р. (2013). От миротворчества к миростроительству: эволюция роли Организации Объединенных Наций в операциях в пользу мира. *Международный журнал Красного Креста*. Retrieved from https://www.icrc.org/ru/.../pages_3-28_from_irrc_891-892_selected_articles_web.pdf

¹² Darby, J., Mac Ginty, R. (2003). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Violence and Peace Processes*. Hampshire: PalgraveMacMillan, 103. Retrieved from <https://link.springer.com/book/10.1057%2F9780230584556>

¹³ Peace and security. Retrieved from <http://www.un.org/en/peacekeeping/operations/peace.shtml>

Повертаючись до ООН, згідно зі статтею 33 Статуту ООН (Розділ 5 «Мирне вирішення спорів»), «сторони, що беруть участь в будь-якій суперечці, продовження якої могло б загрожувати підтримці міжнародного миру і безпеки, повинні насамперед намагатися вирішити суперечку шляхом переговорів, обстеження, посередництва, примирення ... або іншими мирними засобами на свій вибір»¹⁴. Статті 41 і 42 також дозволяють санкції, блокаду та військове втручання, якщо це необхідно для відновлення миру між воюючими державами. Теоретичною основою миротворчості прийнято вважати миротворчу концепцію ООН. Ця концепція продовжує розвиватися як в теорії, так і на практиці.

Миротворчі операції постійно розвиваються під впливом нових викликів миру і безпеці. З часів першої миротворчої місії в 1948 р. концепція миротворчості зазнала значних змін. Спочатку суть миротворчості полягала в залученні третьої сторони, яка б стала між конфліктуючими сторонами, щоб залагодити конфлікт або зменшити протистояння, сприяти припиненню вогню або спостерігати за виконанням мирної угоди. Дана концепція значно змінилася і продовжує змінюватися. Миротворчість «першого покоління» була направлена просто на припинення вогню за допомогою нейтрального втручання. Сучасне поняття миротворчості «третього покоління» містить набагато більше функцій і місій, від припинення вогню до моніторингу на виборах з подальшим підтриманням миру в регіоні конфлікту.

Узагальнюючи на основі вищесказаного, впливає наступне визначення терміна «миротворчість»: миротворчість це діяльність міжнародних міждержавних організацій або окремих держав, а також інших акторів світової політики, спрямована на запобігання та врегулювання конфліктів як мирними методами, так і з використанням військової сили, застосування якої має бути санкціоновано ООН.

Після закінчення Холодної Війни концепція миротворчості зазнала суттєвих змін. Сучасні миротворчі операції багатовимірні, багатогранні і багатофункціональні. Контингент миротворчих місій тепер становлять не тільки військовослужбовці, а й цивільні особи, в тому числі загони з забезпечення безпеки. Сьогодні миро творчістю поряд з ООН займаються як окремі держави, так і регіональні організації (наприклад, Європейський Союз, ОБСЄ, Африканський Союз, НАТО) та фонди. Нарешті, разом з воєнною безпекою сучасні миротворчі місії включають в себе політичні, економічні, соціальні та культурні елементи, а також виконують широкий спектр завдань, включаючи моніторинг, захист мирного населення, забезпечення безпеки, управління, контроль над дотриманням правопорядку та прав людини, виконанням правових норм, гуманітарну допомогу та проведення виборів.

На сьогодні існує досить широке коло миротворчих механізмів. Одна з перших класифікацій видів миротворчої діяльності була викладена в доповіді колишнього Генерального секретаря ООН Б. Бутроса-Галі «Порядок денний для світу. Превентивна дипломатія, миротворча діяльність та підтримання миру» в 1992 р. Підготовка даної доповіді була доручена Генеральному секретарю Радою Безпеки в зв'язку зі зростаючою потребою в миротворчих операціях та в їх теоретичному закріпленні. Звіт висвітлює такі механізми миротворчості: 1. Превентивна дипломатія; 2. Миротворчість; 3. Підтримка миру; 4. Постконфліктне миробудівництво.

Превентивна дипломатія це «дії, спрямовані на попередження виникнення суперечок між сторонами, недопущення переростання існуючих суперечок у конфлікти і обмеження масштабів конфліктів після їх виникнення»¹⁵. Превентивна дипломатія характерна для початкових етапів конфліктів, коли ще немає гострого

¹⁴ UN Charter. UN. Retrieved from <https://www.un.org/ru/charter-united-nations/>

¹⁵ Boutros-Gali B. (1992). Agenda for peace. Preventive Diplomacy, Peacekeeping and Peacekeeping, New York. UN. Retrieved from http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/47/277&Lang=R

протистояння сторін або великих збройних зіткнень, вона спрямована на ослаблення напруженості, щоб не відбулося переходу до відкритого конфлікту. Превентивна дипломатія може включати в себе різні заходи. Наприклад, дії, спрямовані на зміцнення взаємної довіри між сторонами конфлікту. Іноді превентивна дипломатія може мати на увазі і превентивне розгортання миротворчих місій, яке може здійснюватися як на прохання держав, де відбувається конфлікт, так і на прохання нейтральної держави, стурбованої станом прав людини в конфліктному регіоні або загрозою власній безпеці. Крім того, превентивна дипломатія може включати в себе і створення нейтральних зон. Зазвичай демілітаризовані зони створюються вже після конфліктів, але створення таких зон до конфлікту могла б забезпечити поділ потенційно воюючих сторін. Важливою умовою превентивної дипломатії є володіння своєчасною та повноцінною інформацією про стан справ в конфліктному регіоні. Отримання цієї інформації може здійснюватися кількома способами – здійснення контактів з урядами держав-учасників конфлікту, а якщо конфлікт має внутрішньодержавний характер – призначення спеціального представника зі збору інформації. Таким чином, превентивну дипломатію можна визначити як інструмент раннього попередження конфліктів, як альтернативу проведенню дорогих миротворчих операцій.

Миротворчість це «дії, спрямовані на те, щоб схилити ворогуючі сторони до угоди, головним чином за допомогою таких мирних засобів, які передбачені в розділі VI Статуту Організації Об'єднаних Націй»¹⁶. Головне завдання миротворчості – спонукати або схилити конфліктуючі сторони до переговорів. Миротворчість передбачає посередництво, метою якого є вплив на сторони для вирішення конфлікту мирними засобами. Миротворчість може включати в себе і так звані «добрі послуги» самого Генерального секретаря, тобто його безпосереднє втручання. У своїй доповіді Б. Бутрос-Галі зазначав, що в завдання миротворчості входить також безпосереднє поліпшення тих умов або усунення тих причин, в результаті яких відбувається конфлікт.

Підтримання миру – це «забезпечення присутності ООН в даному конкретному регіоні, яке, як правило, пов'язане з розгортанням військового і / або поліцейського персоналу ООН, а нерідко і цивільного персоналу»¹⁷. Основна особливість даного механізму миротворчості полягає в тому, що в операції використовується військовий персонал, який він не вдається до використання військової сили. В операціях з підтримання миру задіяні військові та цивільні спостерігачі, фахівці з проблем біженців, фахівці, які здійснюють моніторинг виборів, співробітники з політичних питань та інші особи. У доповіді «Порядок денний для світу» відзначається, що «підтримання миру можна по праву назвати винаходом Організації Об'єднаних Націй. Воно допомогло певною мірою стабілізувати обстановку в багатьох районах напруженості в світі»¹⁸.

Постконфліктне миробудівництво – «заходи зі встановлення і підтримки структур в постконфліктний період, які повинні сприяти зміцненню миру в цілях запобігання відновлення конфліктів»¹⁹. Тобто постконфліктне миробудівництво передбачає створення якоїсь нової державної структури, яка б не допустила відновлення конфлікту. До завдань постконфліктного миробудівництва відносяться: роззброєння, розмінування, відновлення правопорядку, створення умов для повернення біженців, спостереження за проведенням виборів.

Однак, з появою нових викликів і загроз XXI ст. концепція миротворчості продовжила свій еволюційний шлях, оскільки мала адаптуватися до нових світових

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Морозов, Г.И. (1999). *ООН на рубеже XXI века*. Москва: Федеральное государственное бюджетное учреждение науки Институт Европы Российской академии наук, 87.

¹⁹ Boutros-Gali B. (1992). *Agenda for peace. Preventive Diplomacy...*

політичних умов розвитку. В результаті на сучасному етапі концепція миротворчості виокремлює ще кілька механізмів: розширена миротворча діяльність, забезпечення миру, гуманітарна інтервенція.

Дані механізми не були згадані в «Порядку денному для світу», хоча Б. Бутрос-Галі зазначив можливість застосування військової сили, якщо іншими способами не вдалося схилити конфліктуючі сторони до миру, але примус до миру не було виділено як окремий механізм миротворчості.

Розширена миротворча діяльність передбачає багатофункціональність миротворчих операцій. Метою розширеного миро підтримання є не тільки сприяння в припиненні конфлікту і встановлення миру, але і демократизація, становлення громадянського суспільства, становлення конкурентоспроможної економіки, різних соціальних інститутів. Даний механізм часто викликає критику з боку деяких держав, оскільки передбачає тривале і досить потужне втручання у внутрішні справи іншої держави. Однак, даний механізм досить активно використовувався в останні роки США і їх союзниками по НАТО в Афганістані, Іраку, Лівії і т.д.

Головна ознака гуманітарної інтервенції полягає у втручання у внутрішньодержавні справи іншої держави. Але це втручання може здійснюватися лише тоді, коли на це є серйозні підстави. Серед таких серйозних підстав можна назвати геноцид населення або терористичний режим в державі, тобто особливо грубі порушення прав людини або міжнародного права, особливо якщо механізми традиційної миротворчості вичерпані. Але під гуманітарною інтервенцією не завжди розуміються активні бойові дії – вони проводяться тільки в разі крайньої форми гуманітарної інтервенції – військової інтервенції.

Важливою рисою гуманітарної інтервенції є те, що відбувається обмеження державного суверенітету в країні, де вона проводиться, суверенітет вже не є абсолютною цінністю. У зв'язку з цим дуже показовими є слова колишнього Генерального секретаря ООН Х. Перес де Куельяра: «Ми є свідками незворотного зсуву в суспільній свідомості в бік віри в те, що заснований на міркуваннях моралі захист принижених повинний бути вище меж і правових документів»²⁰. Дійсно, світополітичною тенденцією останніх десятиліть стало зміщення пріоритетності інтересів держави, її національного суверенітету в бік пріоритету прав людини, що часто стало ставити під сумнів норми і принципи міжнародного права.

Як і розширене миропідтримання, гуманітарна інтервенція є досить суперечливим механізмом миротворчості, оскільки в більшості випадків досить складно визначити, чи є на неї досить вагомі підстави. Прикладом тут може слугувати гуманітарна інтервенція сил НАТО в Косово в 1999 р., яка викликала багато суперечок щодо її законності. Але в той же час гуманітарна інтервенція є закономірним відображенням сучасних процесів, оскільки більшість конфліктів мають так званий «міжнародний вимір», отже, в їх вирішенні зацікавлена майже вся світова спільнота.

Крім різних механізмів миротворчості існують і різні види миротворчих операцій, виокремлених за типом взаємодії між миротворчими місіями різних міжнародних організацій або окремих держав: «операції, що змінюються», «паралельні операції» та «інтегровані операції». Отож, «операції, що змінюються» мають на увазі поступову зміну одних миротворчих місій іншими (така практика мала місце в Східному Тиморі і Ліверії). «Паралельні операції» означають одночасне проведення миротворчих місій різними структурами (наприклад, ООН і НАТО в Косово). У «інтегрованих операціях» також відбувається одночасне проведення місій,

²⁰ The Blue Helmets: A Review of UN Peacekeeping. (1999). New York: UN Department for Public Information, 44. Retrieved from <https://www.cambridge.org/core/journals/netherlands-international-law-review/article/abs/blue-helmets-a-review-of-united-nations-peacekeeping-united-nations-department-of-public-information-new-york1985-350-pp-895-isbn-9211002753/B25AAECE4F87AE403B2FBFB7A77A0893>

але під командуванням будь-якої однієї організації (спроба «інтегрованої операції» проводиться в Дарфурі).

На сьогоднішній день типологія миротворчих механізмів міжнародних міждержавних організацій ще не сформована до кінця. Всі перераховані механізми миротворчості не мають чіткого юридичного закріплення, тому в різних дослідженнях можна зустріти різну типологію миротворчих механізмів і різні варіанти їх назв. Наприклад, іноді операції з підтримання миру називають «операціями на користь світу»²¹. Крім того, іноді важко встановити відмінність між закінченням застосування одного миротворчого механізму і початком застосування іншого.

З часу своєї появи і до тепер миротворчість зіткнулася з низкою серйозних проблем, як в теоретичній, так і в практичній сферах. Всі ці проблеми не з'явилися раптово, вони сформувалися поступово в ході практичної реалізації самих миротворчих місій і виявили численні недоліки і недоробки в сфері миротворчості.

По-перше, миротворчість потребує теоретичного переосмислення. Як було згадано вище, характер миротворчих операцій зазнав значних змін, сучасна миротворчість відійшла далеко від «традиційного», тому їй потрібна нова теоретико-правова база. Сучасне міжнародне право, одне з джерел теоретико-концептуальної основи миротворчості, вкрай суперечливе. Через це виникає інша проблема – питання щодо доречності застосування сили в миротворчих операціях.

Експерти ООН визначають миротворчість як спробу залагодити конфлікт дипломатичними засобами, тоді як примушення до миру передбачає використання силових методів. Військове втручання заборонено гуманітарним правом і засуджене світовою спільнотою, проте під час миротворчої операції НАТО в Косово в березні-червні 1999 року «понад 800 цивільних об'єктів на території колишньої Югославії зазнали ракетно-бомбових ударів, близько 600 об'єктів були повністю знищені, зруйновано приблизно 25 тисяч житлових будинків і квартир. На території колишньої Югославії загинуло близько 2 тисяч дорослих і дітей, важкі поранення отримали близько 5 тисяч осіб»²². Миротворча операція в Косово це не єдиний приклад, коли жертвами силових методів миротворчості ставали цивільне населення і цивільні об'єкти.

Експерти ООН Л. Брахімі та С. Ахмед у 2008 р. підготували серію аналітичних доповідей про діяльність миротворців, де в одній з них вони сформулювали так звані «сім смертних гріхів» миротворчих операцій, здатних поховати будь-яку з них: «невігластво» (незнання місцевих умов, «політичної», «етнічної» та ін.), «грубість» (прийняття рішень на основі своєї думки або думки, однієї із зацікавлених сторін, небажання враховувати нюанси ситуації), «упередженість» (надання підтримки однієї з ворогуючих сторін), «безсилля» (нездатність виступити в ролі неупередженого і конструктивного посередника), «поспішність» (прагнення вирішити короткострокові завдання, не звертаючи уваги на довготривалі наслідки і стратегічні цілі), «відсутність гнучкості» (нездатність стежити за умовами, що змінюються і адекватно реагувати на них), «помилкові обіцянки» (нездатність переконати ворогуючі сторони в необхідності компромісів, спроби укладення свідомо нездійсненних угод)²³.

Таким чином, експерти ООН показали складну і навіть суперечливу природу

²¹ Brahimi Group Report on UN Peace Operations. Retrieved from http://www.un.org/russian/peace/reports/peace_operations/docs/summary.htm

²² Рыжков, Н.И., Тетекин, В.Н. (2002). *Югославская голгофа*. Москва: Фонд содействия развитию соц. и полит, наук, 120.

²³ Lakhdar Brahimi, S. A. (2008, May.). In Pursuit of Sustainable Peace: The Seven Deadly Sins of Mediation. Retrieved from http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SevenDeadlySinsofMediation_BrahimiAhmed2008.pdf

сучасної миротворчості, коли найкращі наміри стали призводити до великих втрат і трагедій. Однією з причин є те, що миротворці все ж приймають одну зі сторін конфлікту або ж стають інструментом в руках країн, які мають в зоні конфлікту свої національні інтереси.

По-третє, миротворчі операції не завжди проходять успішно. Передбачається, що ідеальна миротворчість має «за два-три роки встановити тривалий міцний мир і створити стабільні інститути, що гарантують цей мир»²⁴. З п'ятдесяти п'яти миротворчих операцій, що проводилися ООН, п'ятнадцять тривають в даний час, з них десять тривають більше десяти років, п'ять з цих десяти – більше двадцяти років. Мета будь-якої миротворчої операції – встановити міцний тривалий мир, за якого можуть бути побудовані ліберальні інститути, як це було, наприклад, у Мозамбіку. У Ліберії і Зімбабве миротворчі місії ООН провалилися, мир був нестабільним і нетривалим.

Такі «держави, що не відбулися» – одна з головних проблем світової спільноти в цілому і світобудівництва, зокрема, це «держави, що з'явилися в результаті миротворчої діяльності різних міжнародних організацій, де вдалося припинити внутрішній конфлікт, але не вдалося створити нормально функціонуючу систему»²⁵.

Вперше проблемою «невдалих держав» стали займатися британські політологи Баррі Бузан і Кен Бус. Б. Бузан підкреслив, що «країни, нездатні ефективно забезпечити свій внутрішній і зовнішній суверенітет, не можуть ефективно гарантувати і права особистості»²⁶. Дійсно, нездатність повноцінного забезпечення прав і свобод людини – одна з головних ознак «держав, що не відбулися». Якщо держава зуміє гарантувати дані права і забезпечити безпеку своїх громадян, вона почне поступово трансформуватися в категорію «держави, що відбулася». Наприклад, невизнана держава Придністровсько-Молдавська Республіка (ПМР) не відноситься до категорії «держав, що не відбулися», оскільки повною мірою забезпечує права своїх громадян і свій внутрішній суверенітет. Таким чином, держави, що не визнані світовим співтовариством, не є автоматично «державами, що не відбулися», як можна було б припустити. Більшість з них як раз є визнаними.

Перехід з категорії «держав, що не відбулися» до повноцінного учасника світової політики складний, але він цілком реальний. Яскравим прикладом тут може слугувати Ліберія, яка, будучи не так давно «державою, що не відбулася», стала на шлях зміцнення свого суверенітету, забезпечення прав і свобод людини й інших демократичних перетворень. Але, на жаль, такі держави як Ліван, Сомалі, Афганістан, Ліберія, Зімбабве «змушують задуматися про майбутнє миротворчості в цілому, оскільки дані приклади часто наводяться в якості доказів безглуздості миротворчих зусиль»²⁷.

По-четверте, гуманітарна допомога населенню – складний і суперечливий елемент миротворчих операцій. Проблема полягає в тому, що гуманітарна допомога, особливо в достатніх кількостях, сприяє зниженню цін на місцеві товари. Це може привести до підриву місцевого виробництва, що вкрай негативно позначиться на економіці держави в цілому. Крім того, були випадки захоплення гуманітарної допомоги різними злочинними збройними угрупованнями і перепродаж її на підпільних ринках. «Якщо ж допомога буде надаватися у вигляді грошових коштів, то з'являться складності з бюджетом, оскільки саме за рахунок цих коштів буде покриватися бюджетний дефіцит, який після закінчення надання допомоги буде ще більшим»²⁸.

²⁴ Darby, J., Mac Ginty, R. (2003). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Violence and Peace Processes*. Hampshire: PalgraveMacMillan. P. 103. Retrieved from <https://link.springer.com/book/10.1057%2F9780230584556>

²⁵ Павлова, Е.Б. (2008). *Миротворчество в современном мире: теория и практика*. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 106.

²⁶ Darby, J., Mac Ginty, R. (2003). *Contemporary Peacemaking...* P. 43.

²⁷ Павлова, Е.Б. (2008). *Миротворчество в современном мире: теория и практика...* С. 106.

²⁸ Ibidem.

По-п'яте, в історії миротворчості були випадки, коли під виглядом миротворчості переслідувалися корисливі цілі.

По-шосте, важливою проблемою миротворчості є те, що дуже часто миротворчі місії різних міжнародних міждержавних організацій і держав не можуть скоординувати належним чином свої дії. Необхідна розробка спільного підходу до виконання кожної конкретної миротворчої операції для усунення розбіжностей з приводу того, як саме вона повинна проводитися. Крім того, існує «недостатня розробленість єдиних нормативно-правових актів з організації та проведення миротворчих операцій»²⁹. Це призводить до протиріч в питанні про те, чи повинна або не повинна застосовуватися військова сила.

По-сьоме, проблемою миротворчості є упередженість в деяких випадках самих миротворців, під якою розуміється необ'єктивність щодо тієї чи іншої сторони конфлікту. Миротворці можуть займати сторону однієї з ворогуючих сторін з кількох причин. Це може бути співчуття до людей, що сповідує одну і ту ж віру з миротворцями. Іншою причиною необ'єктивності є численні спотворення в пресі подій, що стало особливо актуальним на початку ХХІ ст. Наприклад, загальноновизнаним є той факт, що під час конфлікту в Косово західна преса дуже багато писала виключно про порушення прав албанців, перетворюючи сербів в лиходіїв, що абсолютно не об'єктивно і що наклало певний відбиток на дії миротворців НАТО.

Не менш важливою проблемою є фінансування і кадрове забезпечення миротворчих операцій. Сучасні операції стають все більш дорогими, що і призводить до труднощів в їх грошовому забезпеченні. Якщо розглядати ООН, то дефіцит миротворчого бюджету може виникати через несвоєчасне внесення державами-членами своїх внесків на оплату миротворчих операцій. Існує і нестача кадрів. Через це в деяких випадках ігнорується той принцип миротворчості, згідно з яким війська для миротворчих місій повинні надаватися тільки нейтральними державами, які ніяким чином не зацікавлені в конфлікті.

Ще одна проблема це недостатня увага світової спільноти до миротворчості на ранніх етапах конфлікту. Наприклад, на етапі превентивних заходів держави неохоче «виділяють кошти і направляють миротворчий контингент в ту область, де конфлікт ще в зародковому стані»³⁰. Це призводить до того, що конфлікт, який можна було б врегулювати на початковому етапі його розвитку, переростає в серйозну загрозу не тільки для тієї країни, де він виникає, але і для всього світового співтовариства. Тільки після цього держави і міжнародні міждержавні організації починають активно шукати шляхи його розв'язання.

Всі перераховані проблеми породжують появу відповідних тенденцій миротворчості: більш затяжний і дорогий характер операцій є причиною відносно невисоких окладів миротворців, отже, останнім часом миротворчий контингент (перш за все, ООН) формується здебільшого з солдатів з країн, що розвиваються (Уругвай, Індія, Йорданія, Пакистан та інші); все більше використання силових методів є причиною відходу від традиційної миротворчості; відсутність чіткого визначення приводить до того, що зараз всі актори світової політики трактують миротворчість по-різному.

Висновок. Таким чином, історично важливим стало рішення ООН ще в кінці 1940-х рр. фактично внести зміни в початковий задум збереження миру і стабільності шляхом створення системи колективної безпеки. Однак світова практика зажадала розробки інших підходів до вирішення конфліктів, які виникали після Другої Світової війни. Таким рішенням став концепт миротворчості, миротворчих операцій.

²⁹ Щеголев, В.В. (2000). *Международное миротворчество: проблемы военно-политического решения*: Автореф. дис. д-ра полит. наук, 23. Retrieved from <http://www.dslib.net/glob-razvitie/mezhdunarodnoe-mirotvorchestvo-problema-voenno-politicheskogo-resheniya.html>

³⁰ Павлова, Е.Б. (2008). *Миротворчество в современном мире: теория и практика...* С. 66.

Однак, на даному етапі в практичному плані досі сучасні міжнародні міжурядові організації не напрацювали єдиного підходу щодо проведення миротворчих операцій і єдиної теоретико-правової бази миротворчості. Це зумовлено, в першу чергу, збереженням пріоритету національних інтересів держав, які продовжують виходити зі своїх, часто вузько розуміючи, завдань в справі стабілізації світополітичної ситуації в цілому і окремих конфліктів зокрема. Тому ефективність миротворчості, яка вимагає узгоджених спільних дій акторів світової політики продовжує залишатися на низькому рівні, а тому перед сучасними міжнародними організаціями стоїть завдання підвищити свій міжнародно-правовий статус і стати реальними конкурентами держав у вирішенні міжнародних конфліктів.

REFERENCES

- Alekseeva, T.I.** (2020). Mizhnarodni orhanizatsii: suchasni priorytety ta novi vyklyky v systemi mizhnarodnoi informatsiinoi bezpeky. [International organizations: modern priorities and new challenges in the system of international information security]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, 34, 9-12. [in Ukrainian].
- Brahimi Group Report on UN Peace Operations. Retrieved from http://www.un.org/russian/peace/reports/peace_operations/docs/summary.htm [in English].
- Darby, J. & Mac Ginty, R.** (2003). *Contemporary Peacemaking: Conflict, Violence and Peace Processes*. Hampshire: PalgraveMacMillan. Retrieved from <https://link.springer.com/book/10.1057%2F9780230584556> [in English].
- Findly, T.** (1996). *Challenges for the New Peacekeepers*. Retrieved from <https://www.sipri.org/sites/default/files/files/RR/SIPRIRR12.pdf> [in English].
- Lakhdar Brahimi, S.A.** (2008, May.). In Pursuit of Sustainable Peace: The Seven Deadly Sins of Mediation. Retrieved from http://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SevenDeadlySinsofMediation_BrahimiAhmed2008.pdf [in English].
- The Blue Helmets: A Review of UN Peacekeeping. (1999). New York: UN Department for Public Information. *Review* Retrieved from <https://www.cambridge.org/core/journals/netherlands-international-law-review/article/abs/blue-helmets-a-review-of-united-nations-peacekeeping-united-nations-department-of-public-information-new-york1985-350-pp-895-isbn-9211002753/B25AAECE4F87AE403B2FBFB7A77A0893> [in English].
- Likarchuk, D.** (2020). Rol mizhnarodnykh orhanizatsii u vrehuliuvanni zovnishnopolitychnykh konfliktiv. [The role of international organizations in the settlement of foreign policy conflicts]. *Mizhnarodni vidnosyny: teoretyko-praktychni aspekty*, 5, 35-44. [in Ukrainian].
- Medvedeva, O. & Likarchuk, D.** (2021). Rol OON u vrehuliuvanni mizhnarodnykh konfliktiv. [The role of the UN in settlement of international conflicts]. *Molodyi vchenyi, Serii: Politychni nauky*, 4 (92), 245-247. [in Ukrainian].
- Kuteinikov, A.E.** (2022). Mezhdunarodnyie organizatsii i mezhdunarodnaya organizatsiya. [International organizations and international organization.]. *Mezhdunarodnaya analitika*, 13(1), 9-11. [in Russian].
- Kuteinikov, A.E.** (2012). Mezhdunarodnyie mezhpripravitelstvennyie organizatsii. Teoretiko-sotsiologicheskii analiz. [International intergovernmental organizations. Theoretical sociological analysis]. *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta*, 2, 292-300. [in Russian].
- Pavlova, E.B.** (2008). *Mirotvorchestvo v sovremennom mire: teoriya i praktika* [Peacekeeping in the Modern World: Theory and Practice]. Sankt-Peterburg: Izd-vo S.-Peterb. un-ta. [in Russian].
- Peace and security. Retrieved from <http://www.un.org/en/peacekeeping/operations/peace.shtml> [in English].
- Ryzhkov, N.I. & Tetekin, V.N.** (2002). *Yugoslavskaya golgofa*. Moskva: Fond sodestviya razvitiyu sots. i polit. nauk. [in Russian].
- Shchegolev, V.V.** (2000). *Mezhdunarodnoe mirotvorchestvo: problemy voenno-politicheskogo resheniya* [International Peacekeeping: Problems of a Military-Political Solution]: Avtoref. dis. d-ra polit. nauk. [in Russian].
- Siblesz, H.** (2019). *Chapter 6 The Role of International Organizations in Fostering Legitimacy in Dispute Resolution*. International Organizations and the Promotion of Effective Dispute Resolution. AIIB Yearbook of International Law. Retrieved from <https://brill.com/view/book/edcoll/9789004407411/BP000008.xml> [in English].

- Tsebenko, O.O. & Kapral, S.S.** (2018). Rol mizhnarodnykh bez pekovykh orhanizatsii u vrehuliuvanni syriiskoho konfliktu. [The role of international non-governmental organizations in the settlement of the Syrian conflict]. *Rehionalni studii*, 14, 106-110. [in Ukrainian].
- The Blue Helmets: A Review of UN Peacekeeping. (1999). New York: UN Department for Public Information, 44. *Review*. Retrieved from <https://www.cambridge.org/core/journals/netherlands-international-law-review/article/abs/blue-helmets-a-review-of-united-nations-peacekeeping-united-nations-department-of-public-information-new-york/1985-350-pp-895-isbn-9211002753/B25AAECE4F87AE403B2FBFB7A77A0893> [in English].
- Wood, M.** (2017). The settlement of international disputes to which international organizations are parties. UN-ILibrary. DOI: <https://doi.org/10.18356/9c589a53-en> [in English].
- Zvezdova, O.** (2017). Rol providnykh mizhnarodnykh orhanizatsii u vyrisheni konfliktiv navkolo de-fakto derzhav postradianskoho prostoru. [The role of leading international organizations in resolving conflicts around the de-facto post-soviet states]. *Naukovi pratsi. Politolohiia*, 285, 106-110 [in Ukrainian].

Victoria Khvist,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7449-8938>

Functions and forms of participation of international organizations in world political processes and settlement of international conflicts

In modern conditions, many political contradictions are intensifying, new threats and challenges to peace and security on the planet appear, and the geopolitical confrontation of leading international actors makes it difficult to solve the problem of socio-economic development of the world as a whole. In connection with this, the importance and role of international organizations and the UN, in particular, as a leading world organization and global political institution is growing. The international world is ensured by two mechanisms – the balance of forces on the world stage, on the one hand, international organizations and international law, on the other. In terms of its capabilities, the UN is the second mechanism of the international world to the greatest extent. At this stage, in practical terms, modern international intergovernmental organizations have not yet developed a unified approach to conducting peacekeeping operations and a unified theoretical and legal framework for peacekeeping. This is due, first of all, to the preservation of the priority of the national interests of states that continue to deviate from there, often narrowly understood, tasks in the matter of stabilizing the world political situation in general and individual conflicts in particular. Therefore, the effectiveness of peacekeeping, which requires concerted joint actions of actors of world politics, continues to remain at a low level, and therefore modern international organizations face the task of increasing their international legal status and becoming real competitors of states in resolving international conflicts.

Keywords: *international organizations, security, international conflicts*

УДК 327.5 (4+5)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.047

«ТАЙВАНСЬКА ПРОБЛЕМА» В КОНТЕКСТІ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЮ ВІЙНОЮ

Олександр Шевчук,

e-mail: shevchukovo7@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0335-6873>

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Україна, 03041, Київ, пр. Героїв оборони, 15.

У статті розглядається «тайванська проблема» у контексті сучасного кризового стану системи міжнародних відносин пов'язаного з російською агресією проти України. На основі системного аналізу офіційних документів, виступів державних діячів КНР та США, публікацій провідних американських науковців з'ясовано, що відкрита агресія Росії проти України відкрила «ящик Пандори» щодо заморожених конфліктів успадкованих з часів холодної війни.

Одним з найбільш конфліктогенних серед яких є «тайванська проблема» зважаючи на залучення до неї таких світових гравців як США та КНР, і її географічне розташування в регіоні (АТР) який досить «насичений» територіальними проблемами. Особливу увагу приділено сучасному стану «тайванської проблеми» та впливу на її еволюцію російсько-української війни. У процесі дослідження встановлено, що російська агресія проти України виступила дестабілізуючим чинником системи міжнародних відносин як на глобальному, так і регіональному рівні. Разом з тим, відкрите збройне протистояння між США та КНР щодо розв'язання «тайванської проблеми» наразі виглядає малоімовірним, а гострі політичні заяви очільників як КНР, так і США є ілюстрацією як для громадян своїх країн, так і для союзників, що вони тримають ситуацію на контролі і готові вжити всіх необхідних засобів для досягнення своїх довгострокових національних інтересів.

Ключові слова: Тайванська проблема, Китай, США, Японія, АТР, Росія, російсько-українська війна

Постановка проблеми. Відкрита агресія Росії проти України відкрила «ящик Пандори» щодо заморожених конфліктів успадкованих з часів холодної війни. Одним з найбільш конфліктогенних серед яких є «тайванська проблема» зважаючи на залучення до неї таких світових гравців як США та КНР, і її географічне розташування в регіоні (АТР), який досить «насичений» територіальними проблемами: острови Спратлі, територіальна приналежність яких оскаржується відразу шістьма державами: В'єтнамом, КНР, Філіппінами, Малайзією, Тайванем і Брунеєм; проблема Курильських островів: різні підходи Японії та Росії щодо приналежності південних островів Курильської гряди – Ітурупу, Кунаширу, Шикотану і Хабомаї – сформувались в результаті окупації островів радянськими військами в 1945 р.

І наразі вже є певна тенденція щодо прагнення країн залучених до територіальних конфліктів або затвердити більш чітко своє позиціонування щодо приналежності спірних територій або ж засвідчити свою можливість щодо силового розв'язання конфлікту.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. На сьогоднішній день ми маємо низку наукових праць щодо «Тайванської проблеми», серед яких власне

напрацювання самого автора. Однак, практично відсутні роботи щодо висвітлення даної проблеми в контексті дестабілізації системи міжнародних відносин російсько-українською війною, враховуючи коротко тривалість повномасштабного вторгнення Росії на територію України. Значний фактологічний матеріал представлений публікаціями інформаційних агентств та засобів масової інформації. Серед яких на особливу увагу заслуговують Centre for Research on Energy and Clean Air, Radio Free Asia, Reuters, CNN, Twitter та ін., які активно висвітлюють позицію китайського та тайванського урядів щодо даного аспекту.

Метою дослідження є висвітлення «Тайванської проблеми» в контексті дестабілізації системи міжнародних відносин російсько-українською війною.

Методи та прийоми дослідження. При написанні даної праці були використані принципи наукового пізнання – історизму, об'єктивності, системності, багатофакторності та детермінізму. Комплексний підхід дозволив автору досліджувати багатоскладову «Тайванську проблему» в контексті дестабілізації системи міжнародних відносин. Для розв'язання визначеної мети дослідження та вивчення поставленої проблеми були застосовані методи аналізу і синтезу, узагальнення й абстрагування, а також системний і компаративний методи.

Виклад основного матеріалу. Позиція КНР щодо «тайванської проблеми» є досить жорсткою з моменту її структурування у політико-географічному просторі АТР. З початком російської агресії проти України дипломатична риторика КНР може бути визначена як до певної міри «нейтральна». З одного боку, КНР підтримав Росію збільшення обсягів імпорту енергоносіїв (за перші 100 днів війни Китай став головним імпортером російської нафти та газу поза Євросоюзом – 12,6 млрд. євро¹, не підтримавши антиросійську санкційну політику країн колективного Заходу.

З іншого боку, офіційний Пекін за повідомленням Міністра торгівлі США Дж. Раймондо у березні 2022 р. вдвічі скоротив поставки технологічних товарів до Росії порівняно з люневими показниками. Що тим самим свідчить про обережність Китаю до антиросійських санкцій. Так, були скорочені поставки ноутбуків до Росії (на 40%), смартфонів (на дві третини), телекомобладнання (на 98%)².

Основні лейтмотиви заяв керівництва КНР на міжнародній арені також виглядають дуалістично. З одного боку, лідер КНР Сі Цзіньпін засвідчує необхідність якомога швидшого припинення війни; а з іншого, разом з президентом Франції Ф. Макроном закликає поважати територіальну цілісність України та вирішувати конфлікт шляхом перемовин. Однак під час голосування в РБ ООН Пекін віддає свій голос Росії³. За цими на перший погляд досить непослідовними кроками, простежується чітка зовнішньополітична стратегія КНР щодо цілеспрямованого просування своїх довгострокових інтересів на міжнародній арені на тлі геостратегічної конкуренції, якщо не боротьби зі США.

Наразі російсько-українська війна, яка є глобальним геополітичним конфліктом, розглядається Китаєм як «вікно можливостей». Пекін прагне утворити в Східній Азії свій економічний макрорегіон, конкуруючи при цьому за глобальне лідерство із США, фокус уваги яких наразі більшою мірою концентрується на безпеці Європи у контексті російської агресії проти України.

¹ Фінансування Європою війни Путіна: імпорт вичерпаного палива з Росії за перші 100 днів після вторгнення. *Центр досліджень енергетики та чистого повітря (CREA)*. Retrieved from https://energyandcleanair.org/wp/wpcontent/uploads/2022/06/100%Do%B4%Do%BD%D1%96%Do%B2_2.pdf

² Whalen, J. (2022). China cut tech exports to Russia after U.S.-led sanctions hit. *The Washington post*, May 17. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/world/2022/05/17/china-russia-tech-exports/>

³ Holland, S., Hunnicutt, T., Brunnstrom, D. (2022). U.S. relieved as China appears to heed warnings on Russia. *Reuters*, May 3. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/us-relieved-china-appears-heed-warnings-russia-2022-05-03/>

Формату взаємин Пекін – Вашингтон на сучасному етапі притаманна досить жорстка конкуренція у Східній Азії, при цьому Росію Китай вважає своїм стратегічним тилом. Виходячи з цього, КНР концентрується на трьох пріоритетних напрямках: 1) Тайвань; 2) Південно-Китайське море, через яке проходить третина світового товарного трафіку; 3) Східнокитайське море, де розміщені спірні з Японією острова Дяоюйдао (Сенкаку).

У цій шкалі пріоритетів «тайванська проблема» є однією з найголовніших, враховуючи і її морально-політичний вимір для Пекіна. «Тайванська проблема» має більш складну конструкцію ніж агресивна імперська політика РФ щодо України, проте цілком можливим є варіант використання Китаєм ситуації яка склалася з метою розв'язання проблеми Тайваню.

Неврегульованість «Тайванської проблеми» розцінюється офіційним Пекіном як «найбільша» і «надзвичайно болісна» перешкода, яка здатна дестабілізувати процес повернення повноцінної територіальної цілісності країни. З точки зору військово-політичного керівництва КНР, тайванський сепаратизм є суттєвою загрозою «внутрішній і зовнішній безпеці Китаю і психологічно нормальному стану нації»⁴. За твердженням одного з китайських військових аналітиків, «для нас Тайвань вже давно став великою скалкою»⁵.

Із відповідною періодичністю офіційний Пекін демонструє свою готовність «втягнути цю скалку», проводячи масштабні військові навчання біля берегів Тайваню з імітацією висадки десанту. Причинами цього до сучасної ситуації на міжнародній арені зазвичай були: проведення виборів керівника (президента) тайванської адміністрації, заяви лідерів Тайваню щодо необхідності проведення референдуму на острові з питання суверенного статусу, відвідування КР на Тайвані представниками політичного чи державного істеблшменту США тощо. Агресія ж Росії проти України спричинила те, що загальний спектр «тайванської проблеми» заграв новими «фарбами».

Останнє загострення відносин між США та КНР з приводу «тайванської проблеми» відбулося навесні 2022 р. і було пов'язано з візитом у квітні 2022 р. на острів делегації від двох з шести американських конгресменів на чолі з головою комітету із закордонних справ Сенату Робертом Менендесом (від Демократичної партії) та сенатором Ліндсі Гремом (від Республіканської партії). Офіційний представник посольства Китаю у США виступив із промовою з приводу візиту американських конгресменів на Тайвань, заявивши, що Китай рішуче виступає проти цього візиту та вимагає від американської сторони негайно припинити офіційні контакти з Тайванем у будь-яких формах. Апелюючи при цьому на положення трьох китайсько-американських спільних комюніке, де США підтримали позицію КНР щодо одного Китаю⁶.

Окрім цього, практичними кроками у відповідь на візит американської делегації стало оголошення КНР військових навчань у Тайванській протоці. Про що заявив офіційний представник Міністерства оборони КНР У Цянь: «Східне командування Народно-визвольної армії Китаю нещодавно організувало багатоцільову перевірку бойової готовності в морському та повітряному просторі навколо острова Тайвань, а також провело комплексні навчання»⁷. Так, у повітряний

⁴ Москалев, А. А. (2005). К вопросу о тайванском национализме. *Китай: новые горизонты: материалы ежегодн. конф. центра современной истории и политики Китая*, 19 (II), 27.

⁵ Румянцев, Е. Н. (2005). *Вооруженные силы КНР и проблема Тайваня: история и современность*. Москва: ИДВ РАН, 8.

⁶ Китайское посольство в США осудило визит американских конгрессменов на Тайвань (2022, April 15). *Sinhua Novosti*. Retrieved from http://russian.news.cn/2022-04/15/c_1310559859.htm

⁷ Заявление официального представителя Минобороны У Цяня о визите конгрессменов США на Тайвань (2022). *Ministry of National Defense of the People's Republic of China*. Retrieved from http://www.mod.gov.cn/topnews/2022-04/15/content_4909022.htm

простір Тайваню увійшло 30 винищувачів ВПС Китаю. За повідомленням тайванського оборонного відомства це найбільше вторгнення з січня 2022 р.⁸

Проблема Тайваню була одним з наріжних каменів переговорів між очільниками міністерств оборони США Ллойдом Остіном та КНР Вей Фенхе на безпековому форумі в Сінгапурі 10 червня 2022 р. Американський посадовець запевнив, що США підтримують політику «єдиного Китаю», але підкреслив, що дії китайської армії в регіоні є непрофесійними й безвідповідальними. Водночас китайський очільник Міністерства оборони зазначив, що Сполучені Штати провокують нестабільність своїми поставками озброєння на Тайвань. Речник китайського міністерства Ву Цянь зазначив, що Вей Фенхе нібито попередив Л. Остіна про готовність до військових дій⁹.

Окрім того, ще 23 травня 2022 р. під час спільної прес-конференції президента США Дж. Байдена і прем'єр-міністра Японії Ф.Кісиди очільник США підкреслив, що Вашингтон надасть військову допомогу Тайваню в разі нападу на нього з боку Китаю: «Ми взяли таке зобов'язання. Ми погодилися з політикою одного Китаю. Ми підписалися під нею, і всі додаткові угоди виходили з неї, але ідея того, що (Тайвань – авт.) може бути взятий силою, є просто недоречною»¹⁰. Згодом представник Держдепартаменту США розтлумачив цю заяву американського президента як збереження у зовнішньополітичній стратегії США політики «одного Китаю»¹¹.

На початку російсько-української війни МЗС КНР зробило чітку заяву у відповідь на ініціативу президентки Тайваню щодо підвищення безпекової пильності і зв'язку із кризою у Східній Європі: «Тайвань – це не Україна. Тайвань завжди був невід'ємною частиною Китаю. Це незаперечний юридичний та історичний факт»¹².

За повідомленням Radio Free Asia (RFA) від 13.06.2022 р. китайський лідер Сі Цзіньпін підписав директиву, що дозволяє «невійськове» використання Збройних сил. Ці дії викликають стурбованість, що Пекін готується до вторгнення на острів Тайвань під виглядом «спеціальної операції», що не класифікується як війна. Директива набула чинності 15 червня. Серед цілей документа – підтримка національного суверенітету, регіональної стабільності та регулювання організації та проведення невійськових військових операцій¹³.

Отже, Китай чітко окреслив свою непорушну позицію щодо «тайванської проблеми». І прийняття відповідного указу щодо можливості проведення «спеціальної операції» є застереженням як адміністрації Тайваню, так і керівництву США щодо готовності КНР перетнути «червону лінію» за допомогою силового сценарію. Показовим фактом є те, що в день вступу в силу цього указу відбулися телефонні переговори між російським президентом В. Путіним і китайським лідером Сі Цзіньпінем, якому в цей день виповнювалось 69 років.

⁸ Ministry of National Defense, R.O.C. (2022). *Twitter*. Retrieved from <https://twitter.com/MoNDefense/status/1531270767832625152?cxt=HHwWgMDTuc-plcAqAAAA>

⁹ Liebermann, O., Lendon, B. (2022, June 10). US and Chinese defense chiefs trade barbs over Taiwan at first face-to-face meeting. *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2022/06/10/asia/us-china-defense-ministers-meeting-intl-hnk-ml/index.html>

¹⁰ Liptak, K., Judd, D., Gan, N. (2022, May 23) Biden says US would respond 'militarily' if China attacked Taiwan, but White House insists there's no policy change. *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2022/05/23/politics/biden-taiwan-china-japan-intl-hnk/index.html>

¹¹ No change in U.S. policy towards Taiwan, says White House official. (2022, May 23). *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/no-change-us-policy-towards-taiwan-says-white-house-official-2022-05-23/>

¹² Лепеха, Я. (2022, 23 лютого). МЗС Китаю заявили, що Тайвань «не є Україною» і завжди був частиною КНР. *Суспільне Новини*. Retrieved from <https://suspilne.media/209834-mzs-kitau-zaavilo-so-tajvan-ne-e-ukrainou-i-zavzdi-buv-castinou-knr/>

¹³ Chun-mei, Hwang (2022, June 13). Chinese leader Xi Jinping signs new rules governing 'non-war' military operations. *Radio Free Asia*. Retrieved from <https://www.rfa.org/english/news/china/military-rules-06132022153121.html>

Зі свого боку російський президент намагаючись провести паралелі щодо власної агресії проти України і «тайванської проблеми», зберігши при цьому принцип стратегічного партнерства у взаємовідносинах з КНР, запропонував Китаю підтримку в питанні Тайваню та заявив, що Росія виступає проти будь-якого втручання у справи КНР¹⁴.

Разом з тим, адміністрація Тайваню намагається використовувати сучасну ситуацію, яка характеризується досить жорсткою поляризацією між партнером КНР Росією і західним світом, з метою утвердження статусу острова як дієвого суб'єкта міжнародних відносин. Демонструючи всьому світові світовому свою підтримку України, позиціонуючи тим самим себе частиною цивілізованого світу. З початку російської агресії проти України адміністрація Тайваню приєдналась до блокування доступу деяких російських банків до міжнародної платіжної системи SWIFT, а також направила гуманітарну допомогу в Україну, у вигляді 27 тонн медикаментів¹⁵. У квітні 2022 р. Тайвань виділив 8 млн. доларів допомоги Києву (3 млн. доларів адміністрації Києва і 5 млн. доларів розділять між шістьма місцевими лікарнями)¹⁶. А наприкінці травня 2022 р. виділити 6 млн. доларів на відновлення інших українських міст від наслідків вторгнення Росії, серед яких і Харків¹⁷.

У червні 2022 р. під час онлайн-зустрічі з міським головою Бучі А. Федоруком міністр закордонних справ Тайваню Джозеф У зауважив: «Нам відомо про страждання, вбивства, руйнування від війни, які залишили у Бучі агресори. Звірства у Бучі – це військові злочини, які важливо засудити, а винних – покарати». Для відновлення Бучі Тайвань ухвалив виділити допомогу у розмірі 500 тисяч доларів¹⁸.

Така активна позиція Тайваню у питанні російсько-української війни пояснюється з одного боку прагненням перебувати на стороні розвинених демократій світу, на протигагу континентальному Китаю з його комуністичною ідеологією, проблемами щодо дотримання прав людини та солідаризацією на платформі ООН з РФ, що знаходить відображення в позиції постійного «утримання» під час голосувань в РБ ООН з питань засудження дій РФ щодо України; з іншого боку, така стратегія є модернізованим варіантом так званої «прагматичної дипломатії» Тайваню започаткованої на початку 90-х рр. ХХ ст. змістом якої є розвиток економічних відносин й надання фінансової допомоги, завдяки цьому Тайвань намагається прорвати дипломатичну ізоляцію й приймати активну участь в міжнародному політичному житті.

Висновки. Російська агресія проти України виступила дестабілізуючим чинником системи міжнародних відносин як на глобальному, так і регіональному рівні. Інтернаціоналізовані територіальні конфлікти отримали додаткове джерело живлення в умовах дестабілізації наріжних принципів міжнародного права. Відкрите збройне протистояння між США та КНР щодо розв'язання «Тайванської проблеми» наразі виглядає малоймовірним, а гострі політичні заяви очільників як КНР, так і США є ілюстрацією як для громадян своїх країн, так і для союзників, що вони тримають ситуацію на контролі і готові вжити всіх необхідних засобів для досягнення своїх довгострокових національних інтересів. Однак, в реаліях КНР

¹⁴ In call with Putin, Xi says all sides should work to resolve Ukraine crisis (2022, June 15). *National Post*. Retrieved from <https://nationalpost.com/pmn/news-pmn/in-call-with-putin-xi-says-all-sides-should-work-to-resolve-ukraine-crisis>

¹⁵ Taiwan to follow SWIFT move, sends medical aid to Ukraine. (2022, March 1). *Reuters*. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taiwan-sends-27-tonnes-medical-supplies-ukraine-2022-03-01/>

¹⁶ Russia-Ukraine news. (2022, April 22). *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-04-22-22/index.html>

¹⁷ Russia-Ukraine news. (2022, May 31). *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-05-31-22/index.html>

¹⁸ Taiwan FM calls mayor of Bucha in Ukraine, pledges US\$500,000. (2022, June 22). *Focus Taiwan*. Retrieved from <https://focustaiwan.tw/politics/202206200021>

наразі дещо обмежений у своїх зовнішньополітичних діях (перевага американської економіки над китайською, ймовірність втрати ринків збуту). Тому, питання кардинального вирішення «Тайванської проблеми» для КНР вимагає часу та серйозної «підготовки».

REFERENCES

- Chun-mei, Hwang** (2022, June 13). Chinese leader Xi Jinping signs new rules governing 'non-war' military operations. *Radio Free Asia*. Retrieved from <https://www.rfa.org/english/news/china/military-rules-06132022153121.html> [in English].
- Finansuvannia Yevropoiu viiny Putina: import vykopnogo palyva z Rosii za pershi 100 dnyv pislia vtorhnennia. [European Funding for Putin's War: Fossil Fuel Imports from Russia in First 100 Days of Invasion]. *Tsentr doslidzhen enerhetyky ta chystoho povitria (CREA)*. Retrieved from https://energyandcleanair.org/wp/wpcontent/uploads/2022/06/100%Do%B4%Do%BD%D1%96%Do%B2_2.pdf [in Ukrainian].
- Holland, S., Hunnicutt, T. & Brunnstrom, D.** (2022). U.S. relieved as China appears to heed warnings on Russia. *Reuters*, May 3. Retrieved from <https://www.reuters.com/world/us-relieved-china-appears-heed-warnings-russia-2022-05-03/> [in English].
- In call with Putin, Xi says all sides should work to resolve Ukraine crisis (2022, June 15). *National Post*. Retrieved from <https://nationalpost.com/pmn/news-pmn/in-call-with-putin-xi-says-all-sides-should-work-to-resolve-ukraine-crisis> [in English].
- Kitayskoe posolstvo v SSHa osudilo vizit amerikanskih kongressmenov na Tayvan [Chinese embassy in US condemns visit of US congressmen to Taiwan]. (2022, April 15). *Sinhua Novosti*. Retrieved from http://russian.news.cn/2022-04/15/c_1310559859.htm [in Russian].
- Lepekha, Ya.** (2022, 23 liutoho). MZS Kytaiu zaiavyly, shcho Taiwan «ne ye Ukrainoiu» i zavzhdy buv chastynoiu KNR. [China's Foreign Ministry stated that Taiwan «is not Ukraine» and has always been part of the People's Republic of China]. *Suspilni Novyny*. Retrieved from <https://suspilne.media/209834-mzs-kitau-zaavilo-so-tajvan-ne-e-ukrainou-i-zavzdi-buv-castinou-knr/> [in Ukrainian].
- Liebermann, O. & London, B.** (2022, June 10). US and Chinese defense chiefs trade barbs over Taiwan at first face-to-face meeting. *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2022/06/10/asia/us-china-defense-ministers-meeting-intl-hnk-ml/index.html> [in English].
- Liptak, K., Judd, D. & Gan, N.** (2022, May 23) Biden says US would respond 'militarily' if China attacked Taiwan, but White House insists there's no policy change. *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/2022/05/23/politics/biden-taiwan-china-japan-intl-hnk/index.html> [in English].
- Ministry of National Defense, R.O.C. (2022). *Twitter*. Retrieved from <https://twitter.com/MoNDDefense/status/1531270767832625152?ctx=HHwWgMDTuc-plcAqAAAA> [in English].
- Moskalev, A.A.** (2005). K voprosu o tayvanskom natsionalizme. *Kitay: novyye gorizontyi: materialyi ezhegodn. konf. tsentra sovremennoy istorii i politiki Kitaya*, 19 (2), 120. [in Russian].
- No change in U.S. policy towards Taiwan, says White House official. (2022, May 23). *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/world/no-change-us-policy-towards-taiwan-says-white-house-official-2022-05-23/> [in English].
- Rumyantsev, E.N.** (2005). *Vooruzhennyye silyi KNR i problema Tayvanya: istoriya i sovremennost*. [The PRC Armed Forces and the Taiwan Problem: Past and Present]. Moskva: IDV RAN. [in Russian].
- Russia-Ukraine news. (2022, April 22). *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-04-22-22/index.html> [in English].
- Russia-Ukraine news. (2022, May 31). *CNN*. Retrieved from <https://edition.cnn.com/europe/live-news/russia-ukraine-war-news-05-31-22/index.html> [in English].
- Statement by Defense Ministry Spokesperson Wu Qian on US Congressmen's Visit to Taiwan. (2022). *Ministry of National Defense of the People's Republic of China*. Retrieved from http://www.mod.gov.cn/topnews/2022-04/15/content_4909022.htm [in English].
- Taiwan FM calls mayor of Bucha in Ukraine, pledges US\$500,000. (2022, June 22). *Focus Taiwan*. Retrieved from <https://focustaiwan.tw/politics/202206200021> [in English].
- Taiwan to follow SWIFT move, sends medical aid to Ukraine. (2022, March 1). *Reuters*. Retrieved

from <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taiwan-sends-27-tonnes-medical-supplies-ukraine-2022-03-01/> [in English].

Whalen, J. (2022). China cut tech exports to Russia after U.S.-led sanctions hit. *The Washington post*, May 17. Retrieved from <https://www.washingtonpost.com/world/2022/05/17/china-russia-tech-exports/> [in English].

Oleksandr Shevchuk,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0335-6873>

The «Taiwan problem» in the context of the destabilization of the system of international relations by the Russian-Ukrainian war

The article examines the “Taiwan problem” in the context of the current state of crisis in the system of international relations associated with Russian aggression against Ukraine. Based on a systematic analysis of official documents, speeches by Chinese and US statesmen, and publications by leading American scholars, Russia’s open aggression against Ukraine has opened a “Pandora’s box” on frozen conflicts inherited from the Cold War.

One of the most conflicting among them is the “Taiwan problem” due to the involvement of such global players as the United States and China, and its geographical location in the Asia Pacific Region (APR), which is quite “saturated” with territorial problems: the Spratly Islands issue involves Vietnam, China, the Philippines, Malaysia, Taiwan and Brunei; the Kuril Islands issue – different approaches of Japan and Russia to the belonging of the southern islands of the Kuril ridge – Iturup, Kunashir, Shikotan and Habomai. And now there is a tendency for the countries involved in territorial conflicts to state more clearly their position on the affiliation of the disputed territories or to prove their ability to resolve the conflict by force.

Particular attention is paid to the current state of the “Taiwan problem” and the impact on its evolution of the Russian-Ukrainian war. The study found that Russian aggression against Ukraine is a destabilizing factor in the system of international relations at both the global and regional levels. Internationalized territorial conflicts have received an additional source of power in the context of destabilizing the cornerstones of international law.

At the same time, open armed confrontation between the United States and China to resolve the “Taiwan problem” now seems unlikely. The sharp political statements of the leaders of both China and the United States are an illustration for both their citizens and their allies that situation under control and ready to take all necessary means to achieve their long-term national interests.

Keywords: *Taiwan problem, China, USA, Japan, Russia, Asia Pacific, Russian-Ukrainian war*

УДК 327.5 (519)

DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.054

ПІВНІЧНОКОРЕЙСЬКА ЯДЕРНА ПРОБЛЕМА ТА МОЖЛИВІ СЦЕНАРІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ

Інна Погорелова,

e-mail: ipogorelova@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6560-242X>

ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Україна, 03057, м. Київ, проспект Перемоги, 54/1

Проаналізовано події на Корейському півострові у контексті висвітлення безпекових інтересів та політики ключових регіональних держав Північно-Східної Азії (США, КНР, РФ, Японії) щодо врегулювання північнокорейської ядерно-ракетної програми, яка залишається проблемою регіонального, міжнародного та глобального рівня. У статті простежується еволюція північнокорейської політики держав, залучених до корейської проблеми з 90-х рр. ХХ ст. до сьогодні; висвітлено різні підходи до вирішення даного питання. Окреслено особливості взаємодії ключових держав з Північною Кореєю та міжкорейських відносин. Розглянуто нові підходи до врегулювання проблеми у зв'язку з приходом до влади у США адміністрації Джо Байдена та нової адміністрації у Республіці Корея. Проаналізувавши політику ключових регіональних країн щодо північнокорейського врегулювання, окреслюються основні можливі сценарії вирішення ядерно-ракетної проблеми КНДР та перспективи розвитку ситуації на Корейському півострові, з урахуванням зовнішньополітичних чинників. З'ясовано, що на сьогодні не є можливою повна денуклеаризація Північної Кореї, а тому актуальним завданням для країн-учасниць є спрямування зусиль для зменшення ядерно-ракетної загрози та зниження існуючого рівня напруженості.

Ключові слова: Корейський півострів, денуклеаризація, ядерна проблема, безпека, США, Китай, Японія, Росія

Постановка проблеми. Після розпаду Радянського Союзу частина дослідників і вітчизняних, і зарубіжних прогнозували занепад північнокорейського режиму або зміну влади; прогнозували, що протистояння двох Кореї закінчиться і Південна та Північна Корея об'єднаються у єдину державу. Ці прогнози не підтвердилися. Північнокорейський режим виявився життєздатнішим, ніж припускали, окрім того військова міць Корейської Народної Демократичної Республіки (КНДР) зростає, ця держава де-факто є ядерною й нещодавно ухвалила закон, в якому закріпила за собою право здійснювати превентивні ядерні удари; на сьогодні КНДР залишається єдиною країною, яка у ХХІ ст. проводить ядерні випробування. Слід зазначити, що з 1990-х рр. міжнародна спільнота намагається досягти без'ядерного статусу КНДР, проте всі зусилля міжнародних організацій, авторитетних державних діячів і політиків виявилися поки безуспішними. Важливим є не лише нерозповсюдження ядерної зброї та ядерне роззброєння, а й контроль за знищенням ядерної зброї. З огляду на це актуальним залишається питання якими ж є шляхи вирішення цієї регіональної й міжнародної проблеми?

Метою статті є розгляд спільних й особливих інтересів держав, залучених у вирішення північнокорейської ядерно-ракетної проблеми (США, Китайська Народна Республіка (КНР), Російська Федерація (РФ), Республіка Корея (РК), Японія), еволюції їх позицій щодо її врегулювання. З врахуванням політики ключових гравців та останніх подій навколо Корейського півострова робиться спроба проаналізувати перспективи розвитку ситуації та шляхи врегулювання даного питання.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Проблемам Корейського півострова присвячені праці вітчизняних й зарубіжних дослідників, зокрема С. Галаки, О. Голованя, Н. Городньої, І. Лоссовського, О. Шевчука, С. Шергіна, Кан Ден Сіка; В. Ча, Б. Клінгера, Г. Кіссінджера, Г. Еллісона, Кім Юн Дука, Пак Сан Хуна ін., які неодноразово згадуються у працях автора¹. Попри це, мета дослідження залишається актуальною з врахуванням аналізу останніх подій та змін, які відбуваються у регіоні та світі в цілому.

Методологія дослідження ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, багатофакторності та системності. Для розв'язання окреслених завдань застосовано порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний, ретроспективний методи дослідження.

Виклад основного матеріалу. Північнокорейська ядерна проблема є серйозним регіональним і міжнародним викликом з 90-х рр. ХХ ст. і до сьогодні. Володіння КНДР ядерною зброєю, її випробовування є показником неефективності сучасних режимів контролю за розповсюдженням ЗМУ та зусиль світового співтовариства, зокрема й активно залучених у вирішення цієї проблеми країн – США, Китаю, Росії, Японії. У політиці яких щодо півострову є як конкурентні мотиви, так і елементи взаємодії. Дані країни не бажали реалізації північнокорейської ядерно-ракетної програми та набуття статусу (неформального) нею ядерної держави. Водночас, кожна з країн прагнула зберегти/посилити власні позиції на півострові та у регіоні, пропонувала свій варіант й умови розв'язання питання, наслідком чого була нескоординована позиція, що давала Пхеньяну час й можливість для маневрування, подальшої розробки і випробовування ядерно-ракетної зброї. Фактично, користуючись своєю безкарністю, Пхеньян здобув ядерну зброю та використовував політику ядерного шантажу.

У період першої ядерної кризи 1993-1994 рр. (через рішення КНДР про вихід із ДНЯЗ) розв'язати проблему Вашингтон намагався за допомогою Ради Безпеки ООН, але через вето КНР, РБ ООН не змогла запровадити проти Північної Кореї санкції. Тоді США розпочали двосторонній діалог з КНДР для врегулювання питання. Були погоджені відповідні поступки, серед яких Рамкова угода 1994 р.².

З 1998 р. двосторонні переговори трансформувалися у чотирьохсторонній формат КНДР, Китай, США і РК, у 2002 р. (за часів республіканської адміністрації Дж. Буша-молодшого) – у шестисторонній (РФ і Японія приєдналися до переговорного процесу). Під час переговорів можна було спостерігати наступну ситуацію: Росія і Китай не приєднувалися до тиску на КНДР, здебільшого висловлювали згоду з позицією Пхеньяну, наголошуючи на необхідності взаємних поступок, економічних стимулів, гарантій безпеки КНДР, права на мирне використання атомної енергії. Токіо й Сеул тоді були прихильниками лояльнішого підходу до КНДР, ніж США, які вважали вимоги Північної Кореї ядерним шантажем. Ці країни, враховуючи їх географічну близькість до Північної Кореї, наполягали на невоєнних політико-дипломатичних методах і економічних стимулах.

Проведені переговори упродовж 2003-2008 рр. були безрезультатними. Більш того, в жовтні 2006 р. КНДР здійснила перше успішне випробовування ядерної зброї. Після якого КНР вперше підтримала резолюцію РБ ООН щодо санкцій проти північнокорейського режиму. У 2009 р. після здійснення КНДР підземного ядерного випробовування РБ ООН ухвала ще одну резолюцію з додатковими фінансово-

¹ Погорелова, І. (2018). Адміністрація Д. Трампа і актуальні проблеми Корейського півострова. *Історико-політичні студії. Серія: Політичні науки*, 2, 83–95; Погорелова, І.С. (2012). Зовнішня політика адміністрації Б. Обама щодо Корейських держав. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*, 107 (2), 21–27.

² United Nations (1994). Agreed Framework between the United States of America and the Democratic People's Republic of Korea. *Agreed Framework*, 1-4. Retrieved from //http://www.nti.org/media/pdfs/aptagframe.pdf

економічними санкціями. У 2012 р. КНДР закріпила свій статус ядерної держави у Конституції, здійснивши чергове ядерне випробування, після якого Китай вперше запровадив торгові санкції проти КНДР (2013 р.).

Починаючи з 2008 р. змінюється і південнокорейська політика щодо дій її сусідки. Загроза з боку КНДР сприяли згуртованості між США й РК у питаннях безпеки, посиленню і зміцненню американо-південнокорейського й американо-японського альянсів та їх координації північнокорейської політики. Держави провели військові навчання, розгорнули систему ПРО ТНААД на півдні півострова, що тим самим викликало невдоволення з боку КНР і РФ.

З приходом до влади в США Д. Трампа зусилля країни були спрямовані на повне роззброєння КНДР (*CVID, Complete, Verifiable, and Irreversible Dismantlement*, відмова від випробувань ядерно-ракетної зброї та її незворотне знищення/вивезення, контрольоване й перевірене). Республіканці збільшили тиск на Пхеньян, щоб примусити його розпочати переговори без попередніх вимог. Однак, у відповідь КНДР вчергове здійснила ядерні випробування (6 січня, 9 вересня 2016 р., березень, квітень, листопад 2017 р.), які спровокували посилення проти неї ряд міжнародних санкцій: блокування участі у світовій банківській системі, обмеження у зовнішніх торгово-економічних, наукових зв'язках. Цікавим є те, що Китай і Росія підтримали резолюції РБ ООН (№ 2270, № 2321, № 2356, № 2371, № 2375) про розширення й посилення санкцій проти Північної Кореї. Окрім того, США, намагаючись не допустити незаконної торгівлі з КНДР³, підписали указ щодо надання права Міністерству фінансів накладати санкції на іноземний банк, який здійснюватиме або сприятиме операціям, пов'язаних з торгівлею з КНДР.

А 23 лютого 2018 р. США прийняли найбільший в історії пакет санкцій щодо останньої з метою подальшої ізоляції північнокорейського режиму. Це викликало серйозне невдоволення у КНР, який наголошував на тому, що розширені в односторонньому порядку санкції проти КНДР, шкодять інтересам Китаю. Росія також не визнала ці санкції. Тому, 30 березня 2018 р. РБ ООН, скликана за ініціативою США, змогла ввести нові міжнародні санкції, спрямовані на припинення незаконної контрабанди КНДР.

Міжнародний санкційний тиск сприяв погодженню Пхеньяна на проведення переговорів з Сеулом і Вашингтоном щодо «замороження» випробувань ядерно-ракетної зброї⁴. Але не дивлячись на це президент США наполягав на збереженні максимального тиску на КНДР й дії всіх санкцій проти КНДР, перш ніж відбудуться переговори з Кім Чен Ином, що запланували на червень 2018 р.

Президент Д. Трамп неодноразово заявляв, що розраховує на підтримку Китаю у вирішенні цієї проблеми; частково у той період Китай використав свій економічний важіль, щоб призупинити ядерні амбіції Північної Кореї (Китай підтримав та запровадив санкції проти КНДР). Разом з тим, Пекін пропонував компромісний план вирішення проблеми, зокрема, призупинення ядерної програми КНДР в обмін на призупинення військових навчань США і РК й відновлення переговорів. Аналогічний план пропонувався й у Спільній заяві МЗС РФ і КНР з проблем Корейського півострова, в якій зазначалося, що країни висувають спільну ініціативу і дорожню карту, засновану на ідеях «подвійного заморожування» і «паралельного просування» до денуклеаризації півострова...⁵.

³ Remarks by President Trump to the National Assembly of the Republic of Korea November 8, 2017, Seoul, Republic of Korea. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-national-assembly-republic-korea-seoul-republic-korea/>

⁴ Statement from Vice President Mike Pence on the Inter-Korean Summit. (2019, June). Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-vice-president-mike-pence-inter-korean-summit/>

⁵ Совместное заявление МИД РФ и МИД КНР по проблемам Корейского полуострова. (2017). Retrieved from http://www.mid.ru/ru/maps/cn/-/asset_publisher/WhKWb5DVBqKA/content/id/2807662

З метою налагодження діалогу з КНДР новий президент РК Мун Чже Іна проголосив відкриту політику до першої. Так, Південна Корея запропонувала КНДР створити єдину олімпійську збірну для участі в Зимовій Олімпіаді 2018 р. у м. Пхенчхані, що і було реалізовано. 27 квітня 2018 р. Північна та Південна Корея вперше за понад 10 років провели саміт у прикордонному пункті Пханмунджом, під час якого була підписана Пханмунджомська декларація про мир, процвітання і об'єднання Корейського півострова, згідно якої лідери двох країн домовилися підписати мирний договір, що офіційно закінчить Корейську війну та досягнути повної денуклеаризації півострова⁶.

У контексті цих подій, президент РК зазначив, що Д. Трамп доклав максимум зусиль для миру на півострові, відмовившись від спільних американо-південнокорейських військових навчань та скасувавши певні санкції. Навесні 2018 р. погравали відносини між Китаєм і Північною Кореєю: Кім Чен Ін у березні відвідав Китай з неофіційним візитом та зустрівся з китайський лідером Сі Цзіньпінем.

З червня 2018 р. розпочався період самітної дипломатії; Д. Трамп мав щонайменше три зустрічі з Кім Чен Іном, який погодився «заморозити» ядерно-ракетні випробування. 12 червня 2018 р. відбулася історична зустріч між лідерами США і КНДР, у результаті якої було підписано декларацію, що засвідчила намір Кім Чен Іна провести денуклеаризацію і тим самим сприяти розвитку нових американо-північнокорейських відносин задля миру⁷. КНДР повернула США останки 55 вояків, які загинули під час Корейської війни 1950-53 рр.

У лютому 2019 р. за участі США відбувся другий саміт у м. Ханой, який не приніс бажаних результатів. Кім Чен Іна не влаштував американський підхід до вирішення питання: «спочатку денуклеаризація, потім гарантії та зняття санкцій». У результаті 31 жовтня 2019 р. КНДР провела черговий запуск ракет.

Американсько-північнокорейські переговори, поліпшення міжкорейських відносин, ускладнення відносин між КНР і США через торгову війну у 2019 р. активізували відносини між КНДР і Китаєм, який прагнув й надалі відігравати активну роль у врегулюванні корейського питання. Тому, упродовж 2019 р. Кім Чен Ін здійснив кілька візитів до Китаю. У період червневого візиту країни оголосили ініціативу зі створення «нової стратегічної лінії економічного розвитку» між Китаєм і Північною Кореєю, а також запевнили один одного в неперушній дружбі⁸.

Щодо ядерного роззброєння КНДР, то лідер Китаю наголосив на необхідності проводити й надалі мирні переговори. У 2019 р. Росія та Китай неодвужували наполягати на дорожній карті від 2017 р. щодо врегулювання ядерного питання, а у грудні 2019 р. держави спільно запропонували проект резолюції РБ ООН щодо пом'якшення санкцій проти КНДР. Політиком РФ й російські дослідники акцентували увагу на тому, що Північна Корея не є агресором і Росія не повинна брати участь у кампанії її цькування, оскільки це відповідає інтересам єдиної країни – США.

Північнокорейська політика адміністрації нового президента США Джозефа Байдена відрізняється від політики попередньої адміністрації республіканців.

⁶ Ministry of Foreign Affairs of Republic of Korea (2018). *Panmunjom Declaration for Peace, Prosperity and Unification of the Korean Peninsula*. Declaration, 1-4. Retrieved from https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5478/view.do?seq=319130&srchFr=&srchTo=&srchWord=&srchTp=&multi_itm_seq=0&itm_seq_1=0&itm_seq_2=0&itm_seq_cd=&company_nm=&page=1&titleNm=

⁷ Joint Statement of President Donald J. Trump of the United States of America and Chairman Kim Jong UN of the Democratic People's Republic of Korea at the Singapore Summit. Retrieved from <https://www.cnn.com/2018/06/12/full-text-of-the-trump-kim-summit-agreement.html>

⁸ Kim Jong-un has hailed North Korea's «invincible» ties with China, during a state visit by President Xi Jinping. Retrieved from https://www.bbc.com/news/world-asia-48714872?ocid=socialflow_twitter

Президент продовжив режим санкцій; наголосив, що США будуть діяти за допомогою «принципової» дипломатії та стримування; і що він не зустрічатиметься з лідером Північної Кореї без передумов (як це робив його попередник), а умовою для зустрічі є відмова останньої від ядерної зброї. Нагадаємо, що під час виборчої кампанії Байден назвав Кім Чен Ина «бандитом і диктатором»⁹.

КНДР традиційно «випробовує/провокує» нову американську адміністрацію, демонструючи ядерно-ракетну потужність, з метою отримання поступок, добитися переговорів з Вашингтоном. Так, у березні, а пізніше у вересні, жовтні 2021 р. вона здійснила ряд запусків своїх ракет. Однак, адміністрація США чітко заявила, що зрушення можливі лише за умови повної денукляризації півострова¹⁰.

Реакція КНДР не забарилася. Упродовж лютого-березня вона провела чергові випробування балістичних ракет (12 запусків)¹¹, які призвели до посилення США старих і запровадження нових санкцій. Окрім того, Дж. Байден пролонгував дію указу № 13466 щодо КНДР, згідно з яким оголошувався надзвичайний стан у країні у зв'язку з ядерною загрозою з боку КНДР¹². У цьому питанні США підтримав новий президент РК Юн Сок Йоль, який в своїй інавгураційній промові пообіцяв, що відновить діалог з Пхеньяном після його відмови від ядерної зброї.

24 лютого 2022 р. Росією було завдано руйнівного удару по світовому порядку, відомий політолог Ф. Фукуяма назвав вторгнення РФ в Україну критичним поворотом у світовій історії. На тлі російської агресії в Україні різко загострились відносини між США та РФ, остання намагається використати, зокрема, ядерну проблему і КНДР у своїх цілях.

Активізувалися відносини між РФ і КНДР. Лідер КНДР висловив «повну підтримку та схвалення» дій Росії в Україні, 13 липня 2022 р. російські ЗМІ інформували про офіційне визнання Північною Кореєю «незалежності ДНР та ЛНР»; у серпні В. Путін заявив, що Росія прагне до розширення відносин з Північною Кореєю. У квітні 2022 р. Китай і РФ заблокували проект резолюції РБ ООН щодо запровадження додаткових санкцій проти КНДР через чергові випробування балістичних ракет, наполягаючи на безсанкційному вирішенні питання.

5 червня 2022 р. Північна Корея випустила 8 балістичних ракет малої дальності, а 17 серпня 2022 р. – 2 крилатих ракет. У вересні 2022 р. Північна Корея ухвалила закон, в якому закріпила право здійснювати превентивні ядерні удари. Кім Чен Ин заявив, що Північна Корея ніколи не відмовиться від ядерної зброї, а цей закон робить її ядерний статус незворотним і заборонає переговори про денукляризацію. Отже, загроза з боку КНДР не розв'язана і навіть не зменшена.

Традиційно є два можливих сценарії розвитку ядерно-ракетної проблеми – силовий/жорсткий і дипломатичний/м'який. Перший варіант вирішення проблеми передбачає військове втручання об'єднаних сил США, РК, Японії, яке може перерости у ядерне протистояння, у якому Росія і Китай, висловлюючи занепокоєння і виступаючи проти дій США, не допомагають КНДР. У разі військової підтримки північнокорейського режиму Китаєм (Пекін надає допомогу), можливо РФ. Тоді говоримо про повномасштабну війну ядерних держав, в яку будуть залученими й

⁹ Biden administration sets new North Korea policy of 'practical' diplomacy. (2021, April). Retrieved from <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/biden-administration-has-completed-north-korea-policy-review-white-house-2021-04-30/>

¹⁰ Ibidem.

¹¹ ООН: запуск КНДР баллистической ракеты может спровоцировать эскалацию напряженности. (2022, March) Retrieved from <https://news.un.org/ru/story/2022/03/1420702>

¹² The White House. (2021, June). Letter to the Speaker of the House of Representatives and the President of the Senate on the Continuation of the National Emergency with Respect to North Korea. *Letter*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/21/letter-to-the-speaker-of-the-house-of-representatives-and-the-president-of-the-senate-on-the-continuation-of-the-national-emergency-with-respect-to-north-korea/>

інші держави АТР. Наслідки такої війни будуть катастрофічними. На думку автора статті на сьогоднішній день це найменш вірогідний сценарій. Провідні актори міжнародної арени розуміють непередбачуваність дій КНДР. Як зазначив відомий кореззнавець Кан Ден Сік: «При нинішньому співвідношенні сил на півострові та у світі свідоме ініціювання будь-якого великого конфлікту Пхеньяном було б рівноцінно самогубству»¹³.

Ідеальним, звісно, є дипломатичне розв'язання північнокорейської ядерної проблеми, яке передбачає згоду КНДР на повне ядерне роззброєння і контроль за ним. Проте, на сьогоднішній день такий варіант навряд чи є можливим. Згадаємо величезний внесок України в ядерне роззброєння та світову ядерну безпеку і те, як РФ порушила і порушує гарантії національної безпеки, надані Україні у зв'язку з відмовою від ядерної зброї, які були закріплені у Будапештському меморандумі 1994 р.

Негативний досвід України у практичному застосуванні отриманих гарантій безпеки ще більше ставить під загрозу перспективи ядерного роззброєння, демонструючи неефективність міжнародних механізмів. Інститути багатостороннього співробітництва, міжнародне право, несилкові засоби регулювання міжнародних відносин втратили/втрачають ефективність, що підтвердили події 24 лютого 2022 р. Минулі події в Іраці, Афганістані, Лівії не могли не вплинути на політику і рішення Пхеньяну щодо важливості її ядерної зброї для збереження північнокорейського режиму.

Іншим сценарієм може бути погодженість країн з вимогами КНДР, яка у свою чергу підписує документи про заморожування і не використання ядерно-ракетної програми, про гарантії нерозповсюдження, допускає МАГАТЕ тощо. Однак, цей варіант часткового вирішення питання не влаштує США. Окрім того, що КНДР не дотримується своїх обіцянок, можуть бути і складнощі з належною перевіркою її об'єктів; даний розвиток подій лише зовні виглядає привабливо, але він загрожує розповсюдженню ядерної зброї за принципом доміно (Тайвань, РК, Японія оберуть шлях перетворення на ядерні держави); інші країни забажають наслідувати приклад КНДР. Такий варіант матиме негативні наслідки для безпекової ситуації у регіоні і світі.

Можливість дипломатичного вирішення може з'явитися за умови ослаблення режиму чи внутрішніх змін в КНДР: трансформація політичного режиму; проведення реформ за китайським зразком; залучення Пхеньяну до міжнародного співробітництва; налагодження американсько-північнокорейських і міжкорейських відносин. За таких умов КНДР може піти на компроміс: ядерне роззброєння на допомогу, гарантії безпеки, зняття санкцій, політичні поступки від США. В цьому варіанті важлива позиція Пекіну, який має категорично поставитися до процесу денуклеаризації в Північній Кореї. А саме застосувати посилений тиск, жорсткі санкції, ізоляцію. Один з впливових теоретиків американської зовнішньої Р. Хаас зазначив, що Китай виступає проти поширення ядерної зброї, але не так завзято, як прагне зберегти розділений півострів або забезпечити стабільну буферну зону на кордоні...¹⁴. Втрата КНДР є геополітично неприйнятною для Пекіну.

Якщо ж Пхеньяну надавати економічно-політичні стимули лише за «заморожування» програми, то КНДР буде використовувати ядерний шантаж для підвищення своїх вимог і «заморожування» буде до чергової ядерної кризи. Окрім того, такі заохочення можуть підштовхнути інші країни до подібних дій

¹³ Кан, Д.С. (2006). Вплив великих держав на вирішення проблем об'єднання Кореї. Retrieved from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6368/KanDenSik_Vnesok_velykyx_derzhav.pdf?sequence=1&isAllowed=y

¹⁴ Хаас, Р. (2017). 10 уроков ядерной угрозы КНДР. Retrieved from <https://nv.ua/opinion/haas/10-urokov-jadernoj-ugrozy-severnoj-korei-1547681.html>

(використання ядерного шантажу для економіко-політичних благ, виживання режимів, їх визнання тощо).

Ще одним варіантом вирішення даного питання є збереження статус-кво, хронічна проблема регіону й світу. За рівнем ймовірності цей варіант найбільш вірогідний. Сьогоднішній північнокорейський режим не відмовиться від ядерної зброї, позиції країн кардинально не зміняться. У Пхеньяні прагнуть до ядерного діалогу з Вашингтоном як рівного з рівним, тобто визнання КНДР ядерною державою, чого США не можуть допустити.

Китай прагне зберегти свою зону впливу й контролю на півострові, як і Росія. Ці держави не зацікавлені в домінуванні США (наприклад, КНР жорстко реагує на прояви американської військової активності в АТР) і надалі підтримують відносини з Кім Чен Ином, не допускаючи політичного/економічного колапсу режиму. У випадку критичної ситуації КНР надасть допомогу КНДР. США зі своїми азійськими союзниками й надалі продовжують укріплювати військові союзи, режими стримування, координувати тристоронню співпрацю (зокрема, РК і США у серпні 2022 р. розпочали наймасштабніші з 2017 р. спільні військові навчання «Щит свободи»). США, РК, Японія вводять санкції, у разі серйозних провокацій з боку КНДР. До санкційної політики можуть приєднатися Китай і Росія. Тимчасові спільні зусилля ключових держав (санкції, тиск, дипломатія) діють та змушують пхеньянський режим йти на контакти, заморожувати ядерно-ракетну програму. І знову по колу.

Висновки. Безумовно, вирішення ядерного питання Північної Кореї призвело б до ліквідації багаторічного вогнища напруженості й покращення ситуації в АТР і у світі в цілому. В сьогоднішніх реаліях, в умовах нинішньої гострої конфронтації між США і Росією, а також при непростих відносинах між США та Китаєм досягти єдиної позиції з ядерного питання є надскладним завданням. Спостерігаємо відсутність консенсусу між країнами-учасниками та довіри між ними. Більш того, в умовах глобальної боротьби за лідерство зазначені держави більше турбує забезпечення власної безпеки та зміцнення своїх позицій/впливів не лише на півострові, а й в АТР, ніж вирішення ядерної проблеми. Поки не виявляється можливим денуклеаризація КНДР. Тому, важливим завданням у даному випадку є спрямувати зусилля для зменшення загрози, зниження існуючого рівня напруженості, на досягнення ядерного мораторію, контролю за озброєннями та недопущення розростання і зміцнення ракетно-ядерного потенціалу КНДР (за допомогою комбінації тиску, дипломатії, позитивних стимулів у потрібний момент).

REFERENCES

- Biden administration sets new North Korea policy of 'practical' diplomacy. (2021, April). Retrieved from <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/biden-administration-has-completed-north-korea-policy-review-white-house-2021-04-30/> [in English].
- Haas, R.** (2017). 10 urokov yadernoy ugrozyi KNDR. [10 lessons from North Korea's nuclear threat]. Retrieved from <https://nv.ua/opinion/haas/10-urokov-jadernoj-ugrozy-severnoj-korei-1547681.html> [in Russian].
- Joint Statement of President Donald J. Trump of the United States of America and Chairman Kim Jong UN of the Democratic People's Republic of Korea at the Singapore Summit. Retrieved from <https://www.cnn.com/2018/06/12/full-text-of-the-trump-kim-summit-agreement.html> [in English].
- Kan, D.S.** (2006). Vplyv velykykh derzhav na vyrishennia problem obiednannia Korei. [The influence of great powers on solving the problems of Korean unification]. Retrieved from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6368/KanDenSik_Vnesok_v_elykyx_derzhav.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].
- Kim Jong-un has hailed North Korea's «invincible» ties with China, during a state visit by President Xi Jinping. Retrieved from https://www.bbc.com/news/world-asia-48714872?ocid=socialflow_twitter [in English].
- Ministry of Foreign Affairs of Republic of Korea (2018). Panmunjom Declaration for Peace, Prosperity and Unification of the Korean Peninsula. *Declaration*, 1-4. Retrieved from

- https://www.mofa.go.kr/eng/brd/m_5478/view.do?seq=319130&srchFr=&srchTo=&srchWord=&srchTp=&multi_itm_seq=0&itm_seq_1=0&itm_seq_2=0&company_cd=&company_nm=&page=1&titleNm= [in English].
- OON: zapusk KNDR ballisticheskoy raketyi mozhetsya sprovozirovat eskalatsiyu napryazhennosti. [UN: North Korean ballistic missile launch could escalate tensions]. (2022, March) Retrieved from <https://news.un.org/ru/story/2022/03/1420702> [in Russian].
- Pohorielova, I.** (2018). Administratsiia D. Trampa i aktualni problemy Koreiskoho pivostrova. [D. Trump's administration and current problems of the Korean Peninsula]. *Istoriiko-politychni studii. Seriia: Politychni nauky*, 2, 83–95. [in Ukrainian].
- Pohorielova, I.S.** (2012). Zovnishnia polityka administratsii B. Obamy shchodo Koreiskikh derzhav [Foreign Policy of the B. Obama Administration Towards the Korean States]. *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, 107 (2), 21-27 [in Ukrainian].
- Remarks by President Trump to the National Assembly of the Republic of Korea November 8, 2017, Seoul, Republic of Korea. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-national-assembly-republic-korea-seoul-republic-korea/> [in English].
- Sovmestnoe zayavlenie MID RF i MID KNR po problemam Koreyskogo poluostrova. [Joint Statement of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation and the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China on the Issues of the Korean Peninsula]. (2017). Retrieved from http://www.mid.ru/ru/maps/cn//asset_publisher/WhKWb5DVBqKA/content/id/2807662 [in English].
- Statement from Vice President Mike Pence on the Inter-Korean Summit. (2019, June). Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-vice-president-mike-pence-inter-korean-summit/>
- The White House. (2021, June). Letter to the Speaker of the House of Representatives and the President of the Senate on the Continuation of the National Emergency with Respect to North Korea. *Letter*. Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/06/21/letter-to-the-speaker-of-the-house-of-representatives-and-the-president-of-the-senate-on-the-continuation-of-the-national-emergency-with-respect-to-north-korea/> [in English].
- United Nations (1994). Agreed Framework between the United States of America and the Democratic People's Republic of Korea. *Agreed Framework*, 1-4. Retrieved from <http://www.nti.org/media/pdfs/aptagframe.pdf> [in English].

Inna Pohorielova,

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6560-242X>

The North Korean nuclear problem and possible scenarios of its development

The events on the Korean Peninsula are analysed in the context of highlighting the security interests and policies of the key regional states of Northeast Asia (USA, China, the Russian Federation, and Japan) regarding the settlement of the North Korean nuclear missile program, which remains a problem at the regional, international, and global levels.

The evolution of the North Korean policy of the states involved in the Korean problem from the 1990s to the present is traced; different approaches to solving this issue are highlighted (diplomatic – negotiations of various formats, summit diplomacy, sanctions policy, deterrence and pressure policy, (combination of elements of diplomacy, sanctions, pressure, etc.). Peculiarities of the interaction of key states with North Korea and inter-Korean relations are outlined. New approaches to solving the problem in connection with the coming to power of the Joe Biden administration in the United States and the new administration in the Republic of Korea.

Having analysed the policy of key regional countries regarding the North Korean settlement, important events, expert opinions on this issue, main documents and

statements of the political establishment, an attempt was made to forecast: the main possible scenarios for solving the nuclear and missile problem of the DPRK and prospects for the development of the situation on the Korean Peninsula are outlined, taking into account foreign policy factors. It has been found that the complete denuclearization of North Korea is not possible today, and therefore an urgent task for the participating countries is to direct efforts to reduce the nuclear missile threat and reduce the existing level of tension.

Keywords: Korean Peninsula, denuclearization, nuclear problem, security, USA, China, Japan, Russia

УДК 327 : 341.224] (581 : 549.1)
DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.063

ВОДНЕ ПИТАННЯ ЯК КАТАЛІЗАТОР КОНФЛІКТОГЕННОСТІ ПАКИСТАНСЬКО-ІНДІЙСЬКИХ ВІДНОСИН: ЕВОЛЮЦІЯ ТА СУЧАСНИЙ СТАН

Ірина Тихоненко,

e-mail: irinavi2202@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7716-085X>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Орина Шуркова,

e-mail: rinucik13@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2781-4165>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

У статті здійснено спробу аналізу водного питання у відносинах між Пакистаном та Індією, яке все більше стає детермінантою конфліктогенності між державами з огляду на низку причин. По-перше, зростання потреб у воді зважаючи на економічний та соціальний виміри розвитку обох держав. По-друге, маніпулювання водним питанням у системі двосторонньої взаємодії щодо врегулювання проблеми Кашміру та погрози індійської сторони перекрити доступ Пакистану до води. По-третє, потреба у перегляді умов Договору про розподіл вод річки Інд 1960 р. зважаючи на розвиток мережі гідроелектростанцій Індією та Пакистаном та неефективність інституційного механізму посередництва зі сторони Світового банку. Автори дійшли висновку, що питання розподілу водних ресурсів все більше узалежнюється від діаметрально протилежних підходів Індії та Пакистану до існуючих протиріч та стає поряд з ядерним чинником ще одним фактором уповільненої дії до дестабілізації безпекового середовища у Південноазійському регіоні.

Ключові слова: Південна Азія, Пакистан, Індія, Договір про розподіл вод річки Інд, водне питання

Постановка проблеми. У сучасному світі природні ресурси розглядаються як фактор, пов'язаний з конфліктами і / або загрозою їх виникнення. Проблема дефіциту води в значній мірі загострюється тим, що забезпеченість більшості країн і регіонів прісною водою виявляється критично низькою. Не є винятком і Південноазійський регіон, у якому водні ресурси стають ще однією сферою зіткнення національних інтересів між державами-антагоністами – Пакистаном та Індією. Незважаючи на те, що Індія та Пакистан ще у 1960 р. підписали відповідний договір про розподіл водних ресурсів, проблема набуває нових обертів у ХХІ ст. як з точки зору політичного, так і економічного та соціально-гуманітарного факторів. Пакистан входить до переліку країн, які зіштовхуються з найгострішим дефіцитом води у світі. Зокрема, загострення пакистансько-індійських двосторонніх відносин у 2019 р. та заяви Індії щодо перекриття доступу води до Пакистану стало яскравим прикладом того, що динаміка розвитку водного конфлікту між державами набирає обертів і стає ще однією складовою протистояння у регіоні.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Низка науковців досліджує

проблематику водного питання в міжнародних відносинах загалом – А.Б. Лихачова¹, П. Глейк². Південноазійський регіон, зокрема, Індія та Пакистан, з точки зору забезпечення водними ресурсами та питання їх розподілу у міждержавних відносинах є об'єктом дослідження українського науковця П.М. Ігнат'єва³ та російських науковців О.А. Бояркиної⁴, С.М. Каменєва⁵. Подекуди діаметрально протилежні погляди на розвиток подій та підходів до водного питання між державами можна прослідкувати у дослідженнях пакистанських та індійських науковців⁶.

Зазначимо, що актуальність питання та його динамічні зміни на сучасному етапі є недостатньо дослідженими українською міжнародно-політичною наукою. Тому, значний фактологічний матеріал було отримано з публікацій інформаційних агентств та засобів масової інформації. Із поширенням у новітню добу так званої дипломатії соціальних мереж, та динаміки у конфліктогенності між Пакистаном та Індією щодо водного питання у XXI ст. прослідковано на основі публікацій індійських (прем'єр-міністр Індії Н. Моді, індійський міністр автомобільного транспорту та автомобільних доріг, судноплавства та водних ресурсів Н. Гадкарі) та пакистанських (прем'єр-міністр І. Хан) політичних діячів у мережі Twitter⁷.

Метою дослідження є аналіз еволюції та сучасного стану водного питання у пакистансько-індійських відносинах, зокрема, його характерних рис та нормативно-правового механізму врегулювання проблеми.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх десятиліть у світі наростає дефіцит прісної води. Як наслідок, ефективне використання водних ресурсів, його економічна, соціальна та екологічна складові, перетворилося в один з найважливіших стратегічних джерел зміцнення сили будь-якої держави на міжнародній арені. Більш ефективне використання води стало підвищувати міжнародну конкурентоспроможність країн, а географічні особливості дозволили низці держав безпосередньо обмежувати доступ сусідніх країн до водних ресурсів або використовувати таку можливість як важіль політичного тиску. Водний фактор став безпосередньо впливати на розстановку сил і характер відносин між державами. У зв'язку з появою цих викликів, політиками, вченими і журналістами акцентується увага на новій причині для воєн в XXI столітті: боротьба за прісну воду та доступ до використання водних ресурсів в цілому⁸.

Яскравим прикладом водних суперечностей є регіон Південної Азії, а саме

¹ Лихачева, А.Б. (2015). Дефицит воды как фактор современных международных отношений: Дис... канд. полит. наук: 23.00.04. Москва. Retrieved from <https://www.hse.ru/data/xf/2015/04/07/1096377758/thesis-Likhacheva.pdf>

² Gleick, H.P. (1993). Water and Conflict. Fresh water resources and international security. *International Security*, 18 (1), 79-112.

³ Ігнат'єв, П.М. (2014). *Пакистан від деколонізації Британської Індії до сьогодення*. Чернівці: Книги-XXI.

⁴ Бояркина, О.А. (2017). Индо-пакистанские противоречия в бассейне реки Инд: проблемы и перспективы урегулирования. *Международные отношения*, 2, 100-106.

⁵ Каменев, С.Н. (2015). Проблема использования водных ресурсов и потребления воды в Индии и Пакистане. *Водные ресурсы в Индии: экономические, политические, социальные аспекты* (материалы научной конференции). Москва: Институт востоковедения РАН, 39-50.

⁶ Riffat, F., Iftikhar, A. (2015). Water Issues and its implications over India-Pakistan Relations. *JPUHS*, 28(2), 11-20. Retrieved from http://pu.edu.pk/images/journal/HistoryPStudies/PDF-FILES/2-Anum%20Iftikhar_V28_no2.pdf; Raja Nazakat Ali, Faiz-ur-Rehman, Mahmood-ur-Rehman, Wani (2015). Indus Water Treaty between Pakistan and India: From Conciliation to Confrontation. *The Dialogue*, 10(2), 166-181.

⁷ Official web-page of Prime Minister of India Narendra Modi. *Twitter*. Retrieved from <https://twitter.com/narendramodi>; Official web-page of Prime Minister of Pakistan Imran Khan // *Twitter*. Retrieved from <https://twitter.com/ImranKhanPTI>

⁸ Лихачева, А.Б. (2015). *Дефицит воды как фактор современных международных отношений*: Дис... канд. полит. наук: 23.00.04. Москва, 3-4.

водний конфлікт Пакистану та Індії, який все більше набуває рис «гострої» конкуренції між державами, що має довготривалу історію.

В основі трьох збройних конфліктів в 1950-1970-х рр. між двома країнами було територіальне питання щодо Кашміру. Прісна вода в ті роки вважалася другорядним фактором. Однак з часом вода, точніше її брак, почала широко розглядатися як фактор, пов'язаний з конфліктами і загрозою їх виникнення. Питання про безпеку водних ресурсів є одним зі складових національної безпеки Ісламської Республіки Пакистан. Його можна віднести і до так званих «нетрадиційних», «нових» загроз безпеці поряд з тероризмом.

У 1960 р. за посередництва Світового банку сторони підписали Договір про розподіл вод річки Інд (Договір 1960 р.), який представляє собою правове регулювання спільного користування Пакистаном і Індією водного басейну річки Інд⁹. Зокрема, Договір 1960 р. розділив басейн Інду на західні річки і східні. Індії були надані права на річки Сатледж, Біаса і Раві (східні річки), Пакистану – на річки Ченаб, Джелам та Інд (західні). Індія отримала також право користування водою західних річок, однак змінювати їх русла, будувати водосховища без попереднього узгодження з Пакистаном не могла¹⁰.

Документ є правомірним й сьогодні. Проте, він не враховує кліматичні зміни, що відбуваються у світі та економічний розвиток держав, зокрема, з урахуванням використання водних ресурсів – розбудова гідроелектростанцій (ГЕС), розвиток зрошувального землеробства. Тому, з плином часу, підходи до його виконання змінилися, що, відповідно, викликає суперечності між державами.

На думку пакистанських науковців Ф. Ріфата та І. Іфтіктара, Договір 1960 р. довгий час (понад 50 років) вважався єдиним діючим механізмом між Індією та Пакистаном незважаючи на фактично існуючий високий рівень конфліктів між державами. Це регламентувалося завдяки чіткому оформленню договору, але також і за умови того, що Індія десятиліттями не розробляла гідроенергетичні ресурси на річках Ченаб і Джелам в індійському Кашмірі. Однак за кілька десятиліть ця ситуація повністю змінилася. Індія розпочала велику програму розвитку гідроенергетики у всьому Гімалайському регіоні¹¹.

Перші суперечності з водних питань між сусідніми країнами виникли в 1980-х рр. Це було пов'язано з початком будівництва та введенням в експлуатацію Індією великих і малих гребель, сумарний обсяг води яких, на думку пакистанської сторони, набагато перевищував її власні потреби. «Масова забудова» гребель абсолютно ігнорувала той факт, що вони проєктувалися на спірній території. Пакистан звернувся до арбітражного суду Світового банку, але не отримав бажаної відповіді. Поступово питання про водні ресурси в міждержавних відносинах стало розглядатися як фактор, пов'язаний з конфліктами і загрозою їх виникнення, насамперед, щодо Кашміру.

Вже у 1990-х – початку 2000-х рр. у пакистансько-індійських відносинах постало питання реагування на будівництво дамб та перепади води у підконтрольних річках. Зокрема, кризова ситуація щодо будівництва індійської ГЕС «Багліхар» потужністю 450 МВт на річці Ченаб, яка була збудована лише після рішення Міжнародного третейського суду і доповідей відповідних експертів у 2007 р.¹².

⁹ The Indus water Treaty 1960. *United Nations Treaty Collection*. Retrieved from <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTs/Volume%20419/volume-419-I-6032-English.pdf>

¹⁰ Бояркина, О.А. (2017). Индо-пакистанские противоречия в бассейне реки Инд: проблемы и перспективы урегулирования. *Международные отношения*, 2, 103-104.

¹¹ Riffat, F., Iftikhar, A. (2015). Water Issues and its implications over India-Pakistan Relations. *JPUHS*, 28(2), 13. Retrieved from http://pu.edu.pk/images/journal/HistoryPStudies/PDF-FILES/2-Anum%20Iftikhar_V28_no2.pdf

¹² Walton, B. (2010). Pakistan and India in Dam Building Race – Interpreting the Indus Waters Treaty. *Circle of Blue*. Retrieved from <https://www.circleofblue.org/2010/world/pakistan-and-india-in-dam-building-race-interpreting-the-indus-water-treaty/>

Протягом наступних чотирьох років обидві країни знову повернулися до посередницької діяльності щодо водної проблеми, і цього разу суперечливим моментом стало спорудження індійським урядом проекту «Кішанганга» на річці Нілум. Було зазначено, що не тільки збудована дамба зменшить потік води для сільського господарства, але Пакистан також будує гідроелектростанцію «Нілум-Джелем» на річці Нілум, нижче за течією проекту «Кішанганга». Пакистан подав апеляцію проти Індії, звинувативши індійський уряд у перенаправленні русла річки, що суперечило Договору 1960 р. Відповідь суду була швидкою, і він заборонив Індії будувати будь-яке сховище над руслом річки, яке призупиняє її природний потік. В основному претензія Пакистану полягала в тому, що згідно з договором, Індії заборонено відводити русло річки Нілум, оскільки в цьому випадку 15% частки води Пакистану буде витрачено даремно. Пакистан також стверджував, що цей крок Індії мав зупинити пакистанську гідроелектростанцію «Нілум-Джелем»¹³.

Варто наголосити, що для Пакистану водне питання має як внутрішній, так і зовнішньополітичний вимір. Зазначимо, що басейн річки Інд в основному ділиться на Індію та Пакистан. З приблизно 190 мільйонів людей, які поряд з ним, 72% з них належать до Пакистану, а 23% проживають з боку Індії¹⁴. У такій ситуації Пакистан потрапив у залежність від водної політики Індії. Проблема ускладнюється тим фактом, що в умовах посушливого клімату і регулярних засух 92% території Пакистану потребує води і тим, що більше половини населення країни зайнято в сільському господарстві, яке є основою економіки пакистанської держави¹⁵.

У 2009 р. уряд Пакистану прийняв рішення про будівництві 32 дамб та введенні їх в експлуатацію до 2014 р. Масштабний проект охоплював всі чотири провінції – Сінд, Хайбер-Пахтунхва, Панджаб і Белуджистан. Ініціатива уряду правлячої Пакистанської народної партії отримала підтримку в лютому 2010 р., як зі сторони коаліції, так і політичної опозиції. Одночасно обговорювалося питання про необхідність будівництва Калабахської греблі, висувалася вимога про прийняття комплексних заходів щодо збереження водних ресурсів та поліпшення управління ними.

У свою чергу, Нью-Делі оприлюднив плани будівництва 313 гребель в індійській частині Кашміру ще в 2010 р. Основна мета – задоволення потреб населення і зниження дефіциту води. Води Інду і його приток надзвичайно важливі для аграрного сектора економіки країни. Майже половина споживаного обсягу води йде на зрошення. Необхідно враховувати, що майже 80% всього сільського господарства країни залежить від іригації. На думку Ісламабаду, плани Нью-Делі мають негативний відбиток не тільки на економічний розвиток Пакистану, а й на регіональне середовище. Пакистанська сторона, насамперед, заперечувала проти будівництва трьох енергетичних об'єктів на річці Інд: «Базго», «Дамхар» і «Чатак». Офіційний Ісламабад також висловлював заперечення проти будівництва дамби в Каргілі на річці Інд, на яке офіційний Нью-Делі вже надав фінансування. Одночасно Ісламабад заявляв, що Індія порушила положення Договору 1960 р., змінивши приплив води річки Ченаб. Позиція Ісламабада у відповідь на плани будівництва гідроенергетичних об'єктів в Індії була різко негативною з кількох причин. Введення в експлуатацію цих 313 гребель в індійській частині Кашміру надавало Нью-Делі

¹³ Riffat, F., Iftikhar, A. (2015). Water Issues and its implications over India-Pakistan Relations. *JPUHS*, 28(2), 11-20. Retrieved from http://pu.edu.pk/images/journal/HistoryPStudies/PDF-FILES/2-Anum%20Iftikhar_V28_no2.pdf; Official web-page of Prime Minister of Pakistan Imran Khan // Twitter. Retrieved from <https://twitter.com/ImranKhanPTI>

¹⁴ Laghari, A. N. (2012). The Indus basin in the framework of current and future water resources management. *Hydrology and Earth System Sciences*, 4, 2265.

¹⁵ Каменев, С.Н. (2015). Проблема использования водных ресурсов и потребления воды в Индии и Пакистане. *Водные ресурсы в Индии: экономические, политические, социальные аспекты* (материалы научной конференции). Москва: Институт востоковедения РАН, 42.

пріоритетне право здійснювати контроль над обсягами води для Пакистану. Діалог, ініційований обома країнами ще на початку 2010 р. торкнувся також підписанням Меморандуму про проведення інспекції всіх дамб на річках¹⁶.

Критика з пакистанської сторони також спрямована проти дислокації частин індійської армії в районі льодовика Сіачен. Для Пакистану льодовик Сіачен є одним з найбільших водних джерел. Ісламабад неодноразово закликав Нью-Делі вивести війська з цього району якомога швидше, підкреслюючи, що присутність тисяч індійських військовослужбовців та результати їх діяльності загрожують екології льодовика, і відповідно, його існуванню¹⁷.

За словами экс-президента Пакистану Асіфа Алі Зардарі, водна криза в Пакистані безпосередньо пов'язана з відносинами з Індією, нормалізувавши які можна запобігти екологічним потрясінням у регіоні Південної Азії, але якщо цього не зробити, це може розпалити вогонь невдоволення, який призведе до екстремізму та тероризму¹⁸.

Зазначимо, що Пакистан серйозно страждає через брак води і входить у перелік країн, які зіштовхуються з найгострішим дефіцитом води в світі. Пакистанська рада з досліджень водних ресурсів попередила, що країна може «досягти режими висихання» до 2025 р., якщо влада не прийме негайних заходів. Держава вже сягнула «лінії водного стресу» в 1990 р. і перетнула «лінію дефіциту води» у 2005 р. Згідно з оцінками з останніх оцінок, до 2025 р. Пакистан зіштовхнеться з браком води в 31 млн. акрофутів (щорічно Пакистан використовує близько 104 млн. акрофутів для сільськогосподарського зрошення земель). Його підземні водоносні горизонти вкрай виснажені через надмірне вилучення підземних вод. На двох найбільших греблях – «Тарбела» і «Мангла» – відбулося зниження ємності водосховищ через надмірні відкладення мулу. Таким чином, будь-яке зменшення водного потоку призведе до серйозних наслідків для пакистанських фермерів, які протягом останніх декількох років вже зіштовхуються з браком прісної води¹⁹.

Зазначимо, що Договір 1960 р. витримав дві масштабні війни і низку дрібних конфліктів між ядерними країнами. Договір носить парадоксальний характер: багато дослідників наводять його, як приклад успішної співпраці між ворожими державами, і у той же момент він часто стає предметом скарг з боку політиків обох країн.

Проте, як для Індії, так і Пакистану на порядку денному першочергове місце посідає проблема Кашміру, від загострення якої залежить рівень стабільності двосторонніх відносин. У сучасному пакистансько-індійському протистоянні навколо контролю над територією Кашміру виразніше проявляється боротьба за ресурси, зокрема водні.

В Індії періодично лунають заклики до одностороннього виходу з Договору про води Інду. Після теракту у м. Урі у 2016 р., прем'єр-міністр Індії Нарендра Моді пообіцяв перекрити Пакистану доступ до води, заявивши, що «кров і вода не можуть текти разом»²⁰.

Актуалізація водного питання на порядку денному пакистансько-індійських

¹⁶ Walton, B. (2010). Pakistan and India in Dam Building Race – Interpreting the Indus Waters Treaty. *Circle of Blue*. Retrieved from <https://www.circleofblue.org/2010/world/pakistan-and-india-in-dam-building-race-interpreting-the-indus-water-treaty/>

¹⁷ Saleem, H. Ali (2008). Water politics in South Asia: technocratic cooperation and lasting security in the Indus basin and beyond. *Journal of international affairs*, 61(2), 168.

¹⁸ Raja Nazakat Ali, Faiz-ur-Rehman, Mahmood-ur-Rehman Wani (2015). Indus Water Treaty between Pakistan and India: From Conciliation to Confrontation. *The Dialogue*, 10(2), 176.

¹⁹ Shams, S. Why water scarcity is a bigger threat to Pakistan's security than militancy (2016). *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/why-water-scarcity-is-a-bigger-threat-to-pakistan-security-than-militancy/a-19293470>

²⁰ Моді пообіцяв оставити Пакистан без индийской воды (2016). *Лента.Ру*. Retrieved from https://lenta.ru/news/2016/11/25/no_drop_for_pakistan/; Official web-page of Prime Minister of India Narendra Modi. *Twitter*. Retrieved from <https://twitter.com/narendramodi>

відносин відбулася 2019 р., коли уряд Індії прийняв рішення припинити дію водного договору з Пакистаном. На початку лютого 2019 р. терористи здійснили напад на індійську військову базу у м. Пулвама, що розташована у колишній адміністративній одиниці штату Джамму і Кашмір. Індійська сторона звинуватила Пакистан у підтримці терористів.

Міністр автомобільного транспорту, автомобільних доріг, судноплавства та водних ресурсів Індії Н.Гадкарі опублікував у Twitter повідомлення: «Під керівництвом прем'єр-міністра Нарендри Моді, наш уряд вирішив зупинити подачу нашої частки води, яка раніше текла до Пакистану. Ми будемо відводити воду зі східних річок і постачати її нашим людям у Джамму і Кашмір та Пенджаб»²¹.

У відповідь на заяву з індійської сторони, Міністр водних ресурсів Пакистану Хаваджа Шумайл зазначив, що: «У нас немає ні занепокоєння, ні заперечень, якщо Індія відводить воду зі східних річок і постачає її своєму народу або використовує її для інших цілей, як це дозволяє договір про воду»²².

Реагуючи на заяву Гадкарі, федеральний міністр водних ресурсів Пакистану Фейсал Вауда поставив під сумнів намір Індії²³.

Зазначимо, що у зв'язку із всесвітньою пандемією COVID-19, вирішення водного питання між Пакистаном та Індією після гучних заяв 2019 р. не досягло результату. Хоча, прем'єр-міністр Пакистану у одній із своїх заяв у 2020 р. зазначив про те, що Пакистан не відмовиться від гідроенергетики незважаючи на позицію Індії щодо водного питання²⁴.

Напруженість міждержавної взаємодії у проведенні переговорного процесу щодо врегулювання водного питання на рівні офіційних представників Індії та Пакистану підтверджує діаметрально протилежні підходи сторін. Відповідно до Договору 1960 р., передбачена можливість звернення до незалежної третьої сторони. Якщо розбіжності значні, нейтральна сторона розглядає їх як спір, а для вирішення питання може бути створений третейський суд. Цей процес вирішення конфліктів застосовувався лише один раз з моменту підписання договору. Це дозволило врегулювати розбіжності щодо дамби «Баглігар». Однак Пакистан продовжує висловлювати своє невдоволення Договором 1960 р. і пропонує його переглянути²⁵.

У рамках Договору 1960 р. було створено постійну комісію Інду, до складу якої входила рівна кількість представників як Індії, так і Пакистану. Про всі події, що відбуваються вздовж Інду слід повідомляти іншій стороні. Будь-які розбіжності в думках щодо тлумачення застосування договору спочатку передаються Комісії²⁶.

Наразі одним із нерозглянутих питань між двома сторонами є незгоди щодо проєктів гідроенергетики – дамби Кішенганга та Ратле.

²¹ Official web-page of Minister of Road Transport & Highways, Micro, Small & Medium Enterprises Government of India Nitin Gadkari. *Twitter*. Retrieved from https://twitter.com/nitin_gadkari

²² Hasnain, K. (2019). Pakistan says it has no concern if India diverts water. *DAWN*. Retrieved from <https://www.dawn.com/news/1465324/pakistan-says-it-has-no-concern-if-india-diverts-water>

²³ India won't break Indus Water Treaty, but stop giving excess water to Pakistan (2019). *The Print. Diplomacy*. Retrieved from <https://theprint.in/diplomacy/india-wont-break-indus-water-treaty-but-stop-giving-excess-water-to-pakistan/196831/>

²⁴ Varma, A. (2020). "Now We Will Make Electricity with Water", Pipes Pak PM Imran Khan Sharing "new" Discovery. *Republicworld.com*. Retrieved from <https://www.republicworld.com/world-news/pakistan-news/now-we-will-make-electricity-with-water-pipes-imran-khan-shares.html>

²⁵ Dhanasree, J. (2016). Why India and Pakistan Need to Review the Indus Waters Treaty. *Climate Diplomacy*. Retrieved from <https://www.climate-diplomacy.org/news/why-india-and-pakistan-need-review-indus-waters-treaty>

²⁶ Indus Waters Treaty: All about the water distribution pact between India and Pakistan (2019). *India Today*. Retrieved from <https://www.indiatoday.in/education-today/gk-current-affairs/story/indus-waters-treaty-india-pakistan-explained-1462513-2019-02-22>

Проект «Кішенганга» експлуатувався з 2018 р., тоді як роботи на «Ратле» стояли покинутими з 2014 р. через суперечку щодо контракту між урядом Джамму і Кашміру та підрядником.

Після тривалих переговорів, Індія в 2016 р. домогалася призначення нейтрального експерта для вирішення цього питання, тоді як Пакистан подав прохання про розгляд питання в Міжнародному арбітражному суді.

У листопаді 2019 р. після зустрічі індійської делегації на чолі з секретарем міністерства Джал Шакті зі Світовим банком з метою вивчення подальших шляхів розвитку ситуації, було досягнуто домовленості, що питання може обговорюватися двома уповноваженими відповідно до положень Договору 1960 р. для вирішення певним сертифікаційним відомством або нейтральним експертом. Спочатку Світовий банк продовжив процес призначення нейтрального експерта та створення Арбітражного суду, але пізніше, у грудні 2016 р., він запровадив «паузу» в обох процесах, щоб дозволити обом сторонам обрати варіант за допомогу своїх «добрих послуг».

Після переговорів у листопаді 2019 р. індійський комісар запросив свого пакистанського колегу в лютому 2020 р. провести засідання Постійної комісії Інду. Засідання було заплановано на березень, але його довелося перенести через пандемію²⁷.

Відповідно до своїх обов'язків, згідно з Договором 1960 р., Світовий банк 6 квітня 2022 р. оголосив про своє рішення відновити два окремі процеси, що були порушені Індією та Пакистаном, щодо гідроелектростанцій «Кішенганга» та «Ратле». Рішення було офіційно повідомлено в листах Індії та Пакистану²⁸.

Тому, зважаючи на досить повільний розгляд справи Світовим банком, врегулювання водного питання у пакистансько-індійських відносинах залишається насамперед у площині дій урядів обох держав.

Висновок. Боротьба за водні ресурси, зокрема, за використання вод Інду стає ще одним чинником конфліктогенності у пакистансько-індійських відносинах зважаючи на низку факторів. По-перше, життєво важливий вплив водних ресурсів на соціально-економічний розвиток Пакистану та Індії. По-друге, зважаючи на історичну ретроспективу, у відносинах Пакистану з Індією насамперед у питанні Кашміру, завжди існує можливість появи різких заяв, здатних спровокувати конфлікт, у якому водний фактор стає інструментом стримування та противаги між державами. По-третє, існуючий Договір 1960 р., який тривалий час «струмував» держави від відкритого протистояння на тлі «водного» чинника втрачає свою актуальність та потребує перегляду. У свою чергу, неефективність діяльності Світового банку як посередника у конфлікті залишає розгляд питання на довгострокову перспективу та у площині діаметрально протилежних підходів Індії та Пакистану.

REFERENCES

Boyarkina, O.A. (2017). Indo-pakistanskіe protivorechiya v bassejne reki Ind: problemy i perspektivy uregulirovaniya [Indo-Pakistani contradictions in the Indus river basin: problems and prospects for settlement]. *Mejdunarodnyie otnosheniya*, 2, 100-106. [in Russian].

²⁷ Indus Water Treaty meeting: India suggests video conference, Pakistan insists on talks at Attari border (2020). *The Economic Times*. Retrieved from https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/indus-water-treaty-meeting-india-suggests-video-conference-pakistan-insists-on-talks-at-attari-border/articleshow/77446953.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst

²⁸ World Bank Resumes Processes Under the Indus Waters Treaty (2022). *The World Bank*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/04/06/world-bank-resumes-processes-under-indus-waters-treaty>

- Dhanasree, J.** (2016). Why India and Pakistan Need to Review the Indus Waters Treaty. *Climate Diplomacy*. Retrieved from <https://www.climate-diplomacy.org/news/why-india-and-pakistan-need-review-indus-waters-treaty>
- Gleick, H.P.** (1993). Water and Conflict. Fresh water resources and international security. *International Security*, 18 (1), 79-112. [in English].
- Hasnain, K.** (2019). Pakistan says it has no concern if India diverts water. *DAWN*. Retrieved from <https://www.dawn.com/news/1465324/pakistan-says-it-has-no-concern-if-india-diverts-water> [in English].
- Ihnatiev, P.M.** (2014). Pakystan vid dekolonizatsii Brytanskoi Indii do sohodennia [Pakistan from the decolonization of British India to the present]. Chernivtsi: Knyhy-XXI [in Ukrainian].
- India won't break Indus Water Treaty, but stop giving excess water to Pakistan (2019). *The Print. Diplomacy*. Retrieved from <https://theprint.in/diplomacy/india-wont-break-indus-water-treaty-but-stop-giving-excess-water-to-pakistan/196831/> [in English].
- Indus Waters Treaty: All about the water distribution pact between India and Pakistan (2019). *India Today*. Retrieved from <https://www.indiatoday.in/education-today/gk-current-affairs/story/indus-waters-treaty-india-pakistan-explained-1462513-2019-02-22> [in English].
- Indus Water Treaty meeting: India suggests video conference, Pakistan insists on talks at Attari border (2020). *The Economic Times*. Retrieved from https://economictimes.indiatimes.com/news/politics-and-nation/indus-water-treaty-meeting-india-suggests-video-conference-pakistan-insists-on-talks-at-attari-border/articleshow/77446953.cms?utm_source=contentofinterest&utm_medium=text&utm_campaign=cppst [in English].
- Kamenev, S.N.** (2015). Problema ispolzovaniya vodnykh resursov i potrebleniya vody v Indii i Pakistane. [The problem of water use and water consumption in India and Pakistan]. *Vodnyie resursyi v Indii: ekonomicheskie, politicheskie, sotsialnyie aspektyi* (materialyi nauchnoy konferentsii). Moskva: Institut vostokovedeniya RAN, 39-50. [in Russian].
- Laghari, A.N.** (2012). The Indus basin in the framework of current and future water resources management. *Hydrology and Earth System Sciences*, 4, 2263-2288. [in English].
- Lihacheva, A.B.** (2015). *Defitsit vodyi kak faktor sovremennykh mejdunarodnykh otnosheniy* [Water scarcity as a factor in modern international relations]: Dis... kand. polit. nauk: 23.00.04. Moskva. Retrieved from <https://www.hse.ru/data/xf/2015/04/07/1096377758/thesis-Likhacheva.pdf> [in Russian].
- Modi poobeschal ostavit Pakistan bez indiykskoy vodyi [Modi vowed to leave Pakistan without Indian water] (2016). *Lenta.Ru*. Retrieved from https://lenta.ru/news/2016/11/25/no_drop_for_pakistan/ [in Russian].
- Official web-page of Prime Minister of India Narendra Modi. *Twitter*. Retrieved from <https://twitter.com/narendramodi> [in English].
- Official web-page of Minister of Road Transport & Highways, Micro, Small & Medium Enterprises Government of India Nitin Gadkari. *Twitter*. Retrieved from https://twitter.com/nitin_gadkari [in English].
- Official web-page of Prime Minister of Pakistan Imran Khan. *Twitter*. Retrieved from <https://twitter.com/ImranKhanPTI> [in English].
- Raja Nazakat Ali, Faiz-ur-Rehman, Mahmood-ur-Rehman Wani (2015). Indus Water Treaty between Pakistan and India: From Conciliation to Confrontation. *The Dialogue*, 10(2), 166-181. [in English].
- Riffat, F. & Iftikhar, A.** (2015). Water Issues and its implications over India-Pakistan Relations. *JPUHS*, 28(2), 11-20. Retrieved from http://pu.edu.pk/images/journal/HistoryPStudies/PDF-FILES/2-Anum%20Iftikhar_V28_no2.pdf [in English].
- Saleem H. Ali** (2008). Water politics in South Asia: technocratic cooperation and lasting security in the Indus basin and beyond. *Journal of international affairs*, 61(2), 167-182. [in English].
- Shams, S.** Why water scarcity is a bigger threat to Pakistan's security than militancy (2016). *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/why-water-scarcity-is-a-bigger-threat-to-pakistans-security-than-militancy/a-19293470> [in English].
- The Indus water Treaty 1960. *United Nations Treaty Collection*. Retrieved from <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTs/Volume%20419/volume-419-I-6032-English.pdf> [in English].
- Varma, A.** (2020). "Now We Will Make Electricity with Water", Pipes Pak PM Imran Khan Sharing "new" Discovery. *Republicworld.com*. Retrieved from <https://www.republicworld.com/world-news/pakistan-news/now-we-will-make-electricity->

with-water-pipes-imran-khan-shares.html [in English].

- Walton, B.** (2010). Pakistan and India in Dam Building Race – Interpreting the Indus Waters Treaty. *Circle of Blue*. Retrieved from <https://www.circleofblue.org/2010/world/pakistan-and-india-in-dam-building-race-interpreting-the-indus-water-treaty/> [in English].
- World Bank Resumes Processes Under the Indus Waters Treaty (2022). *The World Bank*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/04/06/world-bank-resumes-processes-under-indus-waters-treaty> [in English].

Iryna Tykhonenko,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7716-085X>

Oryna Shurkova,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2781-4165>

The water issue as a catalyst of the conflict nature of Pakistani-Indian relations: evolution and present state

The issue of access to fresh water, free use of water resources for agriculture in countries with a water deficit is becoming an instrument of pressure and conflicts in international relations. The article attempts to analyze the water issue in the relations between Pakistan and India, which permanently becomes a factor in increasing the level of conflict between the states. It was found that the issue of distribution of water resources between states is becoming increasingly important due to a number of reasons. Firstly, the growing need for water resources in view of the economic and social dimensions of the development of both states, especially for Pakistan. Secondly, manipulation of the water issue in the system of bilateral cooperation regarding the settlement of the Kashmir issue. On the territory of the disputed Indian state of Jammu and Kashmir, the rivers of the Indus water system originate, and India is increasingly using its right of upstream power to block the access of Pakistan to water resources. Thirdly, the need to revise the terms of the Indus Waters Treaty 1960, taking into account the development of the hydroelectric power plant network by India and Pakistan, as a result, changing the course of rivers and water levels, which violates the terms of the agreement. The existing institutional mechanism for regulating disputed water issues between India and Pakistan, namely the mediation of the World Bank and the activities of the Permanent Commission on Indus Waters is not effective. In turn, the issue of the distribution of water resources increasingly depends on the diametrically opposed approaches of India and Pakistan to the existing contradictions and becomes, along with the nuclear factor, another slow-acting factor in the destabilization of the security environment in the South Asian region.

Keywords: South Asia, Pakistan, India, Indus River Water Sharing Treaty, water issue

УДК 327 (4+497.17) «20»

DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.072

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ПІВНІЧНОЇ МАКЕДОНІЇ: ВИКЛИКИ XXI ст.

Дмитро Кравченко,

e-mail: DK_DK@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8772-9982>

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Україна, 04119, м. Київ, вул. Ілленка, 36/1

У статті увага зосереджена на дослідженні та аналізі міжнародної ситуації, що складалася навколо Республіки Македонія на її шляху до вступу до Європейського Союзу. Показано, як процес визнання Республіки Македонія Європейським Союзом ускладнювався внаслідок суперечностей між країнами-членами ЄС та Республікою Македонія. А саме суперечки з Грецією щодо назви держави, громадянства та елементів державної символіки Республіки Македонія, що розпочались на початку 1990-х рр., призвели до накладання Грецією вето на переговорний процес вступу Республіки Македонія до ЄС та НАТО, яке блокувало переговорний процес з 2008 по 2018 рр. А також історико-лінгвістичні протиріччя з Болгарією та її відмова затвердити переговорну структуру Європейського Союзу щодо Північної Македонії 17 листопада 2020 р., що тривала до липня 2022 року. Звертається увага, що події на європейському рівні вплинули на і без того повільний процес вступу країни до Європейського Союзу. 2019 рік став роком європейських виборів, включаючи вибори до Європейського парламенту, призначення та реструктуризацію Європейської комісії, а також затягнуту проблему Brexit. А обговорення та прийняття вимог Франції щодо нової, складнішої методології вступу до ЄС відклало процес розгляду питання вступу до цієї організації нових членів ще на два роки. Офіційні переговори про вступ до ЄС з Північною Македонією, що розпочались 19 липня 2022 року є важливим фактором, що посилює безпеку та оборону Балкан, забезпечує стабільність регіону, відкриває нові перспективи для держави та громадян Північної Македонії.

Ключові слова: Північна Македонія, Європейський Союз, Преспанська угода, Рамкова позиція, македонська мова, Греція, Болгарія, Франція

Постановка проблеми. Осмислення євроінтеграційних процесів, пошук оптимальних шляхів їх розвитку потребують детального вивчення та аналізу. Об'єктивний аналіз набутого досвіду євроінтеграції є важливим для вирішення актуальних проблем сучасності, для входження до європейського простору нових його членів, зокрема і України.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Проблемою євроінтеграції Балкан займаються міжнародники-експерти, історики, політологи, економісти, соціологи. Акцентуючи увагу на академічні дослідження останніх років, слід звернутись до наукового доробку Ф. Бібера¹, який розглядає проблеми європеїзації регіону; дослідженням сучасних процесів на Балканах в контексті зближення з

¹ Bieber, F. (2018). *Building Impossible States? State-Building Strategies and EU Membership in the Western Balkans. EU conditionality for the Western Balkans*. London: Routledge; Bieber, F. (2018). Patterns of competitive authoritarianism in the Western Balkans. *Journal of East European Politics*, 34(3), 337-354.

Європейським Союзом, в т.ч. і Північної Македонії, займаються зарубіжні науковці А. Врачич², С. Суботиц³, Д. Мандич⁴, А. Гаич⁵ тощо.

Серед українських вчених проблемам євроінтеграції Північної Македонії приділяють увагу: К. Вітман⁶ (грецько-македонські етнополітичні взаємовідносини), М. Габінет⁷ (стан та перспективи євроінтеграції Північної Македонії), О. Скрипник⁸ (особливості процесу інтеграції Албанії до ЄС, що інтегрується разом з Північною Македонією), Ю. Майстренко⁹ (політичні трансформації на Балканах) та ряд інших.

Мета дослідження. Вивчення та аналіз специфічних умов входження Північної Македонії до Європейського Союзу.

Методи та прийоми дослідження. Для реалізації мети дослідження було обрано такі методи: системно-історичний, аналіз, синтез, які дають можливість розглянути та проаналізувати ключові аспекти даної тематики.

Виклад основного матеріалу. Угода про стабілізацію та асоціацію (SAA) між Республікою Північна Македонія та Європейським Союзом набула чинності в квітні 2004 року, хоча процес інтеграції до структур ЄС було започатковано ще у 90-х роках ХХ століття. Лише у березні 2020 р. Рада Європейського Союзу прийняла висновок про відкриття переговорів про вступ Республіки Північна Македонія. Хоча і без визначення дати першої міжурядової конференції. Це стало можливим завдяки підписанню двосторонньої Преспанської угоди між Грецією та Македонією у 2018 р., згідно з якою Республіка Македонія змінила свою конституційну назву на Республіку Північна Македонія, тоді як ключовими досягненнями для македонської сторони було визнання офіційної мови країни як «македонської», яка також використовується громадянами країни. Преспанську угоду також підписав представник ООН як «свідок» події, що відбулася. ЄС і НАТО заявивши, що це є зразковим для зміцнення миру та стабільності у всьому регіоні.

Проте лише через два роки після задоволення вимоги Франції про нову і більш складну систему вступу до організації (збільшення контролю за реформами в країнах-кандидатах), розпочався переговорний процес між Північною Македонією та ЄС. Попередньо переговори між даними представниками проводилися за розділами, яких загалом більше 30. Єврокомісія запропонувала об'єднати їх у шість

² Vracic, A. (2018, May). The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans. *ECFR Report*. Retrieved from

https://ecfr.eu/publication/the_way_back_brain_drain_and_prosperity_in_the_western_balkans/
³ CEP: Subotić Strahinja (2018, November). Zapadni Balkan iz perspective Bregzita. Retrieved from <https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2018/12/Zapadni-Balkan-i-Bregzit.pdf>.

⁴ Mandić, D. (2017). Anatomy of a Refugee Wave: Forced Migration on the Balkan Route as Two Processes. *Europe Now Journal*, 5. Retrieved from <https://www.europenowjournal.org/2017/01/04/anatomy-of-a-refugee-wave-forced-migration-on-the-balkan-route-as-two-processes/>

⁵ Гаїїћ, А.С. (2018). Евроатлантске Интеграције, Србија И Западни Балкан После «Брегзита»: Геополитичке Околности. *Политика националне безбедности*, 14 (1), 123-139. Retrieved from https://www.ips.ac.rs/wp-content/uploads/2018/06/pnb1_2018-8.pdf

⁶ Вітман, К.М. (2019). Назва «Республіка Північна Македонія» як результат етнополітичного компромісу з Грецією. *Актуальні проблеми політики*, 63, 111-124.

⁷ Габінет, М.Ю. (2020). Сучасний стан та перспективи інтеграції Республіки Північна Македонія до ЄС. *Наукові записки студентів та аспірантів. Серія: «Міжнародні відносини»*, 5, 58-67. Retrieved from <https://eprints.oua.edu.ua/8263/1/7.pdf>

⁸ Скрипник, О. (2021). Особливості процесу інтеграції Республіки Албанія до ЄС. *Європейські історичні студії*, 18, 63-77. Retrieved from <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13923/1/8%20Skrypnyk.pdf>

⁹ Майстренко, Ю. (2017). Регіон Західні Балкани: зовнішні чинники та особливості політичних трансформацій. *Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. Соціологія і політичні науки*, 2 (29), 92-99. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Maistrenko_Yuliiia/Rehion_Zakhidni_Balkany_zovnishni_chynnyky_ta_osoblyvosti_politychnykh_transformatsii.pdf

кластерів (наприклад, внутрішній ринок чи закордонні справи). Цікавим є те, що перший кластер включатиме верховенство права, функціонування демократії, боротьбу з корупцією. З нього починатимуть і завершуватимуть переговори про вступ бажаного представника. Відкриття інших кластерів буде залежати від прогресу реформ, які зміцнюють верховенство права. Водночас самі критерії, яким треба відповідати, аби стати членом ЄС, жодним чином не змінюються¹⁰.

У жовтні 2019 р. уряд Болгарії засіданням Ради ЄС прийняв Рамкову позицію, підтвержену Декларацією його Асамблеї. Згідно з якою Болгарія поставила Північній Македонії умови, які впливали з Договору про дружбу, добросусідські відносини та співробітництво між Республікою Македонія та Республікою Болгарія (2017 р.). Серед основних вимог акцент робився на мовному моменті¹¹.

Болгарські державні діячі дотримуються позиції, що політика Північної Македонії ґрунтується на комуністичних історичних та мовних догмах, прийнятих ще ASNOM (The Anti-fascist Assembly for the National Liberation of Macedonia)¹² і радять ЄС під час переговорного процесу про вступ не застосовувати термін «македонська мова», а натомість вживати термін «офіційна мова Республіки Північна Македонія», і цим самим підтверджують свою позицію невизнання македонської мови як окремої від болгарської, що сприймається Північною Македонією як прямий наступ на національну ідентичність та мову¹³.

У жовтні 2019 р. Болгарія представила «Рамкову позицію», в якій підтримувала рекомендацію Європейської комісії розпочати передвступні переговори як з Республікою Північна Македонія, так і з Албанією, хоча і з застереженням недопущення інтеграції Північної Македонії у разі легітимізації антиболгарської ідеології¹⁴. У вересні 2020 року Болгарія надсилає до Ради Європейського Союзу пояснювальний меморандум, що містить рамкову позицію щодо приєднання Північної Македонії до Союзу при умові, що Скоп'є має суворо дотримуватися принципів і цінностей ЄС та угоди про добросусідство 2017 р. Болгарія висловила неприпустимим зі свого боку блокування Спільної болгарсько-північномакедонської комісії з питань освіти та історії, призупинення всіх болгарських інвестицій у країні та переслідування політиків, які відкрито розкривають правду про спільне минуле двох країн¹⁵.

Проте вже в листопаді 2020 р. Болгарія відмовилася затвердити переговорну структуру Європейського Союзу про членство Північної Македонії в ЄС через розбіжності з приводу історії та мови¹⁶.

¹⁰ Єврокомісія розробила нову процедуру вступу країн до ЄС. Retrieved from <https://tsn.ua/svit/evrokomisiya-rozrobila-novu-proceduru-vstupu-krayin-do-yes-vona-bilsh-suvora-ale-z-dodatkovimi-bonusami-1486941.html>

¹¹ Tongue-tied: Bulgaria's language gripe blocks North Macedonia's EU path. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/bulgaria-north-macedonia-eu-accession-talks-language-dispute/>

¹² Ковачев: Никој не сака да го земе Делчев, тој е на Македонија, тој е на Бугарија. Retrieved from <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/kovachev-nikoj-ne-saka-da-i-go-zeme-delchev-toj-e-na-makedonija-toj-e-i-na>

¹³ Tongue-tied: Bulgaria's language gripe blocks North Macedonia's EU path. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/bulgaria-north-macedonia-eu-accession-talks-language-dispute/>

¹⁴ Рамкова позиција односно разширяване на ес и процеса на стабилизиране и асоциране: Република Северна Македонија и Албанија. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20191011040255/https://www.gov.bg/bg/prestentar/novini/ramkova-pozitsia>

¹⁵ Bulgaria sends memorandum to the Council on North Macedonia. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20201211212152/https://bnr.bg/en/post/101342245/bulgaria-sends-memorandum-to-the-council-on-north-macedonia>

¹⁶ Der Spiegel: Bulgaria Misuses Its Right of Veto for Nationalistic Purposes Retrieved from <https://www.novinite.com/articles/206604/Der+Spiegel%3A+Bulgaria+Misuses+Its+Right+of+Vet+o+for+Nationalistic+Purposes>

Вето не схвалювалось болгарською елітою¹⁷ та міжнародними спостерігачами¹⁸, але опитування болгарського населення показало, що 83,8% респондентів – проти вступу Північної Македонії до ЄС аж до вирішення історичних суперечностей, 10,2% – підтримують вступ, 5,9% – не визначились¹⁹.

Аналізуючи ситуацію, слід зазначити, що Рамкова декларація – це одностороння заява держави-члена (ДЧ), а не документ, прийнятий Радою Європейського Союзу. Однак це має реальні наслідки, оскільки для узгодження ключових питань щодо розширення необхідний консенсус усіх країн-членів, а Республіка Болгарія може фактично накласти вето на початок першої міжурядової конференції. Нова методологія розширення, нещодавно схвалена Радою, закликає всі сторони утримуватися від неправомірного використання невирішених питань у процесі вступу до ЄС, але не усуває можливості вето.

Позиція Болгарії щодо македонської мови та македонської ідентичності делегітимізує Преспанську угоду. Як власне й інтерпретація самої Болгарії Договору МК-ВГ, яка суттєво відхиляється від її фактичного змісту. Отже, ці два документи не можуть бути включені в рамки переговорів, оскільки вони є суперечливими в цьому відношенні.

Окрім того, потрібно, щоб структура переговорів уникала будь-яких суперечностей з *acquis* ЄС (правова система ЄС), оскільки, згідно із Ст. 4 Договору про ЄС: «Союз поважає рівність держав-членів перед Договорами, а також їх національну ідентичність, притаманну їхнім фундаментальним структурам, політичним та конституційним, включаючи регіональні та місцеве самоврядування»²⁰. Хоча процес вступу, безумовно, є процесом трансформації, який змінює нації, він не повинен сприйматися як процес зміни національної ідентичності.

Важливо, щоб переговорна структура зуміла захистити досягнення Преспанської угоди і не поставити під сумнів закритий процес посередництва в ООН. Отже, питання, що стосуються македонської ідентичності, мови та назви країни, не повинні знову порушуватися. Структура переговорів має чітко посилатися на македонську мову та використовувати коротку назву країни – Північна Македонія.

Можливий тиск ЄС на македонську сторону щодо «швидкого компромісу» не дасть результатів, оскільки простір для подальших поступок, пов'язаних з національною ідентичністю, значно зменшився і фактично його практично немає. Навпаки, тиск буде контрпродуктивним для стабільності країни та регіону, а отже, тим самим буде проти власних інтересів ЄС.

Президент Північної Македонії Стево Пендаровський вважає, що «якщо ціна, яку ми повинні заплатити, полягає в тому, щоб сказати, що ми не македонці і мова, якою я говорю, не є македонською, то нам не потрібен ЄС», і тим самим чітко підкреслив позицію Македонії.

Проте Міністр закордонних справ Болгарії Теодора Генчовська 13 квітня 2022 р. заявила, що Софія продовжить блокувати початок переговорів Скоп'є про вступ до ЄС, поки не отримає «конституційні гарантії» щодо прав етнічних

¹⁷ Bulgarian intellectuals: Unacceptable to deny Macedonian nation, language; green-light talks immediately. Retrieved from

<https://web.archive.org/web/20201205141957/https://english.republika.mk/news/balkans/bulgarian-intellectuals-unacceptable-to-deny-macedonian-nation-language-green-light-talks-immediately/>

¹⁸ Bulgaria asks EU to stop 'fake' Macedonian identity. URL: <https://www.dw.com/en/bulgaria-asks-eu-to-stop-fake-macedonian-identity/a-55020781>

¹⁹ 83,8% от българите са против Македония в ЕС. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20201109043515/https://fakti.bg/bulgaria/525516-838-ot-balgarite-sa-protiv-makedonia-v-es>

²⁰ Офіційний сайт Європейського Союзу. Консолідована редакція Договору про Європейський Союз. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12016M004>

болгарських меншин у Північній Македонії. Болгарське вето вже поставило під загрозу довіру до ЄС на Західних Балканах.

2019 рік був роком, коли Республіка Північна Македонія очікувала довготривалого позитивного рішення щодо початку переговорів про вступ до Європейського Союзу.

Договір про добросусідські відносини з Болгарією, укладений протягом п'яти років, визнавав «спільну історію» між двома країнами. Угоду також оцінили як припинення нестабільних відносин і заклали основу для зобов'язань Болгарії підтримувати вступ Північної Македонії в ЄС і НАТО. Також Преспанська угода була високо оцінена країнами-членами та інституцією ЄС. Європейська Комісія оцінила значні досягнення Північної Македонії у сфері верховенства права, ухвалених реформах за останні два роки.

Проте події на європейському рівні вплинули на і без того повільний процес вступу країни до Європейського Союзу. 2019 рік став роком європейських виборів, включаючи вибори до Європейського парламенту, призначення та реструктуризацію Європейської комісії, а також затягнуту проблему Brexit. Ці події мали особливий вплив на справу Північної Македонії з точки зору затримки рішення Ради щодо початку переговорів про вступ, зміни уряду в Греції та з огляду на пропозиції щодо нового складу Європейської комісії.

Відтягування початку переговорного процесу щодо вступу Північної Македонії до ЄС, посилило існуючі в країні внутрішні розколи та зіграло на руку опозиційним силам, які ставлять під сумнів зусилля реформаторів регіону в цілому з огляду на вступ до Європейського Союзу. Так, прем'єр-міністр Албанії Еді Рама вже висловлює бажання продовжити заявку на членство Албанії окремо від сусідньої Північної Македонії, яка продовжує стикатися з болгарським вето.

Кардинальні зміни сталися в червні 2022 року. В останні дні головування Франції в Раді Європейського Союзу президент Емануель Макрон вніс термінову пропозицію щодо вирішення суперечок між двома країнами. З перемінним успіхом, не одразу, після бурхливих дискусій парламент Болгарії 24 червня 2022 р. ухвалив рішення щодо зняття вето. Населення Північної Македонії запропоновану Макроном угоду та схвалену Болгарією сприйняло як неприйнятну для себе і зустріла протестами. Проте уряд Північної Македонії підтримав пропозицію і 16 липня 2022 року вона була схвалена асамблеєю Північної Македонії.

В угоді пропонується внести поправки до конституції Північної Македонії, щоб визнати болгарську меншину, а решта питань обговорюватимуться між Скоп'є та Софією. Французька пропозиція не вимагає від Болгарії визнання македонської мови. Натомість Болгарія дозволить своєму західнобалканському сусідові розпочати переговори про членство у ЄС²¹.

17 липня 2022 року глави МЗС Болгарії та Північної Македонії підписали другий протокол Договору про добросусідство і дружбу, що є умовою для затвердження Болгарією Рамок переговорів щодо Північної Македонії (відповідно до рішення національних зборів Болгарії від 24 червня 2022 р.). Саме цей Протокол стане частиною переговорної програми Скоп'є щодо членства в ЄС і міститиме заходи щодо дискусійних історичних питань, навчальних програм з історії, мови та культури, «усунення мови ворожнечі»²².

18 липня 2022 р. Радою ЄС було ухвалено рішення розпочати переговори із Албанією та Північною Македонією щодо вступу до Європейського Союзу, а 19 липня 2022 р. – в Брюсселі відбулося офіційне відкриття переговорів за участі прем'єр-міністра Албанії Еді Рама та голови уряду Північної Македонії Дімітара Ковачевські²³.

²¹ ЄС погодився почати перемовини про вступ з Албанією та Північною Македонією. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/07/18/7143444/>

²² Болгарія і Північна Македонія підписали протокол, який має розблокувати рух Скоп'є до ЄС. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/07/17/7143353/>

²³ ЄС розпочав переговори про вступ з Албанією та Північною Македонією. Retrieved from <https://www.euointegration.com.ua/news/2022/07/19/7143460/>

Висновки. Міжнародна ситуація, що складалася навколо Республіки Македонія на її шляху до вступу до Європейського Союзу була непростою. Процес визнання Республіки Македонія Європейським Союзом ускладнювався внаслідок суперечностей між країнами-членами ЄС та Республікою Македонія. Серед яких суперечки з Грецією щодо назви держави, громадянства та елементів державної символіки Республіки Македонія, що розпочались на початку 90-х рр. XX століття. Як наслідок призвели до накладання Грецією вето на переговорний процес вступу Республіки Македонія до ЄС та НАТО, яке блокувало переговорний процес з 2008 по 2018 рр. Історико-лінгвістичні протиріччя з Болгарією та відмова Болгарії затвердити переговорну структуру Європейського Союзу щодо Північної Македонії 17 листопада 2020 р., що тривала до липня 2022 року. Окрім того, безпосередньо події на європейському рівні, які також уповільнили даний процес. І позиція Франції щодо прийняття нових вимог методології вступу до ЄС.

Офіційні переговори про вступ до ЄС з Північною Македонією, що розпочались 19 липня 2022 року є важливим фактором, що посилює безпеку та оборону Балкан, забезпечує стабільність регіону, відкриває нові перспективи для держави та громадян Північної Македонії. Потрібні наполегливість і витримка. А з боку ЄС послідовна і зважена політика в цьому напрямку. Процес приєднання має здійснюватись без зважкань, відповідно до політичного порядку денного, з дотриманням обіцянок. Будь-яка затримка зробить Західні Балкани вразливими для зовнішнього впливу та підсилить нестабільність регіону, не кажучи вже про внутрішню нестабільність в країні. Важливою є позиція Болгарії на шляху євроінтеграції Північної Македонії.

REFERENCES

- Bieber, F.** (2018). *Building Impossible States? State-Building Strategies and EU Membership in the Western Balkans. EU conditionality for the Western Balkans. Edited by Florian Bieber.* London: Routledge. [in English].
- Bieber, F.** (2018). Patterns of competitive authoritarianism in the Western Balkans. *Journal of East European Politics*, 34(3), 337-354. [in English].
- Bolhariia i Pivnichna Makedoniia pidpysaly protokol, yakyi maie rozblokuvaty rukh Skopje do YeS. [Bulgaria and North Macedonia have signed a protocol that should unblock the movement of Skopje to Jes.]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/17/7143353/> [in Ukrainian].
- Bulgaria asks EU to stop 'fake' Macedonian identity. Retrieved from <https://www.dw.com/en/bulgaria-asks-eu-to-stop-fake-macedonian-identity/a-55020781> [in English].
- Bulgaria sends memorandum to the Council on North Macedonia. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20201211212152/https://bnr.bg/en/post/101342245/bulgaria-sends-memorandum-to-the-council-on-north-macedonia> [in English].
- Bulgarian intellectuals: Unacceptable to deny Macedonian nation, language; green-light talks immediately. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20201205141957/https://english.republika.mk/news/balkans/bulgarian-intellectuals-unacceptable-to-deny-macedonian-nation-language-green-light-talks-immediately/> [in English].
- 83,8% ot b'lgarite sa protiv Makedoniya v ES. [83.8% of Bulgarians are against Macedonia in the EU.]. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20201109043515/https://fakti.bg/bulgaria/525516-838-ot-balgarite-sa-protiv-makedonia-v-es> [in Bulgarian].
- Der Spiegel: Bulgaria Misuses Its Right of Veto for Nationalistic Purposes Retrieved from <https://www.novinite.com/articles/206604/Der+Spiegel%3A+Bulgaria+Misuses+Its+Right+of+Veto+for+Nationalistic+Purposes> [in English].
- Gajiћ, A.S.** (2018). Evroatlantske Integratsije, Srbija I Zapadni Balkan Posle „Bregzita “: Geopolitichke Okolnosti. [Euro-Atlantic Integration, Serbia and the Western Balkans After «Brexite»: Geopolitical Circumstances.]. *Politika natsionalne bezbednosti*, 14 (1), 123-139. Retrieved from https://www.ips.ac.rs/wp-content/uploads/2018/06/pnb1_2018-8.pdf [in Serbian].

- Habinet, M.Yu.** (2020). Suchasnyi stan ta perspective intehtatsii Respubliki Pivnichna Makedoniia do YeS. [The current state and perspective of the integration of the Republic of North Macedonia into the EU.]. *Naukovi zapysky studentiv ta aspirantiv. Seriia: «Mizhnarodni vidnosyny»*, 5, 58-67. Retrieved from <https://eprints.ou.edu.ua/8263/1/7.pdf> [in Ukrainian].
- Kovachev: Nikoj ne saka da go zeme Delchev, toj e na Makedonija, toj e i na Bugarija. [Kovachev: Nobody wants to take Delchev, he is in Macedonia, he is also in Bulgaria.]. Retrieved from <https://www.mkd.mk/makedonija/politika/kovachev-nikoj-ne-saka-da-i-go-zeme-delchev-toj-e-na-makedonija-toj-e-i-na> [in Macedonian]
- Maistrenko, Yu.** (2017). Rehion Zakhidni Balkany: zovnishni chynnyky ta osoblyvosti politychnykh transformatsii. [The Western Balkans region: external factors and features of political transformations]/ *Visnyk ONU im. I.I. Mechnykova. Sotsiolohtia i politychni nauky*, 2 (29), 92-99. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Maistrenko_Yuliiia/Rehion_Zakhidni_Balkany_zovnishni_chynnyky_ta_osoblyvosti_politychnykh_transformatsii.pdf? [in Ukrainian].
- Mandić, D.** (2017, January) Anatomy of a Refugee Wave: Forced Migration on the Balkan Route as Two Processes. *Europe Now Journal*. Retrieved from <https://www.europenowjournal.org/2017/01/04/anatomy-of-a-refugee-wave-forced-migration-on-the-balkan-route-as-two-processes/> [in English].
- Ofitsiinyi sait Yevropeiskoho Soiuzu. Konsolidovana redaktsiia Dohovoru pro Yevropeyskyi Soiuz. [Consolidated version of the Treaty on European Union]. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A12016M004> [in Ukrainian].
- Ramkova pozitsiya otosno razshiryavane na es i protsesa na stabilizirane i asotsiirane: Republika Severna Makedoniya i Albaniya. [Framework position on EU enlargement and the stabilization and association process: Republic of North Macedonia and Albania.]. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20191011040255/https://www.gov.bg/bg/prestsentar/novini/ramkova-pozitsia> [in Bulgarian].
- Skrypnyk, O.** (2021). Osoblyvosti protsesu intehtatsii Respubliki Albaniia do YeS. [Peculiarities of the process of integration of the Republic of Albania to the European Union]. *Yevropeyski istorychni studii*, 18, 63-77. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/123456789/13923/1/8%20Skrypnyk.pdf> [in Ukrainian].
- Subotić Strahinja (2018, Novembar). Zapadni Balkan iz perspective Bregzita. CEP pogled. Retrieved from <https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2018/12/Zapadni-Balkan-i-Bregzit.pdf> [in Serbian].
- Tongue-tied: Bulgaria's language gripe blocks North Macedonia's EU path. Retrieved from <https://www.politico.eu/article/bulgaria-north-macedonia-eu-accession-talks-language-dispute/> [in English].
- Vitman, K.M.** (2019). Nazva «Respublika Pivnichna Makedoniia» yak rezultat etnopolitychnoho kompromisu z Hretsiieiu. [The name «Republic of North Macedonia» as a result of an ethnopolitical compromise with Greece]. *Aktualni problemy polityky*, 63, 111-124. [in Ukrainian].
- Vracic, A.** (2018, May) The Way Back: Brain Drain and Prosperity in the Western Balkans. *ECFR Report*. Retrieved from https://ecfr.eu/publication/the_way_back_brain_drain_and_prosperity_in_the_western_balkans/ [in English].
- YeS pohodyvsia pochaty peremovyny pro vstup z Albaniieiu ta Pivnichnoi Makedoniieiu. [The EU is ready to start accession talks with Albania and North Macedonia]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/18/7143444/> [in Ukrainian]
- YeS rozpochav perehovory pro vstup Albaniieiu ta Pivnichnoi Makedoniieiu. [The EU has started negotiations on the accession of Albania and North Macedonia]. Retrieved from <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/07/19/7143460/> [in Ukrainian].
- Yevrokomisiia rozrobila novu protseduru vstupu krain do YeS. [The European Commission has developed a new procedure for the accession of countries to the EU]. Retrieved from <https://tsn.ua/svit/yevrokomisiya-rozrobila-novu-proceduru-vstupu-krayin-do-yes-vona-bilsh-suvora-ale-z-dodatkovimi-bonusami-1486941.html> [in Ukrainian].

Dmytro Kravchenko,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8772-9982>

European integration of North Macedonia: challenges of the 21st century

The article focuses on research and analysis of the international situation surrounding the Republic of Macedonia on its way to joining the European Union. It is shown how the process of recognition of the Republic of Macedonia by the European Union was complicated by the contradictions between the EU member states and the Republic of Macedonia. First, the disputes with Greece regarding the name of the state, citizenship and elements of the state symbols of the Republic of Macedonia, which began in the early 90s of the XX century, led to the imposition of a veto by Greece on the negotiation process of the Republic of Macedonia's accession to the EU and NATO, which blocked the negotiation process during 2008-2018. Second, historical and linguistic contradictions with Bulgaria and Bulgaria's refusal to approve the European Union's negotiating framework for North Macedonia on November 17, 2020, which lasted until July 2022. Attention is drawn to the fact that events at the European level affected the already slow process of the country's accession to the European Union. 2019 has been a year of European elections, including elections to the European Parliament, the appointment and restructuring of the European Commission, and the protracted issue of Brexit. And the discussion and acceptance of France's requirements regarding the new, more complex methodology for joining the EU delayed the process of considering the issue of new members joining the EU for another two years. It is emphasized that the official accession negotiations with North Macedonia, which began on July 19, 2022, are an important factor that strengthens the security and defence of the Balkans and ensures the stability of the region. After 17 years of waiting, negotiations have finally begun, opening new perspectives for the state and citizens of North Macedonia.

Keywords: North Macedonia, European Union, Prespa Agreement, Framework Position, Macedonian language, Greece, Bulgaria, France

РОЛЬ РОСІЇ У ПРИДНІСТРОВСЬКОМУ КОНФЛІКТІ

Олександр Бойко,

e-mail: bayk1611@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5572-3738>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

Врегулювання Придністровського конфлікту, який розпочався після розпаду СРСР, є серед важливих питань безпеки у європейському регіоні. За досить тривалий період було здійснено низку спроб для вирішення цього конфлікту, проте безрезультатно. Оскільки у сторін конфлікту відсутня певна узгодженість стосовно його вирішення, то цей конфлікт знаходиться на стадії замороження. Наявність конфліктного чиннику на території Молдови здійснює негативний вплив на зовнішньополітичний курс даної країни. Молдова прагне долучитися до складу Європейського Союзу, але зважаючи на це, однією з умов, є відсутність будь-яких конфліктів, суперечок країни-кандидата. Росія є основною перешкодою у вирішенні цього конфлікту, вона всіляко підтримує режим у Придністров'ї та блокує шляхи можливого вирішення. У статті досліджено роль та вплив Російської Федерації в урегулюванні Придністровського конфлікту та проаналізовано основні ризики розвитку даного конфлікту у зв'язку із повномасштабною війною Росії з Україною та висвітлено позицію України з придністровського питання.

Ключові слова: Придністров'я, конфлікт, врегулювання, «заморожений» конфлікт

Постановка проблеми. Після здобуття незалежності Молдова отримала на додаток проблему, яка й дотепер негативно впливає на зовнішню та внутрішню політику держави, а саме – Придністровський конфлікт, який можна визначити як «заморожений». Після розпаду СРСР у Молдові спалахнула війна, але вона мала менші наслідки та втрати, аніж в Абхазії та Нагірному Карабасі. Основною причиною виникнення конфлікту є розбіжність стосовно зовнішньополітичних напрямів розвитку держави, тобто, її зовнішньополітичний курс. Виявилося, що Кишинів тримав напрям на Європу, особливо Румунію. У свою чергу, Тирасполь підтримував радянську систему, та наразі підтримує наративи РФ.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Особливості виникнення Придністровського конфлікту у своїх працях розглядали К. Вітман¹, М. Плаксенко². Роль Росії у Придністровському конфлікті розглядала О. Цуканова³. Іншим аспектом, що впливав на конфлікт, є взаємодія / суперництво на теренах Нової Східної Європи між РФ та ЄС, що стало предметом дослідження статей Т. Ростокса⁴, С. Степаненко⁵

¹ Вітман, К. (2008). Придністров'я: перспективи розв'язання конфлікту. *Політичний менеджмент*, 4, 101-106.

² Плаксенко, М. (2008). Роль та інтереси Росії в урегулюванні Придністровського конфлікту. *Стратегічні пріоритети*, 3(8), 233-239.

³ Цуканова, О. (2010). Роль России в процессе урегулирования молдово-приднестровского конфликта. *Проблемы в российском законодательстве*, 4, 297-297.

⁴ Rostoks, T. (2015). *Forms of Russian and EU Power in the «New Eastern Europe». The Different Faces of «Soft Powe»: The Baltic States and Eastern Neighborhood between Russia and the EU.* Latvian Institute of International Affairs, 8-29.

⁵ Степаненко, С. (2008). Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах Європейського Союзу. *Актуальні проблеми державного управління*, 1 (33), 137-143.

та О. Сірбу⁶.

Метою дослідження є висвітлення ролі та місця Придністровського конфлікту у відносинах між Молдовою та Російської Федерацією, яка від початку була залучена у його хід та наслідки. Серед завдань роботи є виявлення основних чинників, що впливають на цю проблему.

Методи та прийоми дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження стали принципи наукового пізнання – історизму, об'єктивності, системності, багатофакторності та детермінізму. Завдяки принципу історизму було проаналізовано передумови та розгортання Придністровського конфлікту. В ході дослідження було застосовано сукупність загальнотеоретичних і спеціальних методів. До загальнотеоретичних методів, які застосовані авторами, належать методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, узагальнення й абстрагування, а також групування. Для розв'язання визначених наукових завдань і вивчення поставленої проблеми були застосовані системний, синхронний, компаративний методи.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з 1991 року і до цього часу основна увага Росії прикута до невизнаних країн, так як Росія завжди долучалася до механізму врегулювання «заморожених конфліктів», таким чином, намагалася поширити свій вплив на невизнані держави. Росія, як ніхто, вмє розпалювати конфлікти, використовувати їх задля підтримки свого впливу у даному регіоні, намагаючись повернути колись втрачені території. Тому, як можна помітити, Росія завжди підтримує сепаратистські угруповання і визнає їх, на відміну від інших країн.

Конфлікт між Молдовою та Придністров'ям розпочався у 1989 р., а головною причиною стало мовне питання. Під час перебудови у всіх радянських республіках поширювалися націоналістичні рухи. У Молдові сформували «Народний фронт Молдови». Представники цього руху проводили у Кишиневі багатотисячні акції з антирадянськими та антиросійськими гаслами. Однією з головних вимог стало запровадження єдиної державної мови – молдавської. Націоналісти вимагали повернутися до історичного написання – латиницею, тоді як за часів СРСР користувалися кирилицею. Лунали й заклики відокремитися від СРСР та приєднатися до Румунії⁷.

У березні та вересні 1989 р. парламент МРСР ухвалив закони про мову. Вони гарантували використання всіх інших мов, у тому числі й української, для національно-культурних потреб. Російська мова набула особливого статусу – мови міжнародного спілкування. Але єдиною державною мовою стала молдавська.

На території Придністров'я обидва закони сприйняли як дискримінаційні. Депутати від цього регіону закликали запровадити в Молдові дві державні мови – російську та молдавську, а також виступили проти переходу молдавської на латиницю.

Навесні 1992 р. конфлікт переріс у повноцінне військове протистояння. Найбільш жорсткі бої точилися в Дубоссарах та Бендерах. Найголовнішу роль у війні відіграла 14-та армія Радянського Союзу, яка розташовувалась на території Придністров'я. Двадцять третього червня 1992 р. до Тирасполя таємно прибув генерал-майор Олександр Лебедь і фактично очолив 14 армію. Саме Лебедь офіційно втягнув армію у конфлікт проти молдавських військових. У відповідь парламент Молдови звернувся до ООН з проханням негайно скликати Раду безпеки через відкрити агресію Росії проти Молдови⁸.

⁶ Sirbu, O. (2012). *Review – Cross Border Cooperation Development of European Union with Russia, Belarus, Ukraine and Moldova (2004-2010). Cross-border cooperation as a tool of spatial integration and cooperation between EU and eastern partner countries*. Institute for Ethnic and Regional Studies. Retrieved from <http://www.iscomet.org>

⁷ Ярмоленко, А. (2021). *Война в Приднестровье – как Россия вмешалась в войну в Молдове. Бабель*. Retrieved from <https://babel.ua/ru/texts/67542-29-let-nazad-rossiya-zastavila-moldovu-zamorozit-voynu-v-pridnestrove-s-teh-por-kishinev-zhivet-s-okkupirovannoy-territoriey-podderzhivaet-s-ney-ekonomicheskie-i-socialnye-svyazi-a-nachalos-vse-iz-za>

⁸ Плаксенко, М. (2008). Роль та інтереси Росії у врегулюванні Придністровського конфлікту. *Стратегічні пріоритети*, 3(8), 233.

Російська 14-та армія розпочала масові обстріли позицій молдавських військових та правоохоронців. Армія Молдови зазнала серйозних втрат, а вже на початку липня розпочалися перші мирні переговори. Двадцять першого липня президент Молдови Мірча Снігур та президент Росії Борис Єльцин за участю лідера Придністров'я Ігоря Смирнова підписали мирну угоду. За цією угодою на територію Придністров'я зайшли російські миротворці. До 1 серпня бойові дії повністю припинилися, сторони визнали мирну угоду і конфлікт став «замороженим».

Тема військової присутності Росії у Придністров'ї вимагає особливої уваги, оскільки перебування на території ПМР російських військових є одним із найбільш суперечливих моментів у врегулюванні конфлікту. Молдова та ОБСЄ наполягають на якнайшвидшому їхньому виведенні, тоді як жителі Придністров'я бачать в особі російського військового контингенту «єдиного гаранта миру та безпеки в регіоні».

Внаслідок переговорів з цього питання 21 жовтня 1994 р. у Москві сторонами було підписано міжурядову Угоду про правовий статус, порядок та строки виведення військових формувань Російської Федерації, що тимчасово перебувають на території Республіки Молдова, яке поставило вирішення питання про виведення російських військ з Придністров'я у залежність від вирішення питання про його особливий статус.

При цьому Росією ця угода не була ратифікована. Однак за відсутністю інших документів, Угода від 21 жовтня 1994 р. є єдиним юридичним обґрунтуванням присутності російських військ у Республіці Молдова, конституція якої в принципі не допускає розміщення іноземних військ на своїй території⁹.

Для порівняння, на Стамбульському саміті ОБСЄ (1999 р.) питання виведення російських військ із Молдови було поставлено вже незалежно від придністровського врегулювання. Росія взяла на себе зобов'язання вивести свої війська з Молдови та знищити озброєння до кінця 2002 р., що викликало різко негативну реакцію у населення регіону. Але взяті на себе зобов'язання Росія й досі не виконала, посилаючись на те, що дані зобов'язання є необмеженими у часі¹⁰.

8 травня 1997 р. у Москві було підписано Меморандум «Про основи нормалізації відносин між Республікою Молдова та Придністров'ям. Це був перший міжнародний документ, підписаний на високому рівні за участю сторін, держав-гарантів, ОБСЄ. Основні принципи цих взаємовідносин ґрунтуються на незастосуванні сили та загрози силою, на становленні державно-правових відносин, з участю Придністров'я у зовнішній політиці Молдови, на праві Придністров'я самостійно встановлювати зовнішньоекономічні контакти.

Меморандум суттєво відрізняється від спільної заяви Республіки Молдова та ПМР про взаємне незастосування сили: у ньому з'явилися гаранті – Росія та Україна. У Меморандумі Придністров'я вперше отримало міжнародну юрисдикцію в економічних питаннях¹¹.

За базовим молдавсько-російським Договором «Про дружбу й співробітництво» 2001 року РФ фактично визнала територію Придністров'я складовою частиною Молдови. Однак на практиці Росія не дотримувалася цього пункту. Завдяки всеохоплюючій підтримці Москви ПМР отримала всі ознаки суверенітету: уряд, силові й митні служби й власну валюту (придністровський рубль). У 2003 р. Росія підписала Стамбульські зобов'язання, що припускали виведення

⁹ Вітман, К. (2008). Придністров'я: перспективи розв'язання конфлікту. *Політичний менеджмент*, 4, 103.

¹⁰ Sirbu, O. (2012). *Review – Cross Border Cooperation Development of European Union with Russia, Belarus, Ukraine and Moldova (2004-2010). Cross-border cooperation as a tool of spatial integration and cooperation between EU and eastern partner countries*. Institute for Ethnic and Regional Studies. Retrieved from <http://www.iscomet.org>

¹¹ Цуканова, О. (2010). Роль России в процессе урегулирования молдово-приднестровского конфликта. *Проблемы в российской законодательстве*, 4, 295.

російських військ з Молдови в обмін на згоду західних держав ратифікувати Договір про звичайні збройні сили в Європі.

У 2001 році у відносинах між Росією та Молдовою запанувала дружня атмосфера. Влада Молдови сподівалася, що Кремль допоможе врегулювати придністровський конфлікт, тому погодилася підтримувати Москву на міжнародній політичній арені. Навіть почали впроваджувати російську мову для цього. Молдова сподівалася, що, таким чином Росія припинить підтримувати сепаратистів Придністров'я¹².

Переломним моментом у врегулюванні Придністровського конфлікту мав стати провальний план щодо врегулювання конфлікту у Придністров'ї, «Меморандум Козака», запропонований Росією. План передбачав федералізацію Молдови, тобто надання особливого статусу Придністров'ю. Регіон зміг би блокувати молдавські закони, які б його представники вважали небажаними для себе. У той же час Молдова зобов'язалася дотримуватися нейтралітету, демобілізувати армію і на 20 років надати російським військам право перебувати на території Придністров'я як гарант врегулювання конфлікту. Лише останньої миті тодішній президент Молдови Володимир Воронін відмовився підписувати цей план. Провал меморандуму Козака означав те, що Молдова розвернула свій вектор зовнішньої політики в сторону Європейського Союзу¹³.

У 2005 р. свій план врегулювання запропонувала і Україна. Його озвучив президент Віктор Ющенко на саміті ГУУАМ. Він передбачав поступову демократизацію Придністров'я та проведення там демократичних виборів, а також розміщення у зоні конфлікту українських миротворців та спеціальних сил ОБСЄ. Ющенко запропонував схвалити спеціальний закон про статус Придністров'я, який би надав йому право вийти зі складу Молдови, якщо вона приєднається до Румунії.

У липні 2005 року закон про особливий статус Придністров'я ухвалив парламент Молдови. Він надав регіону автономію, а також визнав існування Верховної Ради Придністров'я. Кордони автономії мали встановити на референдумі у всіх населених пунктах Придністров'я. Але придністровські лідери цього закону не ухвалили, а план Ющенка до кінця не реалізували, оскільки Росія не хотіла виводити свої війська, а тодішня еліта Придністров'я – проводити демократичні вибори¹⁴.

Протягом 2004-2008 рр. Росія зробила низку спроб для примусу конфліктуючих сторін до діалогу та реалізації подібної моделі врегулювання. Однак Москві не вдалося суттєво просунути у цьому питанні. Євросоюз, США та Україна досить ясно натякали керівництву Молдови щодо крайньої небажаності сепаратних домовленостей на придністровському напрямі¹⁵.

Саме в цей період на основі діяльності Росії, ОБСЄ, сторін конфлікту – Молдови та Придністров'я було створено постійну нараду з політичних питань у рамках переговорного процесу. формат «5+2» (Молдова, Придністров'я – сторони конфлікту, Росія та Україна – країни-гаранти; ОБСЄ – посередник, Євросоюз та США – спостерігачі).

18 березня 2009 року на тристоронній зустрічі президентів Молдови,

¹² Договір о дружбе и сотрудничестве между Российской Федерацией и Республикой Молдова 19 ноября 2001. Retrieved from http://www.mid.ru/ru/maps/md/-/asset_publisher/dfOotO3QvCij/content/id/571548

¹³ Девятков, А. (2010). «Меморандум Козака» в истории приднестровского урегулирования. *Известия Алтайского государственного университета*, 4 – 2. Retrieved from: <http://cyberleninka.ru/article/n/memorandumkozaka-v-istorii-pridnestrovskogo-uregulirovaniya#ixzz4KQoIVxBv>

¹⁴ Степаненко, С. (2008). Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах Європейського Союзу. *Актуальні проблеми державного управління*, 1 (33), 142.

¹⁵ Rostoks, T. (2015). *Forms of Russian and EU Power in the «New Eastern Europe». The Different Faces of «Soft Power»: The Baltic States and Eastern Neighborhood between Russia and the EU.* Latvian Institute of International Affairs, 18.

Придністров'я та Росії було підписано спільну заяву, в якій підтверджувалися наміри продовжувати пошук шляхів мирного врегулювання; важливість діяльності постійної наради (формату «5+2»)¹⁶.

Вже у 2014 р. Молдова і Україна змінили свою позицію стосовно Придністров'я. Дані країни були ініціаторами економічної блокади ПМР, внаслідок чого у Придністров'ї почалася економічна криза. Україна заборонила транзит через пункти пропуску на кордоні з Придністров'ям підакцизних товарів. Молдова почала відкривати справи проти економічних агентів ПМР. Але політика тиску, яку провадили Молдова та Україна, не була проведена до кінця.

Після приходу до влади президента Майї Санду у 2020 році врегулювання придністровського конфлікту може зрушитися з мертвої точки. В одному зі своїх перших виступів вона закликала Росію вивести свої війська з Придністров'я та замінити їх представниками ОБСЄ. Санду також поставила за мету відновити нормальні добросусідські відносини з Україною, зіпсовані за часів попереднього проросійського президента Ігоря Додона. Той фактично визнав Крим російською територією.

На заклики Санду відреагував президент Володимир Путін. Він зазначив, що Росія готова вивести війська, але для цього «потрібно налагодити нормальний діалог» між Кишиневом та Тирасполем, і щоб не заважав Євросоюз. «Рано чи пізно цю проблему слід вирішити», – заявив Путін.

2022 рік вибухнув війною. Росія повномасштабно вторглася на територію України, зруйнувавши тим самим остаточно механізми міжнародної безпеки. Прийшло усвідомлення того, що більшість міжнародних інституцій виявилися безпомічними, бездіяльними і взагалі поставили під сумнів своє подальше існування.

З початком широкомасштабної війни Росії проти України, російський військовий контингент у Придністровському регіоні Республіки Молдова та незаконні військові формування так званої ПМР почали розглядатися як безпосередня військова загроза Україні. Хоча ці військові підрозділи, за оцінками експертів, неспроможні самостійно виконувати оперативні-тактичні завдання, їх наявність сковує дії українських військових частин на Півдні України та змушує українське командування відволікати ресурси для протидії можливому нападу з боку Придністровського регіону.

Втім, російська сторона не збирається рахуватися із суверенітетом Республіки Молдова. Згідно із заявою в.о. командувача військ Центрального військового округу Рустама Мінекаєва від 22 квітня 2022 року, російські війська в ході другого етапу так званої «спецоперації» прагнуть встановити повний контроль над Донбасом та Півднем України й забезпечити вихід до Придністров'я¹⁷.

Нинішнє проєвропейське керівництво Республіки Молдова засудило війну Росії проти України, проте відмовилось долучитися до антиросійських санкцій. Президентка Молдови Мая Санду наголосила, що «приєднання до антиросійських санкцій може поставити під загрозу постачання газу до Молдови, і при цьому не завдасть шкоди Росії». Проте, як це не парадоксально, російсько-українська війна, поряд із певними втратами для молдовської економіки, створила і відповідні можливості. Зокрема, Молдова разом із Грузією слідом за Україною, подала заявку на вступ до ЄС. Крім того, перекриття придністровської ділянки дозволяє сьогодні Кишиневу контролювати експортно-імпортні операції, що здійснюються економічними суб'єктами Придністровського регіону.

Протягом квітня-травня 2022 року на території Придністровського регіону

¹⁶ Степаненко, С. (2008). Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах Європейського Союзу. *Актуальні проблеми державного управління*, 1 (33), 141.

¹⁷ Филипенко, А. (2022). Війна Росії проти України і придністровський конфлікт. *NISS*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/en/node/4491>

відбулося кілька інцидентів (обстріл приміщення т.зв. «Міністерства держбезпеки», вибухи біля військових частин тощо), що свідчать про намагання Російської Федерації відкрити «другий фронт» проти України у Придністров'ї. Втім, ескалація в регіоні спрямована проти України та Молдови одночасно. Вочевидь Росія буде вживати заходи, спрямовані на усунення від влади проєвропейського керівництва і приходу до влади проросійських сил. Для цього можуть вживатися гібридні дії (підтримка проросійських партій, інформаційна війна, економічний тиск тощо) і безпосередня військова агресія. Для цього є певні сприятливі умови — наявність регіонів, що підтримують проросійські сили (Північ Молдови, АТУ Гагаузія), слабкість безпекових інституцій Молдови, в першу чергу, слабкість Збройних сил РМ, енергетична залежність від постачань російського газу та електроенергії з Придністровського регіону тощо¹⁸.

Висновок. З огляду на роль Росії в конфлікті та загрози, які несе її присутність в Придністровському регіоні, врегулювання не може бути внутрішнім питанням Молдови, а є питанням європейської безпеки. Швидше за все, разом із форматом «5+2» мають піти у минуле і Московський меморандум 1997 року, який фактично визначав Придністров'я стороною переговорів, а також документи, прийняті на його основі. Неодмінною умовою є виведення російських військ і озброєнь з Придністров'я і демілітаризація регіону — ліквідація незаконних військових формувань Придністров'я.

Має бути передбачений певний фінансовий механізм, який забезпечує реінтеграцію Молдови й поступову ліквідацію квазі-державних структур Придністров'я. Питання про статус Придністров'я має бути вирішеним з урахуванням національних інтересів Молдови та залежати від позиції самого Кишинєва. Проте навряд чи він може бути ширшим, ніж статус АТУ Гагаузія.

Цілком можливо, що роль ініціатора скликання подібної конференції по Придністров'ю може взяти на себе Україна, яка зацікавлена у ліквідації загрози біля своїх південних кордонів. Без сумнівів, придністровське питання не може бути вирішене в обхід самої Молдови. Його розв'язання залежить від готовності молдовського керівництва перейти від декларацій до дій, а також до готовності взяти на себе важку і невдячну справу — реінтеграцію. Приклад Німеччини показує, наскільки складним є об'єднання країни, частини якої мали різні економічні системи та політичні режими. Тому успішність реінтеграції залежить також від морального клімату у молдовському суспільстві та його готовності до цього процесу.

У будь-якому випадку придністровське врегулювання буде черговим питанням європейського порядку денного у сфері безпеки після завершення російсько-української війни. І готуватися до цього потрібно вже зараз.

REFERENCES

- Bakanova, O.** (2021). Rol' Prydnistrovskogo konflikty v moldovsko-rosiyskykh vidnosynakh. [The role of the Transnistrian conflict in Moldovan-Russian relations]. *Politychne zhyttia*, 1, 112-118. [in Ukrainian].
- Devjatkov, A.** (2010). «Memorandum Kozaka» v istorii prydnestrovskogo uregulirovaniia. [«Kozak Memorandum» in the history of the Transnistrian settlement]. *Izvestiia Altajskogo gosudarstvennogo universiteta*. 2010, 4–2. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/memorandum-kozaka-v-istoriiprydnestrovskogo-uregulirovaniya#ixzz4KQoIVxBv> [in Russian].
- Dogovor o druzhbe i sotrudnichestve mezhdru Rossijskoj Federaciej i Respublikoj Moldova 19 noiabria 2001. [Treaty of Friendship and Cooperation between the Russian Federation and the Republic of Moldova November 19, 2001]. Retrieved from http://www.mid.ru/ru/maps/md/-/asset_publisher/dfOotO3QvCij/content/id/571548 [in Russian].

¹⁸ Баканова, О. (2021). Роль Придністровського конфлікту в молдовсько-російських відносинах. Політичне життя, 1, 114.

- Fylypenko, A.** (2022). Viyna Rosii proty Ukrainy i prydnistrovskiy konflikt. [Russia's war against Ukraine and the Transnistrian conflict]. *NISS*. Retrieved from <https://niss.gov.ua/en/node/4491> [in Ukrainian].
- Plaksenko, M.** (2008). Rol' ta interesy Rosii v uregylivanni Prydnistrovskogo konfliktu [Russia's role and interests in settling the Transnistrian conflict]. *Strategichni priorytety*, 3(8), 233-239. [in Ukrainian].
- Rostoks, T.** (2015). Forms of Russian and EU Power in the «New Eastern Europe». The Different Faces of «Soft Power»: The Baltic States and Eastern Neighborhood between Russia and the EU. *Latvian Institute of International Affairs*, 8 – 29. [in English].
- Sirbu, O.** (2012). Review – Cross Border Cooperation Development of European Union with Russia, Belarus, Ukraine and Moldova (2004-2010). Cross-border cooperation as a tool of spatial integration and cooperation between EU and eastern partner countries. *Institute for Ethnic and Regional Studies*, 2012. Retrieved from <http://www.iscomet.org> [in English].
- Stepanenko, S.** (2008). Transkordonne spivrobitnytstvo na novykh skhidnykh kordonakh Yevropeiskoho Soiuzu. [Cross-border cooperation on the new eastern borders of the European Union]. *Aktual'ni problemi derzhavnogo upravlinnia*, 1 (33), 137 – 143. [in Ukrainian].
- Tsukanova, O.** (2010). Rol' Rossii v protsesse uregulirovaniia moldovo-pridnestrovskogo konfliktu. *Probely v rossiyskom zakonodatelstve*, 4, 294-297. [in Russian].
- Viman, K.** (2008). Prydnistrovia: perspektyvy rozviazannia konfliktu. [Transnistria: prospects for resolving the conflict]. *Politychnyi menedzhment*, 4, 101-106. [in Ukrainian].
- Yarmolenko, O.** (2021). Voyna v Prydnestrov'e – kak Rossiya vmeshalas' v voynu v Moldove. [The war in Transnistria – how Russia intervened' in the war in Moldova]. *Babel*. Retrieved from <https://babel.ua/ru/texts/67542-29-let-nazad-rossiya-zastavila-moldovu-zamorozit-voynu-v-pridnestrove-s-teh-por-kishinev-zhivet-s-okkupirovannoy-territoriyei-podderzhivaet-s-ney-ekonomicheskie-i-socialnye-svyazi-a-nachalos-vse-iz-za-> [in Russian].

Oleksandr Boiko,

Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5572-3738>

Russia's role in the Transdnister conflict

The settlement of the Transnistrian conflict, which began after the collapse of the USSR, is one of the most important security issues in the European region. Over a long period of time, a number of attempts were made to resolve this conflict, but to no avail. Due to the fact that the parties to the conflict lack a certain agreement regarding its solution, this conflict is at the stage of freezing. The presence of a conflict factor on the territory of Moldova has a negative impact on the foreign policy course of this country. Moldova aspires to join the European Union, but taking this into account, one of the conditions is the absence of any conflicts, disputes of the candidate country. Russia is the main obstacle in solving this conflict, it supports the regime in Transnistria in every possible way and blocks the ways of a possible solution. The article examines the role and influence of the Russian Federation in the settlement of the Transnistrian conflict, analyzes the main risks of the development of this conflict in connection with a full-scale war between Russia and Ukraine, and highlights Ukraine's position on the Transnistrian issue.

Given Russia's role in the conflict and the threats posed by its presence in the Transnistrian region, settlement cannot be an internal issue for Moldova, but rather a matter of European security. Most likely, together with the «5+2» format, the Moscow memorandum of 1997, which actually defined Transnistria as a party to the negotiations, as well as the documents adopted on its basis, should go into the past. An indispensable condition is the withdrawal of Russian troops and weapons from Transnistria and the demilitarization of the region – the liquidation of illegal military formations in Transnistria.

A certain financial mechanism should be provided to ensure the reintegration of

Moldova and the gradual liquidation of the quasi-state structures of Transnistria. The issue of the status of Transnistria should be resolved taking into account the national interests of Moldova and depend on the position of Chisinau itself.

Keywords: *Transnistria, conflict, settlement, «frozen» conflict*

УДК 327 : 001

DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.088

НАУКОВА ДИПЛОМАТІЯ У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ: КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЯВИЩА

Алла Атаманенко,

e-mail: alla.atamanenko@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4940-1625>

Національний університет «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2

Назар Мартинюк,

e-mail: nazar.martyniuk@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2528-0745>

Національний університет «Острозька академія»,
Україна, 35800, Рівненська обл., м. Острог, вул. Семінарська, 2

Стаття присвячена вивченню формування концепту та визначення значення і проявів наукової дипломатії – одного з різновидів публічної дипломатії. Розглянуто процес формування визначення поняття, зроблено спробу встановити особливості проявів наукової дипломатії в міжнародних відносинах, розглянуто зміст тріади: «наука для дипломатії», «дипломатія для науки», «наука в дипломатії». Автори висвітлили процес формування наукової дипломатії як напряду досліджень, взаємозв'язок між можливостями досягнення науковою дипломатією цілей держави, пов'язаних із її національними інтересами, участю у транснаціональній співпраці та розв'язанням глобальних проблем. Було визначено її сфери практичного застосування наукової дипломатії як інструменту захисту національних інтересів, використання науки для зменшення напруженості між країнами, встановлення міжнародної взаємодії за допомогою наукових проектів у тих випадках, коли така взаємодія неможлива в політичному контексті.

Ключові слова: наукова дипломатія, публічна дипломатія, національні інтереси, наука для дипломатії, дипломатія для науки, наука в дипломатії

Постановка проблеми. Протягом багатьох років держави намагаються різними засобами посилити власний вплив і визнання у світі, разом із тим – досягати позитивних результатів у транскордонному співробітництві та спільному розв'язанні глобальних проблем. Одним із засобів досягнення потрібних результатів є публічна дипломатія в усіх її можливих підвидах і проявах. Для України під час гібридного, а протягом кількох останніх місяців і збройного протистояння публічна дипломатія набуває все більшого значення, про що свідчить прийняття «Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки»¹. Серед підвидів публічної дипломатії, зазначених у нормативному документі, присутня й наукова дипломатія. В «Стратегії...» наукова та освітня дипломатії сприймаються як єдине ціле, але доцільно розглядати їх як окремі, повноцінні підвиди дипломатії – наукову та освітню, які мають власну специфіку, особливості, відмінності та ресурси для перспективного розвитку.

¹ Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки. Retrieved from <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

Наука є ефективним майданчиком для розвитку зовнішньої політики. Завдяки поєднанню науки та дипломатії можна долати глобальні проблеми, а також розвивати різні напрямки співпраці в політиці, економіці тощо. Роль науки як чинника в міжнародних відносинах постійно зростає, особливо яскраво це було проілюстровано в час пандемії COVID-19. Наукова взаємодія сприяє створенню глобального світового товариства й посилює глобалізаційні процеси², дозволяє досягти поставлених цілей там, де це неможливо зробити іншими засобами. Саме тому актуальним є аналіз різних теоретичних інтерпретацій наукової дипломатії та висвітлення її специфіки та особливостей використання в зовнішній політиці.

Методи та прийоми дослідження. В роботі було застосовано аналіз та синтез, методи класифікації. Дослідження базується на принципах історизму, об'єктивності та системності. Використання системного підходу дозволило реалізувати теоретичне узагальнення наукових поглядів дослідників, що вивчали наукову дипломатію.

Стан наукової розробки. Проблематика наукової дипломатії активно розробляється західними науковцями протягом близько п'ятнадцяти років. В роботах Пола Беркмана (Paul Berkman)³, Луки Ван Лангенхова (Luk Van Langenhove)⁴, Шона Треці (Sean Treacy)⁵, Вагана Турекяна (Vaughan Turekian)⁶, Тіма Флінка (Tim Flink)⁷, Ніколаса Рюфінна (Nicolas Rüffin)⁸, Пітера Глюкмана⁹ (Peter D. Gluckman) та ін. аналізуються різні підходи до визначення поняття «наукова дипломатія», розмірковується про її інструментарій та схарактеризовано способи її застосування в різних країнах, є рекомендації щодо шляхів розвитку наукової дипломатії тощо. Зазначені автори аналізують різні підходи до визначення поняття «наукова дипломатія», розмірковують про її інструментарій та характеризують способи її застосування в різних країнах, дають рекомендації щодо шляхів розвитку наукової дипломатії тощо.

Значний внесок у розвиток студій з даного питання робить Центр з наукової дипломатії Американської асоціації сприяння розвитку науки (Center for Science Diplomacy of the American Association for the Advancement of Science, AAAS), який від 2012 р. видає журнал «Наука та дипломатія» («Science & Diplomacy»)¹⁰. На сторінках цього часопису розглядаються погляди на наукову дипломатію, аналізується її

² Holt, R. (2015). Scientific Drivers for Diplomacy. *Science & Diplomacy. An online publication from the AAAS Center for Science Diplomacy*. Retrieved from <https://www.sciencediplomacy.org/perspective/2015/scientific-drivers-for-diplomacy>

³ Berkman, P. (2018). Could Science Diplomacy Be the Key to Stabilizing International Relations. *Scientific American*. Retrieved from <https://www.scientificamerican.com/article/could-science-diplomacy-be-the-key-to-stabilizing-internationalrelations/>

⁴ Langenhove, Luk Van (2017). *Tools for an EU Science Diplomacy*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

⁵ Treacy, S. (2014). A view from the South. *TWAS Newsletter. The Power of Science Diplomacy*, 26 (3), 4–9.

⁶ Turekian, V. (2012). Building a National Science Diplomacy System. *Science & Diplomacy. An online publication from the AAAS Center for Science Diplomacy*. Retrieved from https://www.sciencediplomacy.org/sites/default/files/building_a_national_science_diplomacy_system_science_diplomacy.pdf

⁷ Flink, T. (2022). Taking the pulse of science diplomacy and developing practices of valuation. *Science and Public Policy*, 49 (2), 191–200.

⁸ Flink, T., Rüffin, N. (2019). Chapter 6: The current state of the art of science diplomacy. *Handbook on Science and Public Policy*. Cheltenham; Northampton, MA: Edward Elgar, 104–121. <https://www.s4d4c.eu/the-current-state-of-the-art-of-science-diplomacy/>

⁹ Gluckman, P. D., Goldson, S. L., Beedle, A. S. (2012). How a Small Country Can Use Science Diplomacy: A View from New Zealand, *Science & Diplomacy* 1(2). Retrieved from <http://www.sciencediplomacy.org/perspective/2012/how-small-country-can-use-science-diplomacy>

¹⁰ *Science & Diplomacy*. An online publication from the AAAS Center for Science Diplomacy. Retrieved from <https://www.sciencediplomacy.org/>

практичне застосування в різних державах, опрацьовуються теоретичні питання розвитку цього напрямку.

В українській науці публікацій, які висвітлювали б різні сторони саме наукової дипломатії є недостатньо. Базові поняття та ключові напрями наукової дипломатії, історію її виникнення та основні етапи становлення, сучасні тренди, кращі практики застосування охарактеризувала Є. Габер¹¹. М. Миронова розмірковує про вплив наукової дипломатії на міжнародні економічні відносини, виокремлює причини її розвитку та робить висновки про переваги використання цього виду дипломатії¹². О. Мирончук розглядає її роль в умовах глобалізаційних процесів, аналізує розуміння наукової дипломатії на основі наявних практик її застосування, веде мову про зміни й трансформації наукової співпраці в умовах глобального світу¹³. Можливості впливу наукової та освітньої дипломатії на формування позитивного іміджу держави й узагальнення можливостей політики в науковому руслі для популяризації країни розглядає Н. Махиня¹⁴. У колективній статті О. Птащенко, І. Литовченко та Ю. Григорової йдеться про роль наукової дипломатії в системі міжнародних відносин¹⁵.

Позитивно оцінюючи наявні наукові напрацювання, вважаємо за необхідне обумовити необхідність комплексного аналізу різних теоретичних інтерпретацій наукової дипломатії в руслі наявних джерел і публікацій вчених, котрі також різняться у своїх поглядах і судженнях.

Виклад основного матеріалу Загальноприйнятого визначення терміну «наукова дипломатія» на сьогодні не існує, не зважаючи на низку запропонованих дослідниками визначень. В цілому, це поняття трактують як підвид публічної дипломатії, коли наука та наукова співпраця допомагають налагоджувати міждержавні відносини на різних рівнях, сприяють покращенню іміджу країни в світі, допомагають просувати її бренд і є свого роду «мостами» до поліпшення міжнародних діалогів і способами до пошуків вирішення проблем і викликів регіонального та глобального характеру. «Мадридська декларація про наукову дипломатію» (2019 р.) засвідчує потребу та необхідність в розвитку цього виду дипломатії та його практичного застосування в усьому світі¹⁶. При цьому складно знайти відповідь на питання, яким чином бачать розвиток наукової дипломатії різні держави, адже кожен із міжнародних гравців ще має визначитися зі своєю стратегією

¹¹ Габер, Є. (2021). *Наукова дипломатія. Публічна дипломатія: навчальний посібник*. Київ: Горобець, 182–202.

¹² Миронова, М. (2022). Наукова дипломатія та її вплив на систему міжнародних економічних відносин. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*, 66, 72–77.

¹³ Мирончук, О. (2019). Роль наукової дипломатії у розвитку і стабілізації міжнародних відносин в умовах глобалізації. *Еволюція цінностей в епоху глобалізації*, 57–66.; Мирончук, О. (2019). Наукова дипломатія як ціннісний чинник розвитку і стабілізації міжнародних відносин в умовах глобалізації. *Історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації: ціннісний вимір*, 283–293.; Мирончук, О. (2019). Трансформація міжнародного наукового співробітництва в умовах глобалізації. *Ціннісний вимір розвитку цивілізацій і глобалізація*, 179–188.; Мирончук, О. (2019). Цивілізаційне значення міжнародного наукового обміну в умовах глобалізації. *Історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації: ціннісний вимір*. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої Історії НАН України» 157–170.

¹⁴ Махиня, Н. (2021). Наукова та освітня дипломатія: її вплив на формування позитивного іміджу держави. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*, 13 (169), 9–15.

¹⁵ Птащенко, О., Литовченко, І., Григорова, Ю. (2020). Суть та роль наукової дипломатії в системі міжнародних відносин. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*, 2 (258), 64–67.

¹⁶ The Madrid Declaration on Science Diplomacy. *Using science for/in diplomacy. For addressing global challenges*. Retrieved from <https://www.s4d4c.eu/s4d4c-1st-global-meeting/the-madrid-declaration-on-science-diplomacy/>

її розвитку та використання¹⁷. Однією з переваг наукової дипломатії є те, що вчені можуть виступити посередниками в «полегшенні» та розв'язанні складних міжнародних ситуацій, опираючись на нейтральну та неідеологічну мову, особливо тоді, коли офіційні дипломатичні контакти можуть бути загострені¹⁸. Створення міжнародних наукових інституцій може зменшити рівень політичної напруги та сприяти виробленню спільних цілей держав (наприклад, створення Європейської організації з ядерних досліджень, Міжнародного інституту прикладного системного аналізу)¹⁹ та ін. Якщо брати приклад з гуманітаристики, то це завдання виконується спільними комісіями істориків (наприклад, України і Болгарії, України і Польщі, України і Німеччини тощо).

Водночас, дехто з дослідників вважає, що не всі форми міжнародного наукового співробітництва можна розглядати як безпосередні зусилля в сфері наукової дипломатії, а під таке визначення потрапляють лише ті, які мають чіткі дипломатичні цілі, яких можна досягнути завдяки допомозі науки²⁰. Інші дослідники розуміють наукову дипломатію доволі широко, включаючи в це поняття й наукові контакти вчених під час наукових обмінів та співпраці, які фінансуються задля поширення цінностей приймаючої країни, ідей демократії, формування взаємної симпатії. Таким чином, спостерігаємо два підходи для розуміння поняття наукової дипломатії, перший з яких пов'язаний із навмисним використанням науки дипломатами для просування національних інтересів країни, другий – як широке розуміння наукової дипломатії як будь-якої міжнародної наукової взаємодії. При цьому, якщо початково наукова дипломатія розглядалась переважно як стратегія великих держав (США, Великобританії, СРСР), то сьогодні можна говорити про наукову дипломатію держав, що розвиваються та ін.

Від 2010 р. традиційним є підхід до розгляду наукової дипломатії в межах трьох головних напрямів²¹:

1. Наука в дипломатії (Science in Diplomacy): представники наукової спільноти залучаються до дипломатичних переговорів, надають наукові поради; наукова допомога сприяє вирішенню різних проблем між державами чи протидії глобальним викликам (зміна клімату, боротьба з пандеміями тощо); завдяки науковим дослідженням і проектам висвітлюються різні аспекти взаємин між державами і націями. З використанням науки в дипломатії пов'язане створення посад радників з наукових питань або науки і технологій при міністерствах закордонних справ різних країн, в державній управлінській структурі тощо. Часто робота в цьому напрямі здійснюється профільними міністерствами та МЗС.

2. Дипломатія для науки (Diplomacy for Science): дипломати допомагають встановлювати потрібні контакти, розвивати наукову співпрацю, проводити дво- та багатосторонні наукові заходи, сприяють розвитку міжнародних наукових проектів. Часто дипломатичну підтримку отримують ті напрями співпраці, що пов'язані із національними інтересами країни.

3. Наука для дипломатії (Science for Diplomacy): наука допомагає встановлювати/відновлювати/посилювати міждержавні відносини шляхом укладання спільних договорів наукової співпраці, проведення заходів, публікації

¹⁷ Treacy, S. (2014). A view from..., 6.

¹⁸ Ruffini, Pierre-Bruno (2020). Conceptualizing science diplomacy in the practitioner-driven literature: a critical review. *Humanities & Social Sciences Communications*. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/s41599-020-00609-5>

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Gluckman, P. D., Goldson S. L., Beedle, A. S. (2012). How a Small Country Can Use Science Diplomacy: A View from New Zealand, *Science & Diplomacy* 1(2). Retrieved from <https://www.sciencediplomacy.org/perspective/2012/how-small-country-can-use-science-diplomacy>

²¹ *New frontiers in science diplomacy. Navigating the changing balance of power.* (2010). American Association for the Advancement of Science. The Royal Society, 15.

матеріалів. Важливим є використання науки для розв'язання глобальних проблем, пов'язаних із зміною клімату, ядерною безпекою, досягнення Цілей сталого розвитку тощо. Наукові дослідження часом сприяють у розв'язанні спірних ситуацій в економічній, торгівельній та інших сферах білатеральної та мультилатеральної міждержавної взаємодії.

Враховуючи наявність двох підходів до розуміння наукової дипломатії, зазначимо, що в першому з них бере участь безпосередньо держава через інституції, дипломатів, державне фінансування. У другому часто залучені недержавні актори, працює принцип публічної дипломатії «від людини до людини». При першому підході наукова дипломатія реалізується через власні механізми, які представлені дво- та багатосторонніми угодами про співпрацю, діяльністю національних академій наук, грантовими дослідницькими проектами і програмами. У другому, ширшому, напрямі йдеться про наукові обміни, безпосередні контакти дослідників, роботу вчених, у т.ч. діаспори. Науковці діаспори можуть стимулювати розвиток наукової дипломатії шляхом налагодження міжнародної співпраці, адже вони мають крім країни свого проживання зв'язок і з країною свого походження²². Крім того, вони можуть шляхом наукових публікацій впливати на громадську думку світової спільноти, формуючи потрібне сприйняття цінностей країни походження, створювати її позитивний образ і боротися з дезінформацією, яка набула значного поширення в епоху «постправди». При цьому, публікація різних видань (українською та різними іноземними мовами), міжнародні наукові події можуть проводитися без офіційної підтримки владних кіл, за ініціативи громадських організацій та об'єднань, університетів, наукових інституцій.

У реалізації офіційної наукової дипломатії можна виокремити її власний інструментарій: 1) стратегічні інструменти (нормативно-правові документи, де зазначено бачення розвитку наукової дипломатії, шляхи та результати її застосування); 2) робочі (операційні) інструменти (міждержавні угоди, які стосуються наукової співпраці, при цьому вони можуть носити загальний характер, а можуть стосуватися вузького кола питань, які окреслюють чіткі способи взаємодії; у контексті цього також варто розглядати наявність при урядових установах дорадчих наукових органів, а при дипломатичних посольствах і місіях – наукових радників/аташе; сюди ж відносимо програми фінансування наукових програм і проектів, наукові обміни); 3) інструменти підтримки (шляхи розуміння наукової дипломатії, підготовка навчальних програм, тренінгів, розробка курсів для вчених і дипломатів, підготовка відповідних кадрів (наукові радники для закордонних дипломатичних установ)²³.

Враховуючи останнє, в провідних країнах світу є практика підготовки співробітників дипломатичних установ, котрі будуть займатися питаннями науки²⁴. У США вперше було створено посаду радника з питань науки і технологій²⁵. Схожу практику останніми роками перейняли Велика Британія, Японія, Нова Зеландія. У 2016 році США провели зустріч наявних наукових радників і започаткували Мережу наукових радників міністрів закордонних справ (Foreign Minister Science & Technology Advisers Network, FMSTAN)²⁶. Підготовка фахівців з наукової дипломатії ведеться в низці університетів світу. В Україні ця проблематика вирішується шляхом проходження дипломатами спеціалізованих курсів, пов'язаних із науковою дипломатією. Зокрема, такі навчальні курси пропонуються до прослуховування Дипломатичною академією при МЗС України. Доцільним також є введення спеціальних навчальних дисциплін із публічної дипломатії, відкриття відповідних

²² Ledgerwood, E., Bunn S. (2018) Science Diplomacy. *POSTnote*, 568, 3–4.

²³ Langenhove, Luk Van (2017). *Tools for an EU Science...*, 5, 12-13.

²⁴ Turekian, V. (2012). Building a National Science Diplomacy System. *Science...*

²⁵ Turekian, V. (2018). The Evolution of Science Diplomacy. *Global Policy*, 9, supplement 3, 7.

²⁶ Ibidem.

освітньо-професійних програм в українських університетах, задля того, аби підготувати висококваліфікованого фахівця-міжнародника, який зможе ефективно використовувати ресурси публічної дипломатії, в т.ч. наукової.

Теоретичного обґрунтування потребує й розуміння наукової дипломатії діаспори. Діаспора є недержавним учасником міжнародних відносин і може реалізовувати в співпраці з державою походження або ж без такої співпраці публічну дипломатію, зокрема й наукову. При цьому, варто зауважити, що в теоретичному та практичному вимірі неодноразово йдеться про «дипломатію діаспор», як самостійний підвид дипломатії. Діаспора має транснаціональний характер і є частиною загального соціокультурного простору, що дозволяє їй ефективно представляти інтереси держави свого походження в країні проживання та формувати образ її бачення. Як приклад доволі успішної взаємодії національного уряду та діаспори можна назвати Грецію²⁷. Україна також має досвід такої взаємодії²⁸.

У межах традиційного поділу напрямків наукової дипломатії пропонуємо наш погляд на характеристику її реалізації діаспорою: коли залучають вчених-представників діаспори до участі в переговорах, отримують від них поради (наука в дипломатії), дипломатичні установи запрошують представників діаспори до участі в наукових проєктах, організації наукових заходів на рівні міждержавної співпраці (дипломатія для науки), наукова діяльність діаспори сприяє формуванню бренду держави походження серед зарубіжної аудиторії, допомога вченим країни походження в участі в наукових обмінних програмах (наука для дипломатії).

Проте світове українство ще до відродження незалежної держави було репрезентантом України перед іноземною спільнотою. Проявами наукової дипломатії закордонних українців є публікації матеріалів про Україну в іноземних виданнях, видання збірників і журналів українсько-канадськими, українсько-американськими, українськими еміграційними організаціями та центрами, проведення наукових заходів із залученням іноземних науковців, просування українознавчих студій в іноземних закладах вищої освіти, співпраця з вченими материкової України²⁹.

Наукова дипломатія є дотичною до інших підвидів публічної дипломатії: освітньої, експертної та дипломатії знань. Вони є взаємодоповнюваними, проте мають в своїй основі кілька відмінних акцентів. Зокрема, в «Стратегії публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки» вона є одним цілим із освітньою та має реалізовуватися шляхом популяризації науково-технічних досягнень України, підтримки міжнародного співробітництва в галузі освіти та науки, сприяння проведенню спільних міжнародних досліджень, наукових обмінів, програм академічної мобільності вчених, здобувачів вищої освіти. У межах цього запланована тісна координація та співпраця з науковими та освітніми закладами, експертним середовищем, недільними школами за кордоном³⁰. Експертна дипломатія має реалізовуватися шляхом системної роботи з представниками експертного середовища формальними і неформальними способами, в т.ч. у співпрацюючи з науковими установами³¹. Дипломатія знань є набагато ширшою за своїм значенням та охопленням, і її можна представити як поєднання наукової та освітньої дипломатій, але зі зміною акцентів, бо вона

²⁷ Трофименко, М. (2019). Діаспора як об'єкт та суб'єкт публічної дипломатії. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, 39, 95.

²⁸ Атаманенко А., Матвійчук Н. Публічна дипломатія закордонних українців як прояв дипломатії діаспор. *Публічна дипломатія: навчальний посібник*. Київ: Горобець, 80–94.

²⁹ Ibid, 91–93.

³⁰ Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки, 8. Retrieved from <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf>

³¹ Ibid, 7.

спрямована на обслуговування суспільства в цілісності³². Вона також допомагає зрозуміти, яким чином міжнародна наукова співпраця, освітні проєкти впливають на зміцнення зовнішніх зв'язків³³.

Наукова дипломатія допомагає країнам поруч із розв'язанням транскордонних та глобальних проблем розв'язувати завдання, що постають перед ними. Розвинені країни за допомогою наукової дипломатії спроможні підвищувати свій вплив у світі, залучати найкращі наукові сили з інших держав. Країни з меншими ресурсами за допомогою наукової дипломатії можуть привертати увагу донорів, використовувати для досліджень недоступні через високу вартість обладнання та технології, співпрацювати у сфері безпеки тощо³⁴. Глобальна співпраця в науковій сфері не лише сприяє пошуку розв'язання загальнолюдських викликів та загроз (голод, зміни клімату, пандемії, прогнозування ураганів, ядерна безпека, кібербезпека тощо), а й допомагає окремим країнам у розвитку власних наукових технологій для розв'язання актуальних проблем. Крім того, актуальною у недалекому майбутньому мала б стати співпраця (і наукова дипломатія) в сфері новітніх технологій та кіберпростору³⁵.

Існують і небезпеки у розвитку наукової дипломатії, коли вона як різновид і стимул до міжнародної співпраці може створювати конфлікт. Однією з небезпек є шпигунство, випадки якого часом виявляються. Недоліком дослідники вважають і наявність конкуренції (над відміну від кооперації та колаборації)³⁶, що декларується у стратегічних документах щодо наукового розвитку.

Висновки. Отже, наукова дипломатія є важливим чинником міжнародної взаємодії, інструментом зовнішньої політики держав та міжнародних відносин. Традиційно її поділяють на три основні напрями: наука в дипломатії, наука для дипломатії та дипломатія для науки. Крім того, наукова дипломатія може бути двох типів: коли вона реалізовується державою і коли здійснюється на основі підходу «людина – людина».

За допомогою наукової дипломатії можуть розв'язуватись завдання національного, транснаціонального та глобального рівнів. Кожна держава до розв'язання проблем на будь-якому рівні виходить з власних національних інтересів. На глобальному рівні держави шукають колективне наукове рішення для боротьби зі змінами клімату, голодом, ядерною небезпекою, пандеміями тощо. Але існують загрози та виклики, розв'язання яких ще потребує прийняття потрібних рішень із застосуванням наукової дипломатії: захист кіберпростору, впливу на особистість через кіберпростір тощо.

REFERENCES

- Atamanenko, A. & Matviichuk, N.** Publichna dyplomatiia zakordonnykh ukrainsiv yak proiav dyplomatii diaspor. [Public diplomacy of Ukrainians abroad as a manifestation of diaspora diplomacy]. *Publichna dyplomatiia: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Horobets, 80–94. [in Ukrainian].
- Berkman, P.** (2018). Could Science Diplomacy Be the Key to Stabilizing International Relations. *Scientific American*. Retrieved from <https://www.scientificamerican.com/article/could-science-diplomacy-be-the-key-to-stabilizing-internationalrelations/> [in English].

³² Knight, J. (2019). Knowledge Diplomacy in action. British Council, 12.

³³ Knight, J. (2018). Knowledge diplomacy or knowledge divide? *University World News. The Global Window on Higher Education*. Retrieved from <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20180214084632675>

³⁴ Gluckman, P. D., Goldson S. L., and Beedle, A. S. (2012). How a Small Country Can Use Science Diplomacy: A View from New Zealand, *Science & Diplomacy* 1(2), 24.05.2012. Retrieved from <http://www.sciencediplomacy.org/perspective/2012/how-small-country-can-use-science-diplomacy>.

³⁵ Ibidem.

³⁶ Ruffini, Pierre-Bruno (2020). Conceptualizing science diplomacy in the practitioner-driven literature: a critical review. *Humanities & Social Sciences Communications*. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/s41599-020-00609-5>

- Education*. Retrieved from <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20180214084632675> [in English].
- Flink, T., Rüffin, N.** (2019). Chapter 6: The current state of the art of science diplomacy. *Handbook on Science and Public Policy*. Cheltenham; Northampton, MA: Edward Elgar, 104–121. <https://www.s4d4c.eu/the-current-state-of-the-art-of-science-diplomacy/> [in English].
- Flink, T.** (2022). Taking the pulse of science diplomacy and developing practices of valuation. *Science and Public Policy*, 49 (2), 191–200. [in English].
- Gluckman, P. D., Goldson S. L., Beedle, A. S.** (2012). How a Small Country Can Use Science Diplomacy: A View from New Zealand, *Science & Diplomacy* 1(2), 24.05.2012. Retrieved from <http://www.sciencediplomacy.org/perspective/2012/how-small-country-can-use-science-diplomacy> [in English].
- Haber, Ye.** (2021). Naukova dyplomatiia. *Publichna dyplomatiia: navchalnyi posibnyk*. [Scientific diplomacy. Public diplomacy: a study guide]. Kyiv: Horobets, 182–202. [in Ukrainian].
- Holt, R.** (2015). Scientific Drivers for Diplomacy. *Science & Diplomacy. An online publication from the AAAS Center for Science Diplomacy*. Retrieved from <https://www.sciencediplomacy.org/perspective/2015/scientific-drivers-for-diplomacy> [in English].
- Knight, J.** (2018). Knowledge diplomacy or knowledge divide? *University World News. The Global Window on Higher*. [in English].
- Knight, J.** (2019). Knowledge Diplomacy in action. British Council. Retrieved from <https://www.britishcouncil.org/sites/default/files/research-knowledge-diplomacy-in-action.pdf> [in English].
- Langenhove, L. V.** (2017). *Tools for an EU Science Diplomacy*. Luxemburg: Publications Office of the European Union. [in English].
- Ledgerwood, E., Bunn S.** (2018) Science Diplomacy. *POSTnote*, 568, 3–4. [in English].
- Makhynia, N.** (2021). Naukova ta osvithna dyplomatiia: yii vplyv na formuvannia pozytyvnoho imidzhu derzhavy. [Scientific and Educational diplomacy: influencing positive image of the state]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka*, 13 (169), 9–15. [in Ukrainian].
- Myronchuk, O.** (2019). Naukova dyplomatiia yak tsinnisnyi chynnyk rozvytku i stabilizatsii mizhnarodnykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsii. [Scientific diplomacy as a valuable factor in the development and stabilization of international relations in the conditions of globalization]. *Istorychnyi rozvytok tsyvilizatsii u konteksti hlobalizatsii: tsinnisnyi vymir*, 283–293. [in Ukrainian].
- Myronchuk, O.** (2019). Rol' naukovoï dyplomatii u rozvytku i stabilizatsii mizhnarodnykh vidnosyn v umovakh hlobalizatsii. [The role of scientific diplomacy in the development and stabilization of international relations in the conditions of globalization]. *Evolutsiia tsinnosti v epokhu hlobalizatsii*, 57–66. [in Ukrainian].
- Myronchuk, O.** (2019). Transformatsiia mizhnarodnoho naukovoho spivrobitnytstva v umovakh hlobalizatsii. [Transformation of international scientific cooperation in the conditions of globalization]. *Tsinnisnyi vymir rozvytku tsyvilizatsii i hlobalizatsiia*, 179–188. Retrieved from <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4561/1/Transformatsiia%20mizhnarodnoho%20naukovoho%20spivrobitnytstva.pdf> [in Ukrainian].
- Myronchuk, O.** (2019). Tsyvilizatsiine znachennia mizhnarodnoho naukovoho obminu v umovakh hlobalizatsii. [The civilizational significance of international scientific exchange in the conditions of globalization]. *Istorychnyi rozvytok tsyvilizatsii u konteksti hlobalizatsii: tsinnisnyi vymir*, 157–170. [in Ukrainian].
- Myronova, M.** (2022). Naukova dyplomatiia ta yii vplyv na systemu mizhnarodnykh ekonomichnykh vidnosyn. [Scientific diplomacy and its impact on the system of international economic relations]. *Visnyk Lvivskoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky*, 66, 72–77. [in Ukrainian].
- New frontiers in science diplomacy. Navigating the changing balance of power.** (2010). American Association for the Advancement of Science. The Royal Society. Retrieved from <https://royalsociety.org/topics-policy/publications/2010/new-frontiers-science-diplomacy/> [in English].
- Ptashchenko, O., Lytovchenko, I., Hryhorova, Yu.** (2020). Sut' ta rol' naukovoï dyplomatii v systemi mizhnarodnykh vidnosyn. [The essence and role of scientific diplomacy in the system of international relations]. *Visnyk Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni*

- Volodymyra Dalia*, 2 (258), 64–67. Retrieved from <https://www.s4d4c.eu/s4d4c-1st-global-meeting/the-madrid-declaration-on-science-diplomacy/> [in Ukrainian].
- Ruffini, P.-B.** (2020). Conceptualizing science diplomacy in the practitioner-driven literature: a critical review. *Humanities & Social Sciences Communications*. Retrieved from <https://www.nature.com/articles/s41599-020-00609-5> [in English].
- Science & Diplomacy*. An online publication from the AAAS Center for Science Diplomacy. Retrieved from <https://www.sciencediplomacy.org/> [in English].
- Stratehiia publichnoi dyplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy na 2021–2025 roky*. [Public diplomacy strategy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for 2021–2025]. Retrieved from <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf> [in Ukrainian].
- The Madrid Declaration on Science Diplomacy. *Using science for/in diplomacy. For addressing global challenges*. [in English].
- Treacy, S.** (2014). A view from the South. [A veesh from the Suth]. *TWAS Newsletter. The Power of Science Diplomacy*, 26 (3), 4–9. [in English].
- Trofymenko, M.** (2019). Diaspora yak ob'iekt ta sub'iekt publichnoi dyplomatii. [Diaspora as an object and subject of public diplomacy]. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, 39, 95. [in Ukrainian].
- Turekian, V.** (2012). Building a National Science Diplomacy System. *Science & Diplomacy. An online publication from the AAAS Center for Science Diplomacy*. Retrieved from https://www.sciencediplomacy.org/sites/default/files/building_a_national_science_diplomacy_system_science__diplomacy.pdf [in English].
- Turekian, V.** (2018). The Evolution of Science Diplomacy. *Global Policy*, 9, supplement 3, 7. [in English].

Alla Atamanenko,

National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4940-1625>

Nazar Martyniuk,

National University of Ostroh Academy, Ostroh, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2528-0745>

Science diplomacy in the globalized world: conceptualization of the phenomenon

The article is devoted to the study of the formation of the concept and determination of the meaning and manifestations of scientific diplomacy – one of the types of public diplomacy. The authors reviews the process of forming the definition of the concept, attempts to establish the features of the manifestations of scientific diplomacy in international relations, and considers the content of the triad: «science for diplomacy», «diplomacy for science», «science in diplomacy».

The authors highlighted the process of formation of science diplomacy as a subject of research, the relationship between the possibilities of achieving science diplomacy of the state's goals related to its national interests, participation in transnational cooperation and solving global problems. The areas of practical application of science diplomacy as a tool for protecting national interests, the use of science to reduce tensions between countries, the establishment of international cooperation through scientific projects in cases where such interaction is impossible in a political context were also identified.

The directions of action of science diplomacy in security and other spheres of human interaction are considered. Identified areas in which the use of scientific diplomacy is desirable, but so far insufficient.

The authors came to the conclusion that science diplomacy as a science direction,

despite the relatively short period of development, is sufficiently developed both in terms of the conceptual apparatus and the theoretical study of individual issues. However, there is a need for further development of theoretical research, which will take into account the proposals of practitioners of scientific diplomacy.

Keywords: *Science Diplomacy, Public Diplomacy, National Interests, Science for Diplomacy, Diplomacy for Science, Science in Diplomacy*

УДК 327 (510).093

DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.098

ПРОБЛЕМИ ТА ПРОТИРІЧЧЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ КНР

Ірина Габро,

e-mail: irngabro@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8215-7615>

Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10

У статті розкрито ключові проблеми та протиріччя екологічної дипломатії КНР. Незважаючи на успіхи в співробітництві, між національними інтересами КНР та інтересами світового суспільства в сфері екології залишаються суттєві протиріччя. Це пояснюється тим, що багато екологічних програм КНР й досі базуються не на підпорядкуванні внутрішньої політики міжнародним стандартам, а більше на внутрішньодержавних законах і обмеженнях, прийнятих в КНР. Це викликає обмежену реакцію з боку світової спільноти, створює напруженість із низкою держав, перш за все, держав-сусідів, які відчують на собі негативні наслідки промислового розвитку Китаю. Суттєвою проблемою екологічної дипломатії КНР можна назвати серйозні екологічні проблеми всередині самого Китаю, внаслідок чого у світі сформувалася думка про те, що економічний розвиток Китаю загрожує не тільки його власній екології, а й обіцяє екологічні проблеми всьому світу. Тому багато країн вимагають від Китаю виконання зобов'язань в області екологічного співробітництва.

Ключові слова: екологічна дипломатія, КНР, проблеми та протиріччя екологічної дипломатії, екологічні проблеми

Постановка проблеми. Незважаючи на успіхи в співробітництві, між національними інтересами КНР та інтересами світового суспільства в сфері екології залишаються суттєві протиріччя. Це пояснюється тим, що багато екологічних програм КНР й досі базуються не на підпорядкуванні внутрішньої політики міжнародним стандартам, а більше на внутрішньодержавних законах і обмеженнях, прийнятих в КНР. Це викликає обмежену реакцію з боку світової спільноти, створює напруженість із низкою держав, перш за все, держав-сусідів, які відчують на собі негативні наслідки промислового розвитку Китаю.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. У своїй роботі українські науковці Ю. Присяжнюк та А. Трофимчук¹ визначають основні ознаки та неузгодженості екологічної дипломатії на підставі аналізу етапів розвитку співпраці Китаю з країнами світу у сфері охорони навколишнього середовища. У свою чергу Я. Шагуфта² аналізує як екологічна дипломатія Китаю формує його внутрішньополітичні питання та впливає на зовнішньополітичну поведінку. М. Кенеті³, розкриваючи ключові проблеми та протиріччя екологічної дипломатії

¹ Присяжнюк, Ю., Трофимчук, А. (2019). Інструменти екологічної дипломатії на прикладі Китаю. *Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини»*, 46, 314-319. Retrieved from <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/10397>

² Shagufta, Y. (2021). China's Environmental Diplomacy: From Sovereignty to Authoritarian Environmentalism. *ICS OCCASIONAL PAPER Back Issues*, 82, 1-22. Retrieved from <https://www.icsin.org/uploads/2022/01/22/e0472f96c149bb4696a59edec58ee287.pdf>

³ Kaneti, M. (2021). China's Vision for Environmental Leadership. *The Diplomat*, December, 13, Retrieved from <https://thediplomat.com/2021/12/chinas-vision-for-environmental-leadership/>

КНР, відзначає, що останні кілька років надали чудові докази спроб Пекіна протистояти своїм критикам, хоча й неохоче. Зокрема, оголошення Китаєм відмови від фінансування вугільних проєктів за кордоном.

Варто зауважити, що досить невелика кількість науковців розриває проблеми та протиріччя екологічної дипломатії КНР. Більшість авторів зосереджуються на еволюції екологічної дипломатії Китаю.

Метою дослідження є аналіз ключових проблем та протиріч екологічної дипломатії Китайської Народної Республіки.

Методи та прийоми дослідження. Методологічним підґрунтям дослідження стали принципи наукового пізнання – історизму, об'єктивності, системності, багатофакторності та детермінізму. Завдяки принципу історизму було проаналізовано формування та виокремлення ключових проблем екологічної дипломатії КНР. Комплексний підхід дозволив автору досліджувати багатофакторну проблему екологічної дипломатії КНР. Для розв'язання визначеної мети дослідження та вивчення поставленої проблеми були застосовані методи аналізу і синтезу, індукції та дедукції, узагальнення й абстрагування, а також системний, синхронний, компаративний методи.

Виклад основного матеріалу. Суттєвою проблемою екологічної дипломатії КНР можна назвати серйозні екологічні проблеми всередині самого Китаю, внаслідок чого у світі сформувалася думка про те, що економічний розвиток Китаю загрожує не тільки його власній екології, а й обіцяє екологічні проблеми всьому світу. Тому багато країн вимагають від Китаю виконання зобов'язань в сфері екологічного співробітництва.

Проблемою екологічної дипломатії Китаю є недолік скоординованості. А особливістю – участь в цій сфері безлічі міністерств і відомств, і невисока залученість Міністерства закордонних справ. Навіть для участі в конференціях щоразу створювалися спеціальні делегації з різних відомств. Між цими різноманітними управліннями та відомствами не завжди існує достатня координація та узгодженість, внаслідок чого екологічна дипломатія Китаю може виглядати хаотичною і неорганізованою.

Ще одна проблема – пріоритет економічного розвитку над екологічною безпекою. Китай хоч і заявляє про те, що економічний розвиток має корелюватися з проблемами охорони навколишнього середовища, але насправді все ще має місце протилежне.

Сучасна екологічна дипломатія, що втілена в процесі Конференції Сторін під егідою РКЗК ООН, розглядає Китай як важливого члена через його масштаби викидів парникових газів. Але роки, що минули з моменту підписання Пекіном Паризької угоди, виявили нездатність забезпечити справжню підзвітність Китаю. Оскільки численні учасники РКЗК ООН зараз розглядають більш жорсткі заходи щодо викидів, то китайські лідери не робитимуть того самого. Натомість вони задовольнятимуть внутрішні економічні інтереси та нагальні проблеми енергетичної безпеки і не дотримуватимуться зобов'язання щодо скорочення викидів, які передбачають значне відхилення від сучасного курсу Китаю. Пекін наполягає на тому, що його величезне населення і відносно помірний середній дохід класифікують КНР як менш розвинену країну, а отже, не слід сподіватися, що китайські лідери стримуватимуть викиди такими ж темпами, як розвинені країни. Щоправда, Китай викидає на душу населення менше, ніж багато заможних країн. Але такі викиди вже вищі, ніж у деяких промислово розвинених країнах, таких як Італія чи Великобританія⁴.

У період з 2009 по 2019 рр. Китай викидав майже вдвічі більше загальної

⁴ Shagufta. Y. (2021). China's Environmental Diplomacy: From Sovereignty to Authoritarian Environmentalism. *ICS OCCASIONAL PAPER Back Issues*, 82, 10. Retrieved from <https://www.icsin.org/uploads/2022/01/22/e0472f96c149bb4696a59edec58ee287.pdf>

кількості вуглекислого газу, ніж США. Цей розрив буде лише збільшуватися, оскільки політичні стимули в Китаї зберігатимуть вугілля як основне джерело енергії на найближчі десятиліття, що матиме страшні наслідки для світової атмосфери⁵.

Буде неймовірно важко відучити Китай від його надмірної залежності від вугілля. Керівники як на національному, так і на місцевому рівнях зобов'язані користуватися дешевим паливом, яке, стимулюючи економічне зростання, ще й забезпечує їх політичне виживання. Місцеві чиновники активно використовують вугілля, щоб збільшити показники зростання. Вони мислять у короткостроковій перспективі і, як правило, воліють інвестувати в проекти, що знаходяться під їх юрисдикцією, а не створювати більш екологічно чисті системи, що перетинають провінційні межі та оптимізують використання енергії, вимагаючи політичних переговорів та можливої передачі контролю. Отже, Китай завалений ірраціональними енергоємними інвестиціями, включно з непотрібними вугільними комбінатами.

Основною опорою економіки Китаю залишається його величезний потенціал для побудови інфраструктури, яка залежить від галузей, що викидають парникові гази. Щоб уникнути економічного спаду, що супроводжував пандемію COVID-19, Китай зробив ставку на вугільну важку промисловість для стимулювання зростання ВВП. У 2020 р. китайські доменні печі та заводи виробили понад мільярд тонн сирової сталі – історичний максимум. Те ж саме стосується алюмінієвих та цементних заводів⁶.

Загальна ситуація, швидше за все, погіршиться, оскільки будівельна галузь готова до прискорення. Продажі екскаваторів, один з найкращих показників економічної діяльності в Китаї, досягли рекордного максимуму у тому ж 2020 р. Масштаби закупівель важкої техніки свідчать про те, що місцеві підрядники вже готуються до майбутніх будівельних проектів. Це, своєю чергою, віщує про значне збільшення виробництва сталі, цементу та інших високоемісійних товарів у найближчі роки. А це свідчить про те, що Китай не зможе дотриматися своєї обіцянки зменшити викиди вуглецю до 2030 року.

Видатки на вугілля в Китаї будуть серйозними. Власні споживачі вугілля в країні та електростанції, що будуються за кордоном в рамках ініціативи «Поясу і шляху», можуть спалити 100 мільярдів тонн до 2060 року. Ця оцінка є консервативною, зважаючи на вугільні електростанції, що існують чи ще будуть будуватися, на вугільно-хімічні споруди та промислові котельні (враховуючи також значне розширення відновлюваної та атомної енергетики в країні).

Кліматична дипломатія Китаю відрізняється від такої вуглецевої промислової реальності. Китайські лідери наполягають на тому, що їхня країна віддана боротьбі зі зміною клімату, вказуючи на значні інвестиції у відновлювані джерела енергії та зусилля щодо активізації виробництва електроенергії за допомогою ядерного синтезу, природних газів, вітру та сонця. Китайські інвестиції у виробництво електроенергії, на їх думку, свідчать, що вугілля може поступатися цим відновлюваним джерелам енергії. За даними Національного управління енергетики Китаю, у період з 2014 по 2020 рр. країна додала 235 гігават сонячної та 205 гігават вітрової енергетичної потужності – майже вдвічі більше за приблизно 225 чистих гігават потужностей вугільних електростанцій⁷.

Але періодичні джерела електроенергії, включно з багатьма видами

⁵ Ковенько, А. (2021). Кліматична політика і дипломатія Китаю. *Борисфен Інтел*. Retrieved from <https://bintel.org.ua/analytics/klimatichna-politika-i-diplomatiya-kitayu/>

⁶ Maizland, L. (2021). 'China's fight Against Climate Change and Environmental Degradation'. *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/background/china-climate-change-policiesenvironmental-degradation>.

⁷ Ковенько, А. (2021). Кліматична політика і дипломатія Китаю. *Борисфен Інтел*. Retrieved from <https://bintel.org.ua/analytics/klimatichna-politika-i-diplomatiya-kitayu/>

відновлюваних джерел енергії, вимагають резервного виробництва електроенергії для підтримки стабільності мережі. Комуністична партія Китаю не може ризикувати відключенням, що призведе до ослаблення економічної діяльності та підриву позиції партії. Значна криза постачання електроенергії може перерости у фундаментальну кризу політичної легітимності. Як наслідок, Китай залишається прихильником використання вугілля. У 2020 році вугільно-рудні електростанції працювали із середнім коефіцієнтом використання – мірою того, який відсоток в даному році об'єкт виробляє електроенергію – близько 50 %, що значно перевищує джерела вітру (24 %) та сонячної (15 %) енергії. Китай також збільшує фізичні запаси вугілля, щоб підтримувати стабільність електричної мережі під час холодної та теплої погоди. Китайська залізнична система використала рекордний обсяг вугілля, спрямований на електростанції, через похолодання в грудні 2020 року.

Виклики стабільності електромереж збільшуватимуться, якщо відновлювані джерела енергії становитимуть більшу частку енергопостачання Китаю. США використовують природний газ для резервного копіювання відновлюваних джерел енергії, а ось спроба Китаю відтворити сланцевий бум в США зазнала невдачі, і країна вже імпортує понад 40 відсотків споживаного природного газу. Тут виникає недооцінене занепокоєння для національної безпеки. Раніше імпорт газу з Китаю надходив переважно по трубопроводах з М'янми, Росії та Центральної Азії, але для задоволення майбутнього попиту Китаю доведеться все більше покладатися на морський імпорт скрапленого природного газу. Якщо газові електростанції стануть більшою частиною портфелю електроенергії Китаю, морські лінії постачання стануть ще більш чутливими для Пекіна; держава-суперник може заблокувати морські поставки газу і тим самим дестабілізувати електромережу Китаю. Цей стратегічний погляд є ще одним фактором, що сприяє подальшому використанню вугілля в Китаї⁸.

Китайські чиновники заявляють, що зачиняють вугільні заводи. Дійсно, за одним із підрахунків, Китай закриття 46 гігават потужності вугільної енергетики між 2015 і 2020 роками. Закриття цих потужностей демонструє, що Китай й надалі залишається прихильним використання вугілля. Влада в основному зачинила вугільні заводи в багатих прибережних провінціях, таких як Гуандун, щоб очистити місцеве повітря та звільнити нерухомість для проектів, що економічно є дуже вигідними. Але вони просто перенесли такі об'єкти в бідніші внутрішні провінції, звідки електроенергія, що працює на вугіллі, передається до прибережних промислових центрів⁹.

Переміщення димових труб з Шанхаю чи Гуандуна в Аньхой, Хунань, Внутрішню Монголію чи Сінцзян є формою політичного сортування. Така політика видаляє забруднюючі речовини з повітря в заможних містах і запобігає таким заворушенням, як акції протесту 2016 року в муніципалітеті Ченду, спровоковані зимовим смогом.

Але масові викиди вуглекислого газу продовжуються. Крім того, вугільні електростанції, побудовані за останнє десятиліття, і ті, що будуються сьогодні в Китаї, є дорогими, передовими об'єктами, якими замінюються старі та дешевші електростанції. На цих заводах нове обладнання краще контролює викиди діоксиду сірки та тверді частинки, хоча і не викиди вуглекислого газу. Як наслідок, ці заводи, швидше за все, працюватимуть протягом загального терміну експлуатації 40 років і навряд чи достроково закриватимуться.

Провінції, які найагресивніше закривають свої вугільні заводи (такі як Гуандун, Цзянсу та Чжецзян), як правило, не можуть похвалитися великими

⁸ Shagufta, Y. (2021). China's Environmental Diplomacy: From Sovereignty to Authoritarian Environmentalism. *ICS OCCASIONAL PAPER Back Issues*, 82, 10. Retrieved from <https://www.icsin.org/uploads/2022/01/22/e0472f96c149bb4696a59edec58ee287.pdf>

⁹ Ibidem.

покладами вугілля, а місцеві вугільні електростанції залучають незначну частину робочої сили порівняно з іншими галузями. Для бідніших частин Китаю, таких як Внутрішня Монголія, де вугілля становить більшу частину місцевої економіки, політичний розрахунок, швидше за все, виявиться іншим: місцеві чиновники не поспішатимуть відмовлятися від вугілля.

У вугільному секторі Китаю та суміжних галузях загалом працюють десятки мільйонів людей і використовується інфраструктура на трильйони доларів. Деякі міжнародні експерти часто припускають, що китайська держава може легко провести амбіційну енергетичну реформу, наприклад, перехід від вугілля. Але держава – це не моноліт. Сукупність місцевих інтересів може зірвати всі директиви центру, крім найвищого пріоритету, які майже напевно не включатимуть змістовної кліматичної реформи. Зусилля щодо зміни колосальної енергетичної системи Китаю в прийнятні терміни спрацюють лише в тому випадку, якщо інтереси владних посередників на місцевому, провінційному та національному рівнях будуть широко узгоджені¹⁰.

Ці інтереси залишаються глибоко розділеними, коли справа стосується енергетики. Навіть часткова зупинка вугільних заводів та шахт може означати втрату величезних сум з вкладеного капіталу та багатьох робочих місць. Зелені енергетичні проекти, швидше за все, не можуть пропорційно компенсувати ці втрати. У Сполучених Штатах, за оцінками, кожна мегават-година електроенергії, виробленої з вугілля, підтримує вп'ятеро більше робочих місць, ніж мегават-година енергії вітру, а в більш трудомісткій економіці Китаю це співвідношення може бути ще більшим.

Сі Цзіньпін виріс у сільській місцевості. Він разом з іншими вищими керівниками серйозно дбає про економічні інтереси сільських районів. Занепокоєння потужних вугільних баронів та місцевих чиновників, які вітали відкриття вугільних заводів 15 років тому, швидше за все, перешкоджатимуть поточному зеленому поштовху Китаю, коли влада домовлятиметься про політичні та соціально-економічні компроміси. Складена з плином часу, ця динаміка зробить залежність від вугілля більш стійким, ніж очікується сьогодні, з відповідним впливом на траєкторію викидів вуглекислого газу в Китаї.

Як відзначає Я. Шафугта, Китаю бракує ефективного інституційного механізму для вирішення екологічних проблем, з якими стикається населення. Багато справ, поданих окремими особами до суду щодо зростання забруднення в регіоні, розглядаються дуже повільно. Саме це вказує на відсутність ефективного інституційного механізму для китайців брати участь у процесі вироблення екологічної політики або отримати відшкодування за допомогою закону. Можна навіть казати про активізацію екологічного протестного руху у Китаї, цілі якого можуть загрожувати стабільності уряду, авторитет якого залежить від продовження надзвичайного зростання. За таких обставин можливі варіанти більш стриманої поведінки уряду у вирішенні екологічних питань. Отже, екологічні проблеми створюють великі проблеми і для керівництва Комуністичної партії Китаю¹¹.

Деякі китайські чиновники та впливові радники, такі як Се Чженхуа, спеціальний представник країни з питань клімату, усвідомлюють, що скорочення викидів та виправлення спадщини екологічного знищення, що триває десятиліттями, є важливою метою. Але комбінація зовнішньої реакції проти дедалі агресивнішої поведінки Китаю та опір з боку внутрішніх груп інтересів, занепокоєних зобов'язанням Китаю щодо вуглецевого нейтралітету до 2060 року, швидше за все зміцнить позиції тих чиновників, які дотримуються того, що вчений

¹⁰ Ковенько, А. (2021). Кліматична політика і дипломатія Китаю. *Борисфен Інтел*. Retrieved from <https://bintel.org.ua/analytics/klimatichna-politika-i-diplomatiya-kitayu/>

¹¹ Shagufta, Y. (2021). China's Environmental Diplomacy: From Sovereignty to Authoritarian Environmentalism. *ICS OCCASIONAL PAPER Back Issues*, 82, 15. Retrieved from <https://www.icsin.org/uploads/2022/01/22/e0472f96c149bb4696a59edec58ee287.pdf>

Пекінського університету Жа Даоджонг називає «націоналістичною школою» енергетичної безпеки. Ухвалення рішень в галузі енергетичної політики в Китаї все більше заплутується в питаннях безпеки, про що свідчить виступ Лі в жовтні 2019 р., коли він назвав вугілля основним ресурсом національної безпеки. Тим часом «кліматичні» дипломати Китаю і надалі займатимуться екологічним промиванням, коли йтиметься про використання вугілля у своїй країні, і підпорядковуватимуть імперативи кліматичного співробітництва внутрішнім і геополітичним цілям КПК.

Наслідки такої політики для США найближчим часом будуть відчутними. Земна атмосфера виходить за межі національних кордонів, і Китай, насамперед завдяки використанню вугілля, є безумовно найбільшим у світі її забруднювачем. Величезні викиди вимагають участі Пекіна у міжнародних переговорах. Але активні пошуки цієї співпраці перетворюють США та інші країни на прохачів – і Китай вже чітко дав зрозуміти, що його участь у кліматичних дискусіях залежить від поступок в інших сферах. Відповідно, будь-які двосторонні політичні заходи або заходи безпеки, що спрямовані на спонукання Китаю до обговорення питань клімату, насправді змусять США, Індо-Тихоокеанський регіон та світ двічі програти. Наприклад, Вашингтон втратить свою здатність ефективно протистояти політиці Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні¹².

Допоки Пекіну поступалися, він невпинно переслідував свої національні інтереси в інших сферах. Наприклад, на саміті Асоціації держав Південно-Східної Азії 2015 р. прем'єр Держради Китаю Лі Кецянь закликав вирішувати поточні територіальні суперечки в Південно-Китайському морі «у спосіб переговорів та консультацій». Але навіть коли він робив ці зауваження, Народно-визвольна армія Китаю швидко мілітаризувала ці самі води, незважаючи на запевнення Сі Цзіньпіна за два місяці до того, що КНР цього не робитиме. У разі кліматичних переговорів китайські чиновники запропонують рожеву риторичку, навіть якщо вугільні заводи в Китаї та ті, що будуються китайськими фірмами за кордоном, і надалі викидатимуть мільйони тонн парникових газів на добу. Тільки конкуренція, а не благання, змусить Пекін переосмислити свій підхід до викидів та зміни клімату¹³.

До проблем можна віднести і те, що прагнучи дотримуватись принципів суверенітету та невтручання, Пекін часто підходить до екологічних конфліктів із твердженням, що Китай поважає «волю народу» та дотримується внутрішніх законодавчих процесів. Проте часто незрозуміло, хто такі «люди» та чи відповідають їхні інтереси передбачуваному баченню зеленого та сталого розвитку. Показовим прикладом є часто згадуване флагманське будівництво гідроелектростанції в Батанг Торі, Індонезія. Серед багатьох суперечок, пов'язаних з проектом (є твердження, що будівництво ставить під загрозу існування останнього виду рідкісного орангутана), що залишився. Без коментарів досить часто залишається факт, що місцеві громади та різні групи у своїй думці розділені – деякі підтримують будівництво, а інші виступають проти. І це лише один із багатьох випадків, коли як поняття «воля народу», так і очікування, що місцеві громади стануть «захисниками землі», створюють абсолютно нереальну платформу для консультацій або вирішення екологічних проблем та проблем розвитку на місцях¹⁴.

Також на сучасному етапі спостерігається менша участь громадянського суспільства та неурядових організацій (НУО) з китайської сторони у розробці політики та міжнародних переговорах щодо зміни клімату. Дивлячись назад, у перше десятиліття ХХІ ст.. екологічне громадянське суспільство користувалося

¹² Kaneti, M. (2021). China's Vision for Environmental Leadership. *The Diplomat*, December, 13, Retrieved from <https://thediplomat.com/2021/12/chinas-vision-for-environmental-leadership/>

¹³ Ковенько, А. (2021). Кліматична політика і дипломатія Китаю. *Борисфен Інтел*. Retrieved from <https://bintel.org.ua/analytics/klimatichna-politika-i-diplomatiya-kitayu/>

¹⁴ Kaneti, M. (2021). China's Vision for Environmental Leadership. *The Diplomat*, December, 13, Retrieved from <https://thediplomat.com/2021/12/chinas-vision-for-environmental-leadership/>

більшим простором. Але за Сі Цзіньпіна простір для екологічних НУО стає все більш обмеженим, особливо після того, як у 2017 р. набув чинності новий закон про іноземні НУО в Китаї¹⁵. Процес реєстрації НУО став набагато складнішим для китайських та зарубіжних НУО і вони опинились під посиленням тиском щодо вступу в альянси з державними неурядовими організаціями (так званими GONGO). Це вказує на знищення неурядової природи НУО в Китаї. Китайські НУО повинні дотримуватися політичних умов Китаю та зосередитися на співпраці з урядом Китаю.

Обмежена участь НУО та громадян у процесах управління створює сумніви в ефективності екологічного стану Китаю, що формується в довгостроковій перспективі. Ця неучасть громадянського суспільства є одним із двох вимірів концепції «авторитарної екологічності». Іншим виміром є «зниження індивідуальної свободи», що включає спостереження, примусове переселення кочівників у західні регіони Китаю через «екологічну міграцію» чи «зелене захоплення» з боку влади. Звісно, феномен швидкого економічного зростання без політичної лібералізації коштує дорого. Відсутність громадянських свобод для звичайних громадян Китаю, мабуть, найочевидніша і кричуща з цих витрат.

Маючи високі прагнення та цілі, Китай виправдовує такі заходи пом'якшенням кліматичних змін. Однак, якщо проблема вразливості, з якою стикається Китай, не буде вирішена, Китай, безсумнівно, зіткнеться з серйозними викликами всередині країни, а також у реалізації власної екологічної дипломатії в світі.

Висновок. Китай має деякі протиріччя між цілями внутрішньої політики та економічного росту, та цілями, які ставить перед собою екологічна дипломатія країни. Для уряду КНР центральними є питання суверенітету, економічного зростання та міжнародного престижу. По мірі зростання економіки Китаю, формується проблема забруднення всередині Китаю та зростає проблема узгодження внутрішньої політики і позиції Китаю щодо міжнародного режиму зміни клімату. Китаю бракує ефективного інституційного механізму для вирішення екологічних проблем. КНР багато чого обіцяє в рамках міжнародних екологічних форумів та програм. Однак, заявлена екологізація економіки КНР сповільнить темпи економічного зростання та призведе до внутрішніх соціально-економічних проблем, чого не бажає допустити китайський уряд.

REFERENCES

- Kovenko, A.** (2021). Klimatychna polityka i dyplomatiia Kytaiu. [China's climate policy and diplomacy]. *Borysfen Intel*. Retrieved from <https://bintel.org.ua/analytics/klimatichna-politika-i-diplomatiya-kitayu/> [in Ukrainian].
- Kaneti, M.** (2021). China's Vision for Environmental Leadership. *The Diplomat*. December 13. Retrieved from <https://thediplomat.com/2021/12/chinas-vision-for-environmental-leadership/> [in English].
- Maizland, L.** (2021). 'China's fight Against Climate Change and Environmental Degradation'. *Council on Foreign Relations*. Retrieved from <https://www.cfr.org/background/china-climate-change-policiesenvironmental-degradation>. [in English].
- Shagufta, Y.** (2021). China's Environmental Diplomacy: From Sovereignty to Authoritarian Environmentalism. *ICS OCCASIONAL PAPER Back Issues*, 82, 1-20. Retrieved from <https://www.icsin.org/uploads/2022/01/22/e0472f96c149bb4696a59edec58ee287.pdf> [in English].
- Prisyazhnyuka, Y.& Trofimchuk, A.** (2019). Instrumenti ekologichnoï diplomatii na prikladi Kitayu. [Ecological policy tools on China example]. *Visnik L'vivskogo universitetu. Seriya «Mizhnarodni vidnosini»*, 46, 314-319. Retrieved from <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/intrel/article/view/10397> [in Ukrainian].

¹⁵ Shagufta Y. (2021). China's Environmental Diplomacy: From Sovereignty to Authoritarian Environmentalism. *ICS OCCASIONAL PAPER Back Issues*, 82, 16. Retrieved from <https://www.icsin.org/uploads/2022/01/22/e0472f96c149bb4696a59edec58ee287.pdf>

Iryna Habro,
Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8215-7615>

Problems and contradictions of the environmental diplomacy of the PRC

The article reveals the key problems and contradictions of the environmental diplomacy of the People's Republic of China. Despite the successes in cooperation, significant contradictions remain between the national interests of the PRC and the interests of the world society in the field of ecology. This is explained by the fact that many environmental programs of the PRC are still based not on the subordination of domestic policies to international standards, but rather on domestic laws and restrictions adopted in the PRC. This provokes a limited response from the world community, creates tension with a number of states, first of all, neighboring states, which feel the negative consequences of China's industrial development. A significant problem of the environmental diplomacy of the People's Republic of China can be called serious environmental problems within China itself, as a result of which the world has formed the opinion that China's economic development threatens not only its own ecology, but also promises environmental problems for the whole world. Therefore, many countries require China to fulfill its obligations in the field of environmental cooperation.

The problem with China's environmental diplomacy is a lack of coordination. A feature of Chinese environmental diplomacy is the participation in this field of many ministries and departments and the low involvement of the Ministry of Foreign Affairs. Many environmental programs of the PRC are still based not on the subordination of domestic policies to international standards, but rather on domestic laws and restrictions adopted in the PRC. This provokes a limited response from the world community, creates tension with a number of states, first of all, neighboring states, which feel the negative consequences of China's industrial development.

Keywords: *environmental diplomacy, PRC, problems and contradictions of environmental diplomacy, environmental problems*

УДК 327 :001

DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.106

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА ЯК КЛЮЧОВИЙ АСПЕКТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Наталія Кравченко,

e-mail: nataly_kyiv@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8776-000X>

*Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Україна, 03041, м. Київ, вул. Генерала Родимцева,19*

Стаття присвячена дослідженню ключової сфери гібридного російсько-українського протистояння – інформаційній складовій. Визначаються основні фази російської агресії. Акцентується увага, що активній фазі російської агресії передувала стратегічна інформаційна операція в основі якої була покладена доктрина «русского мира» та «м'яка сила». З наближенням підписання Україною Угоди про асоціацію у Вільнюсі в листопаді 2013 року, початком Євромайдану у грудні 2013 року стратегічна інформаційна операція переростає в стратегію «керованої нестабільності» та запроваджується спеціальна диверсійна операція як її складова, націлена на руйнацію державних структур України, опираючись на внутрішні резерви в українському суспільстві. Визначаються основні механізми впливу на владні структури. Зосереджується увага, що безпосередньо напередодні вторгнення на територію Криму здійснювався масований інформаційно-психологічний вплив на місцеве населення, військовослужбовців ЗСУ, правоохоронні органи тощо. Наголошується на взятті під контроль українського медіа-простору. Вказується, що в інформаційному просторі на Донбасі на початковому етапі російського військового вторгнення використовувалось кліше «Південний Схід», яке з 2017 року зміщується в бік «Новоросії», а згодом в конструкти «ЛНР-ДНР», що реально працювали, ідеологічну основу складають радянські стандарти та ідеї «русского мира», просувається ідея особливої донбаської ідентичності та її зв'язок з Росією.

Ключові слова: гібридна війна, інформаційна операція, стратегія керованого хаосу, інформаційно-психологічна операція, медіа-простір

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ-XXI століттях на зміну «конвенційній війні», «холодній війні» приходить новий вид глобального протистояння – гібридна війна. Гібридна війна в контексті російсько-українського протистояння стала викликом для всієї міжнародної спільноти і становить загрозу існуючому світовому порядку, Україна опинилась в буферній зоні глобального протистояння між Заходом та Росією. Серед основних складових – інформаційна є базою гібридної війни і потребує дослідження, аналізу, пошуку ефективних шляхів протистояння, донесення об'єктивної інформації в Україні та світі про реальний стан речей.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Концепція гібридної війни та її складових у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях представлена досить широко. Класиками теорії гібридної війни вважається американські дослідники Ф. Гофман¹, Дж. Мак'юен², Р. Вілкі³. Серед українських науковців фундаментальні

¹ Hoffman, F.G. (2007). Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars. Virginia: Potomac Institute for Policy Studies Arlington, 72. Retrieved from http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/HybridWar_0108.pdf

² John, J. (March-April 2008). Mccuen Hybrid Wars. *Military Review*. Retrieved from

дослідження, які фактично писались по гарячих слідах, на місцевому ґрунті, в умовах активної російської гібридної війни проти України, належать Є. Магді⁴, В. Горбуліну⁵, Г. Перепелиці⁶, В. Головченку⁷, М. Дорошкю⁸, Ю. Офіцинському⁹. Серед нещодавніх праць варто виокремити роботи А. Хмель¹⁰, О. Звездової та О. Вакалюка¹¹.

Серед зарубіжних авторів, які долучились до висвітлення теми гібридної війни Росії проти України, і чий дослідження були опубліковані за кордоном і частково перевидані в Україні – Ю. Фельштинський та М. Станчев¹², А. Аржаковський¹³, М. Ван Херпен¹⁴, Ш. Марсі¹⁵, Х. Куромія¹⁶, Т. Кузьо¹⁷. Тобто, у вітчизняній та зарубіжній історіографії проблема гібридної війни Росії проти України досліджується досить ґрунтовно, проте російсько-українське протистояння продовжується і потребує подальшого вивчення та висвітлення, а також пошуку шляхів вирішення конфлікту.

Мета дослідження. З'ясувати та проаналізувати основні форми, методи та інструменти реалізації інформаційної війни Росії проти України як складової гібридної війни.

Методи та прийоми дослідження. Для забезпечення комплексного вивчення основних аспектів інформаційної війни в контексті російсько-українського протистояння використано системно-історичний метод. Він дає можливість досліджувати проблему та її складові як взаємопов'язану систему в конкретній історичній ситуації, визначити результати зовнішнього впливу ворожої держави на українське суспільство в різних сферах буття.

Виклад основного матеріалу. Інформаційна складова є ключовою в гібридній війні Росії проти України, що була започаткована ще до прямого військового вторгнення, та поєдналась зі збройною агресією в подальшому, адаптуючись до поточних завдань і націлювалась на громадян усіх регіонів України, Росії та країн Європи, маючи різні цільові установки, що реалізуються через

https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/militaryreview/Archives/English/MilitaryReview_20080430_art017.pdf

³ Wilkie, R. (2009). Hybrid Warfare. Something Old, Not Something New. *Air & Space Power Journal*, 23 (4), 13–17. Retrieved from https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/ASPJ/journals/Volume-23_Issue-1-4/2009_Vol23_No4.pdf

⁴ Магда, Є. (2017). *Гібридна війна. Вижити і перемогти*. К.: Віват, 304.

⁵ Горбуліна, В. (2017). *Світова гібридна війна: український фронт*. К.: Фоліо, 456; Горбуліна, В. (2015). *Донбас і Крим: ціна повернення*. К.: НІСД, 475.

⁶ Перепелиця, Г.М. (2015). *Україна-Росія: війна в умовах співіснування*. К.: Стило, 880.

⁷ Головченко, В., Дорошко, М. (2016). *Гібридна війна Росії проти України: історико-політичне дослідження*. К.: Ніка-Центр, 183.

⁸ Дорошко, М. (2017). *Неоголошені війни Росії проти України у ХХ-на початку ХХІ століття: причини та наслідки*. К.: ДІА, 196; Дорошко, М., Балюк, В. (2018). *Гібридна війна Росії проти України після Революції гідності*. К.: Ніка-Центр, 280.

⁹ Офіцинський, Ю. (2018). *Сучасна російсько-українська війна*. Ужгород: «Рік -У», 312.

¹⁰ Хмель, А. (2022). Боротьба із гібридними загрозами в ЄС (за нормативно-правовою базою Європейського Союзу). *Acta de Historia & Politica: Saeculum XX*, 4, 91-101.

¹¹ Звездова, О., Вакалюк, О. (2022). Стратегія забезпечення кібербезпеки в гібридній війні. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XX*, 4, 82-90.

¹² Фельштинський, Ю., Станчев, М. (2015). *Третя світова: Битва за Україну*. К.: Наш формат, 408.

¹³ Аржаковський, А. (2015). *Розбрат України з Росією: стратегія виходу з піке. Погляд з Європи*. Х.: Віват, 256.

¹⁴ Марсель, Х. ван Херпен (2015). *Війни Путіна. Чечня. Грузія. Україна*. Х.: Віват, 306.

¹⁵ Shore, M. (2018). *The Ukrainian Night: An Intimate History of Revolution*. The New Haven and London: Yale University Press, 320.

¹⁶ Хироакі, К. (2016). *Зрозуміти Донбас*. К.: Дух і Літера, 142.

¹⁷ Kuzio, T. (2017). *Putin's war against Ukraine. Revolution, nationalism, and Crime*. Toronto: Published in association with the Chair of Ukrainian Studies University of Toronto, 490.

ментально-психологічні впливи, суспільну свідомість. Головною метою інформаційної війни в Україні є знищення української державності, в Росії – виправдання дій російського керівництва з метою отримання підтримки з боку власних громадян, в Європі – дискредитація держави Україна, керівництва країни, її Збройних Сил, а якщо більш ширше, то і дискредитація ЄС, НАТО, європейських цінностей. Тобто інформаційна війна – це виклик для України та міжнародної спільноти, загроза міжнародному світовому порядку.

Не володіючи достатнім економічним, технологічним, військовим потенціалом (в меншій мірі) для ведення широкомасштабних військових дій, Росія, невілюючи цей дисбаланс, розгортає інформаційну війну, що не потребує значних фінансових ресурсів та потужної підтримки з боку держави. Достатнім є доступ до інформаційних мереж, інформаційні системи та експертизи, щоб розпочати наступальні інформаційні дії. Це війна без кордонів і чіткого визначення початку, через відсутність укладання договорів щодо ведення інформаційних боїв, а звідси – розуміння, що взагалі щось відбувається, тому втрачається відчуття загрози та потреба в мобілізації. Дає необмежену свободу дій: географічно безмежна, багато нових можливостей для шпигунської діяльності та тероризму, відсутність коаліції у боротьбі з супротивником – кожна країна залишається сам-на-сам в інформаційному протистоянні, а в міжнародному праві відсутні будь-які заборони та обмеження щодо ведення інформаційної війни.

Активній фазі гібридної агресії Росії проти України передувала інформаційна стратегічна операція, в основі якої була покладена доктрина «русского мира», серед складових якої пропагувалась ідея об'єднання православних в єдину цивілізацію на чолі з Росією (фактично реставрація Росії як імперії); в російському інформаційному просторі формувався образ «ворожої держави», в особі українців формувався образ ворога, використовуючи кліше «бандери», «фашисти», що нагнітало соціальний конфлікт між російськомовними та україномовними громадянами України та підводило Росію до стандартної підстави військової окупації: захист прав російськомовного населення.

Ключовими інформаційної стратегічної операції стали 2013-2014 роки. На 2013 рік це була «м'яка сила» спрямована на малоросійський соціум через культурні впливи, що сприяло закріпленню в українському суспільстві російських культурно-світоглядних цінностей, менталітету, відтворення малоросійської ідентичності:

- 1) тиражування російської поп-культури через телеканали, радіостанції, концертні зали, ресторани, кафе, дискотеки, транспортні засоби;
- 2) за сприяння фонду «Русский мир» (2007 р.) пропагування сприйняття російської мови як рідної для всіх українців та формування громадської думки про надання їй статусу державної;
- 3) насаджування переконань про спільне історичне коріння, братську єдність та взаємозалежність двох народів;
- 4) використання інтернет-ресурсів: русифікація інтернет-сайтів в Україні, популяризація російських мережевих ресурсів, активізація діяльності блогерів в необхідному контенті;
- 5) захоплення національного медіа-простору шляхом трансляції та поширення російських засобів інформації, а також трансляцією російського інформаційного продукту на українських телеканалах (Інтер, СТБ, ТРК «Україна»). До початку війни в Україну трансливали понад 80 телеканалів з РФ¹⁸, особлива увага в цей період зверталась на роз'яснення переваг інтеграції України з Росією та участі України в Митному союзі;
- 6) формування позитивного іміджу Росії та негативного іміджу України і Заходу, пропагування атрибутів російської державності, російських спецслужб, силових структур через фільми російських кіностудій;

¹⁸ Всеукраїнський інформаційний портал. Retrieved from <https://vv.org.ua/poslednie-novosti/nacrada-iz-tb-zaboronila-transljaciju-na-teritorii-ukraini-shhe-troh-rosijskih-telekanaliv/>

7) агентурна діяльність ФСБ при підтримці проросійських сил (бізнесових, політичних еліт, громадських організацій) в інформаційному полі України, зокрема, через Міжнародну академію козацтва, Національну раду козаків України, Всеукраїнський союз радянських офіцерів, Кримський козацький союз «Возрождение», Єкатеринославське козацтво, Об'єднану раду Українського закордонного козацтва, Координаційна рада російських організацій «Руське віче», Слобожанське козацтво, Український союз промисловців і підприємців України, Торгівельно-промислово палату України, Всеукраїнське об'єднання офіцерів – загальновійськовий союз України, які активно співпрацювали з автономною некомерційною організацією «Центр-Кремлівська стратегія»¹⁹;

8) релігійний чинник в особі УПЦ МП та Союзу православних громадян України.

Умови втрати Криму Україною закладались в українському інформаційному полі ще задовго до 2014 року, коли за роки незалежності представники Президента України в Криму та Севастополі опікувались в більшій мірі російськими національними інтересами, ніж українськими: а саме – поширенням російської культури, російськими школами та російськими ЗВО, пільгами та соціальним забезпеченням військовослужбовців Чорноморського флоту, надання державної підтримки проросійським організаціям під виглядом культурно-гуманітарного співробітництва, надання кримчанам російського громадянства. Це сприяло формуванню у свідомості жителів Криму відчуття спорідненості з російським етносом і сприйняття українського як чужорідного. І як результат, виховані в проросійському дусі кримчани поповнили проросійські організації та рухи, загони кримської самооборони з початком воєнної інтервенції Росії проти України.

З наближенням підписання Україною Угоди про асоціацію у Вільнюсі в листопаді 2013 р., початком Євромайдану у грудні 2013 р. стратегічна інформаційна операція переросла в «керовану нестабільність», шляхом провокування протестних рухів, «антимайданів» з вимогами проведення референдумів, федералізації України, приєднання до Росії, здійснюване російськими спецслужбами за підтримки Комуністичної партії України, Партії регіонів. Паралельно, маючи внутрішні резерви в Україні серед українського політикуму, російськими спецслужбами (ГРУ, ФСБ, СЗР РФ) запроваджується спеціальна диверсійна операція стратегічного характеру, націлена на руйнацію державних структур України, встановлення контролю над сектором безпеки та оборони, нейтралізацію їх дієздатності, створення системи політичного впливу на органи державної влади, активізації прихильників та витіснення противників участі України в російських інтеграційних об'єднаннях (Митний союз, Євразійський союз тощо). Основними механізмами впливу на владні структури були: дискредитація, силовий тиск, переконання, витіснення з керівних посад, просування та посилення позицій чиновників-прибічників приєднання України до Росії, моніторинг позицій українських чиновників, формування мережі прихильників проросійських реінтеграційних проектів, налагодження персональної роботи з парламентарями, формування міжфракційних депутатських груп, які б лобювали російські інтеграційні проекти і інтереси. До роботи долучались бізнесмени як спонсори, журналісти.

За адміністрації президенства В. Януковича російські спецслужби значно розширили своє проникнення в СБУ, Службу зовнішньої розвідки, Міністерство Оборони України, МВС України. На посади призначались проросійські міністри, пріоритет надавався етнічним росіянам, частина з них перебували у родинних зв'язках з найвищими урядовцями РФ, займали відкриту антиукраїнську позицію 19 травня 2010 року між головою СБУ В. Хорошковським і директором ФСБ О. Бортніковим підписано угоду про повернення російських спецслужб в Крим²⁰, чим

¹⁹ Перепелиця, Г.М. (2015). *Україна-Росія: війна в умовах співіснування*. К.: «Стилос», 462.

²⁰ СБУ та ФСБ домовились про повернення російських контррозвідників в Крим. Retrieved

фактично легалізували їх діяльність та припинили стеження за ними. Офіційно прикриттям для проникнення російських спецслужб в безпековий сектор було співробітництво з українськими силовиками в боротьбі з тероризмом, міжнародною організованою злочинністю та наркобізнесом. По-друге, СБУ за старою звичкою розглядалась як підрозділ ФСБ, зважаючи на давні зв'язки українських співробітників з російськими колегами по спільній службі в КДБ. Крок за кроком, В. Хорошковським, згодом О. Якименком, центральний апарат та регіональні управління СБУ в східному та південно-східному регіонах були передані під повний контроль ФСБ шляхом вербовки і підкупу, тому стає зрозумілим перехід регіонального управління СБУ на бік іноземної держави з початком окупації Криму російськими військовими. Після анексії Криму в материкову Україну прибуло 217 співробітників СБУ²¹, решта – 1402 поповнили список зрадників, який було розміщено на офіційному сайті СБУ від 26 березня 2016 р.²², тобто 86,4%, з яких 83% – офіцери²³ перейшли на бік ворога, забезпечивши відсутність супротиву цих відомств.

Паралельно з СБУ зазнала руйнації Служба зовнішньої розвідки України, керівництво якої займалося підривною діяльністю, що призводила до витоку на користь російських спецслужб інформації та втрати агентурних позицій України у світі. Це надавало можливість російським спецслужбам інспірувати погіршення відносин з країнами-партнерами (Польщею), не допускати зближення між Україною та Європейським Союзом, фізично знищувати українських державних діячів²⁴.

Безпосередньо напередодні вторгнення на територію Криму здійснювався масований інформаційно-психологічний вплив на місцеве населення, військовослужбовців ЗСУ, правоохоронні органи тощо. Були взяті під контроль місцеві ЗМІ, відключались і блокувались українське телебачення, радіо, Інтернет, працювало багато російських журналістів, а українські зазнавали переслідувань. У свідомості активно формувались образи хунти, фашистів і бандерівців в особі Майдану та нової влади в Україні як таких що становили загрозу для кримчан, а з іншого боку – образи рятівників та захисників в особі російських військових, тиражувались сепаратистські ідеї про необхідність проведення референдуму та права на самовизначення кримського народу.

Інформаційний супровід процесу воєнного вторгнення полягав у наполегливій агітації та підкупу щодо переходу українських державних службовців, військових, представників правоохоронних органів на бік Росії (нової кримської влади, збройних сил Криму, що легалізувало маріонетковий режим), прийняття російського громадянства, російськими ЗМІ створювалась атмосфера одностайної підтримки кримчанами повернення Криму в Росію під гаслом «Кримнаш» при паралельному блокуванні інформації, що подавалась українськими та міжнародними ЗМІ. Бажане видавалось за дійсність, миттєве реагування на події створювало ефект першості та ілюзію достовірності і правдивості інформації, а подання інформації у вигляді

from <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1077912-sbu-i-fsb-domovilisya-pro-povernennya-rosijskih-kontrrozvidnikiv-v-krim>

²¹ Від офіцерів СБУ до «інтегралів»: кримське СБУ під час і після анексії Криму. Retrieved from <https://nationalcorps.org/vid-oficeriv-sbu-do-integraliv-krimskie-sbu-pid-chas-i-pislya-aneksii-krimu/>

²² Список колишніх співробітників СБ України, які зрадили присязі і перейшли на бік ворога. Retrieved from <https://sbu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/586#.KLZOpmPF.dpbs>

²³ Від офіцерів СБУ до «інтегралів»: кримське СБУ під час і після анексії Криму. Retrieved from <https://nationalcorps.org/vid-oficeriv-sbu-do-integraliv-krimskie-sbu-pid-chas-i-pislya-aneksii-krimu/>

²⁴ Павло Кириленко вимагає негайно перевірити факти підривної діяльності агентури російських спецслужб у Службі зовнішньої розвідки України. Retrieved from https://portsou.at.ua/news/pavlo_kirilenko_vimagae_negajno_pereviriti_fakti_pidrivnoji_dijalnos_ti_agenturi_rosijskikh_specsluzhb_u_sluzhbi_zovnishnoji_rozvidki_ukrajini/2013-09-02-2015

соціологічного дослідження чи новини знижувало критичність сприйняття. Ситуація в Криму представлялась як внутрішній конфлікт в Україні, заперечувались втручання та присутність Росії на півострові.

В інформаційному просторі на Донбасі на початковому етапі російського військового вторгнення використовувалось кліше «Південний Схід», у Харкові під егідою народного депутата від Партії Регіонів О. Царьова формується громадський рух «Юго-Восток», у Луганську – «Армия Юго-Востока», в мережевому середовищі – групи «Юго-Восток/Антимайдан». В Донецьку просувається ідея про особливу донбаську ідентичність, виникають незаконні військові формування «Народное ополчение Донбаса», організовуються мітинги під гаслами «Донбас – це Росія», зустрічі з російськими діячами культури, освіти, політиками.

Після публічного дискурсу з Володимиром Путіним 17 квітня 2017 року було запущене кліше «Новоросія»²⁵, що було використано згодом як наддержавне об'єднання новостворених республік, проголошене в травні 2014 р., незаконні військові формування на Донеччині дістали назву «армія Новоросії».

Проте реально прижились серед місцевого населення конструкти «ДНР» та «ЛНР» за очільників О. Захарченка та І. Плотницького, активно почали використовуватись ідеї боротьби простого народу (шаhtarів і трактористів) з київською фашистською хунтою та військових (ополченців), які захищають батьківщину від фашистів, тобто така близька тематика Другої світової війни поширювалась на сучасні події, лідери позиціонували себе як колишні польові командири, ходили у військовій формі, розмовляли простою мовою.

Зі зміною керівництва так званих ДНР та ЛНР в 2018 р. Д. Пушиліним та Л. Пасічником стали використовуватись цивільний радянський стиль кабінетного працівника – такий близький радянській частині жителів окупованих територій, копіюється російський формат спілкування з населенням, військова риторика змінилась тези про економічний розвиток республік, соціальну справедливість, боротьбу з корупцією тощо.

Таким чином, в інформаційному полі на окупованій частині Донецької та Луганської областей акцент робиться на регіональну ідентичність та непорушний зв'язок з Росією, радянські пролетарські стандарти про соціальну справедливість, гарне радянське життя в єдиній сім'ї народів, мілітаристську риторичку з опорою на Другу світову війну, славетну новітню історію, що знаходить свій прояв у боротьбі за незалежність так званих ДНР та ЛНР.

Інформаційна політика Росії на окупованих територіях реалізується через російського куратора так званих ДНР-ЛНР – помічника Президента РФ (Владислав Сурков, Дмитро Козак), Управління Президента РФ з питань прикордонного співробітництва, що опікувалось підготовкою та проведенням незалежних виборів на окупованих територіях, галузевих кураторів, наприклад, куратор-політтехнолог ЗМІ «Чайка» – Дмитро Конов²⁶. Створені також сепаратистські інформаційні управлінські структури аналогічні російським: Міністерство інформаційної політики ДНР, Міністерство зв'язку та масових комунікацій ЛНР відповідні Міністерству цифрового розвитку, зв'язку і масових комунікацій РФ, Федеральній агенції друку та масових комунікацій, а також центральна структура по управлінню теле- і радіоканалами, виданнями – ГТРК ЛНР (за аналогією з ВГТРК), Луганськ-24 (за аналогією з федеральним каналом Россия – 24. Сигнали українських каналів блокуються, але доступні основні російські канали²⁷.

²⁵ Прямая линия с Владимиром Путиным. *Официальный сайт Президента РФ*. Retrieved from <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/20796/work>

²⁶ Политтехнологи «Чайка» и «Патриот» работают в Донецке, получив согласие в Кремле. Retrieved from <https://novosti.dn.ua/news/285705-polyttekhnology-chayka-y-patryot-rabotayut-v-donecke-poluchyv-soglasye-v-kremle>; Названий новый куратор. Retrieved from «Л/ДНР» при Путіні <https://news.obozrevatel.com/ukr/russia/nazvanij-novij-kurator-ldnr-pri-putini.htm>

²⁷ Схемы и технологии основных информационных атак ЛНР. URL:

На території, підконтрольній так званій «ДНР» діє десять телеканалів, з них сім у підпорядкуванні Міністерства інформаційної політики «ДНР»: Авеста, Горловка-ТВ, 1 республиканский, ТВ-Сфера, ТТВ, МКТ, Юнион, три канали є приватними: Новороссия ТВ, Оплот ТВ, Оплот ТВ-2. Йому підпорядковуються також радіостанції Комета, Радио ТВ, Радио Республика, Пашино радио, Столица, випускається 17 газет – Голос республики, Дебальцевские вести, Донецк вечерний, Енакиевские вести, Знамя Победы, Кочегарка ДНР, Макеевский рабочий, Наше время, Новая жизнь, Новая нива, Новые горизонты, Новый Луч, Родина, Родное Приазовье, Снежанские новости, Торезский горняк, Ясиноватский вестник «ДНР»²⁸. Інформаційний вплив «ДНР» в мережевому середовищі здійснюється через соціальні мережі (ВКонтакте, наприклад), через сайти органів окупаційної влади та контролюється інформаційним агентством ДАН.

ЗМІ на окупованій території Луганської області менш розгалужене, приватні канали відсутні, Міністерству зв'язку та масових комунікацій «ЛНР» підпорядковується ГТРК «ЛНР», що єдине основні ЗМІ «ЛНР»: єдиний канал у сепаратистів – Луганськ-24, три місцеві радіостанції – Свое радио, Радио Республика, Победа, Радио Вести Плюс, місцеві комунальні газети – 14 з 35 підконтрольні Міністерству зв'язку та масових комунікацій, тому фінансуються державою, Республика, XXI столетие – вважаються офіційними друкованими органами «ЛНР», в інформаційному мережевому просторі особливо популярними є соціальні мережі (ВКонтакте, Однокласники, Facebook, Youtube, RSS-лента), працюють сайти органів влади «ЛНР», діє Луганський інформаційний центр, Молодіжне інформаційне агентство Исток, «ЛНР сегодня»²⁹.

У 2017 р. було створено Інтеграційний комітет «Россия-Донбасс», який очолив депутат Державної Думи РФ Андрій Козенко³⁰. Комітет займається інтеграцією Донецчини та Луганщини в «русский мир» в економічній, суспільно-політичній, освітній, культурній сферах шляхом проведення спільних свят, організації концертів російських співаків, гастролей російських театрів та пісенно-танцювальних колективів, організації зустрічей з російськими чиновниками, членами провладних громадських організацій, відрядженнями представників місцевих окупаційних адміністрацій до Росії, укладанням побратимських договорів між російськими та окупованими українськими містами та районами. Це, як правило – між містами Донбасу та анексованого Криму, що в документах фіксуються як російські регіони: Ялтою і Луганськом, Керчу і Макіївкою, Донецьком і Сімферополем, Свердловськом і Євпаторією³¹.

На базі центрів фонду «Русского мира», що були облаштовані ще до початку військового вторгнення, організуються лекції, наукові конференції, форуми при

https://www.ukrinform.ru/rubric-other_news/2045466-shemy-i-tehnologii-informacionnyh-atak-lnr.html

²⁸ Средства массовой информации Донецкой народной республики. *Официальный сайт Донецкая народная республика*. URL: <https://dnronline.su/sredstva-massovoi-informatsii-dnr/>

²⁹ Схемы и технологии основных информационных атак ЛНР. Retrieved from https://www.ukrinform.ru/rubric-other_news/2045466-shemy-i-tehnologii-informacionnyh-atak-lnr.html; ГТРК ЛНР. Retrieved from <https://gtrklnr.com/company>

³⁰ Захарченко з Плотницьким почали інтегрувати ОРДЛО до Росії. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28377669.html>

³¹ Города Крыма и Донбаса стали побратимами. Retrieved from <http://e-zdravnitsa.ru/index.php?area=1&p=news&newsid=18031>

українських університетах, бібліотеках³². Це центр у Донецьку – при республіканській універсальній науковій бібліотеці імені Н.К. Крупської та мультимедіацентр при Донецькому університеті, в Горлівці при Інституті іноземних мов, в Луганську при республіканській універсальній науковій бібліотеці імені О.М. Горького, через які популяризується російська історія, література, культура, мова, історичні події подаються в російському ключі, просуваються ідеї спільності історії та культури Росії та Донбасу, самостійності Донбасу та його унікальності³³.

Інформаційна політика квазідержавних утворень в освітній сфері націлена перш за все на дітей та молодь. На окупованих територіях Донецької та Луганської областей шкільні навчальні програми були адаптовані відповідно до нових умов, орієнтуючись змістовно на радянську та російську ідеологію, відходячи від стандартів болонської системи та європейських стандартів, що закріплено в ухваленому новою владою Законі про освіту³⁴, який є калькою аналогічного закону РФ. Паралельно затверджується Концепція патріотичного виховання дітей та учнівської молоді³⁵, акцентований на військово-патріотичному вихованні.

На зміну історії України приходить Історія Отчезства, що є більш інтегрована в російську історію, по максимуму витісняються українські теми, багато акцентів на імперську та радянську добу – Донбас у ХІХ столітті, Жовтнева революція, Донецько-Криворізька республіка, партизанський рух, героїчні податі передовиків виробництва перших п'ятирічок – Микита Ізотов, Олексій Стаханов, Паша Ангеліна, Макар Мазай тощо. У меморизації пам'яті основний акцент робиться на радянських символах (Слава шахтарській праці, пам'ятник Артему, Савур-Могила). Було здійснено перехід на викладання російською мовою, збільшилась кількість годин на вивчення цієї мови та літератури до 5 годин на тиждень та зменшення обсягів викладання української мови та літератури до 1 години на тиждень. З'явилися нові навчальні предмети, що сприяють вкоріненню світоглядних орієнтирів окупаційної влади, зокрема – Уроки громадянськості Донбасу, який включає такі теми: Моя Батьківщина – Донецька Народна Республіка, Державні символи ДНР, Історія Донбасу – частина історії «руського миру» тощо.

Інтеграція вищої школи у російський простір відбувається: через складання ЄДЕ, що надає право вступу до вишів РФ; виші на окупованих територіях можуть видавати дипломи російського зразка; студентам вишів з окупованих територій надається право захищати дипломи при кафедрах російських університетів; виші з окупованих територій проходять акредитацію через Російську федеральну службу з нагляду у сфері освіти і науки; за посередництва Інтеграційного комітету та центру «Русского мира» старшокласники та студенти з окупованих територій долучаються до участі в конференціях, олімпіадах, фестивалях, що проводяться у вишах РФ; для викладачів он-лайн проводяться семінари та курси підвищення кваліфікації³⁶.

³² Фонд «Русский мир». Каталог русских центров. Украина. Retrieved from <https://russkiymir.ru/rucenter/catalogue.php>

³³ В Горловке продолжают обсуждать проблемы преподавания литературы. Фонд «Русский мир». Retrieved from <https://russkiymir.ru/news/246888/>; Столетие со дня основания Донецко-Криворожской советской республики отметили в Русском центре. Новости по теме. Фонд «Русский мир». Retrieved from <https://russkiymir.ru/news/237680/>

³⁴ Закон «Об образовании», № 55-ІНС (від 19.06.2015 р., в редакції станом на 31.03.2021 р.). Народный Совет ДНР: официальный сайт. Retrieved from www.dnrsovetsu.ru/zakon-dnr-ob-obrazovanii

³⁵ Приказ № 322 от 17.07.2015 «Об утверждении Концепции патриотического воспитания детей и учащейся молодежи». Министерство образования ДНР: официальный сайт. Retrieved from <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:b1XfhoVe-BoJ:old.mondnr.ru/%3Fp%3D28091+%cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>

³⁶ Михаил Кушаков рассказал о роли России в развитии образования и науки в ДНР. Сайт «Русский центр». Retrieved from <http://russian-center.ru/mihail-kushakov-rasskazal-o-rol-i-rossii-v-razviti-i-obrazovaniya-i-nauki-v-dnr>

Для старшого покоління передбачені пільги та соціальні виплати крім традиційних видів допомоги (придбання вугілля для опалення будівлі, допомога сім'ям, людям з інвалідністю), з ідеологічних міркувань введена одноразова матеріальна допомога за «заподіяну в результаті агресії збройних сил та збройних формувань України»³⁷, та одноразову грошову допомогу «окремим категоріям громадян до Дня Перемоги у ВВВ 1941-1945 років»³⁸.

Висновки. Таким чином, інформаційна складова є ключовою гібридної війни Росії проти України, в основі якої покладена доктрина «руського мира», що націлюється на закріплення в українському суспільстві російських культурно-світоглядних цінностей, менталітету, відтворення малоросійської ідентичності. Тим самим знищення України як держави та суб'єкта міжнародного права. Упродовж останніх 9 років впровадження так званого «руського мира» активно відбувалося на окупованих Росією українських територіях, шляхом поширення засад цієї доктрини через усі можливі мас-медіа. Основні механізми інформаційно-психологічного впливу активно застосовувалися на місцеве населення, військовослужбовців ЗСУ, правоохоронні органи тощо. Як наслідок, сьогодні ми бачимо жахливі результати цього впливу. Тому, головним завданням нашої держави у війні з російським агресором є не лише військова перемога, але й сприяння переосмисленню населення України про Росію як жахливу, небезпечну, варварську країну, для якої життя людини – це ніщо.

REFERENCES

- Arzhakovskiy, A.** (2015). *Rozbrat Ukrainy z Rosiieiu: stratehiia vykhodu z pike. Pohliad z Yevropy*. [Ukraine's discord with Russia: a strategy for getting out of pique. A view from Europe]. Kharkiv: Vivat. [in Ukrainian].
- Donetsk i Simferopol – goroda-pobratimyi – Delovoy Donbass [Donetsk and Simferopol – sister cities – Business Donbass]. (2017, August). Retrieved from http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YYvTFqNv8TMJ:mer.gov.dnr.ru/index.php%3Foption%3Dcom_content%26view%3Darticle%26id%3D3446:donetsk-i-simferopol-goroda-pobratimy-delovoj-donbass-26-08-17%26catid%3D17%26Itemid%3D172+&cd= [in Russian].
- Doroshko, M.** (2017). *Neoholosheni viiny Rosii proty Ukrainy u XX – na pochatku XXI stolittia: prychnyny ta naslidky*. [Undeclared wars of Russia against Ukraine in the 20th and early 20th centuries: causes and consequences]. K.: DIA. [in Ukrainian].
- Doroshko, M. & Baliuk, V.** (2018). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy pislia Revoliutsii hidnosti*. [Russia's hybrid war against Ukraine after the Revolution of Dignity]. K.: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].
- Felshtynskiy, Yu. & Stanchev, M.** (2015). *Tretia svitova: Bytva za Ukrainu*. [The Third World War: The Battle for Ukraine]. K.: Nash format. [in Ukrainian].
- Fond «Russkiy mir». Katalog russkih tsentrov. Ukraina. [Catalog of Russian centers.

37. Об утверждении порядка выплаты единовременной компенсации за вред жизни и здоровью граждан, причиненный в результате агрессии Вооруженных Сил и вооруженных формирований Украины против мирных граждан в Луганской Народной Республике. 23 февраля 2017 г. *Министерство труда ЛНР*: официальный сайт. Retrieved from <https://mintrudlnr.su/news/682-ob-utverzhdenii-poryadka-vyplaty-edinovremennoy-kompensacii-za-vred-zhizni-i-zdorovyu-grazhdan-prichinenny-v-rezultate-agressii-vooruzhennyh-sil-i-voorzhenyih-formirovaniy-ukrainy-protiv-m.html>

38. О выплате разовой денежной помощи отдельным категориям граждан, проживающим на территории Луганской Народной Республики, ко Дню Победы в Великой Отечественной Войне 1941–1945 годов в 2018 году. *Министерство труда ЛНР*: официальный сайт. Retrieved from <https://mintrudlnr.su/docs/691-o-vyplate-razovoy-denezhnoy-pomoschi-otdelnym-kategoriyam-grazhdan-prozhivayuschim-na-territorii-luganskoy-narodnoy-respubliki-ko-dnyu-pobedy-v-velikoy-otechestvennoy-voyne-19411945-godov-v-.html>

- Ukraine]. Retrieved from <https://ruskiymir.ru/rucenter/catalogue.php> [in Russian].
- Fond «Russkiy mir». Stoletie so dnya osnovaniya Donetsko-Krivorozhskoy sovetskoy respubliki otmetili v Russkom tsentre. Novosti po teme. [The centenary of the founding of the Donetsk-Krivoy Rog Soviet Republic was celebrated in the Russian Center. Related news]. Retrieved from <https://ruskiymir.ru/news/237680/> [in Russian].
- Fond «Russkiy mir». V Gorlovke prodolzhayut obsuzhdad problemye prepodavaniya literaturyi. [In Gorlovka, the problems of teaching literature continue to be discussed]. Retrieved from <https://ruskiymir.ru/news/246888/> [in Russian].
- Goroda Kryima i Donbasa stali pobratimami. [The cities of Crimea and Donbass became sister cities]. Retrieved from <https://sbu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/586#.KLZoPmPF.dpbs>. [in Russian].
- GTRK LNR. Retrieved from <https://gtrklnr.com/company> [in Russian].
- Evpatoriya i luganskiy Sverdlovsk stali pobratimami. [Evpatoria and Lugansk Sverdlovsk became twin cities]. Retrieved from <http://e-zdravnitsa.ru/index.php?area=1&p=news&newsid=18031> [in Russian].
- Hoffman, Frank G.** (2007, December). *Conflict in the 21st century: the rise of hybrid wars*. Virginia: Potomac Institute for Policy Studies Arlington. Retrieved from http://www.projectwhitehorse.com/pdfs/HybridWar_0108.pdf [in English].
- Holovchenko, V. Doroshko, M.** (2016). *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: istoriko-politychne doslidzhennia*. [Russia's hybrid war against Ukraine: a historical and political study]. K.: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].
- Horbulina, V.** (2015). Donbas i Krym: tsina povnennia. [Donbas and Crimea: the price of return]. Kyiv. NISD. [in Ukrainian].
- John, J.** (2008, March-April). Mccuen Hybrid Wars. *Military Review*. Retrieved from https://www.armyupress.army.mil/Portals/7/military-review/Archives/English/MilitaryReview_20080430_art017.pdf [in English].
- Khiroaki, K.** (2016). *Zrozumity Donbas*. [To understand Donbas]. K.: Dukh i Litera. [in Ukrainian]
- Khmel, A.** (2022). Borotba iz hibrydnymy zahrozamy v YeS (za normatyvno-pravovoiu bazoiu Yevropeiskoho Soiuzu). [Combating hybrid threats in the EU (by the European Union regulation and legal framework)]. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XX*, 4, 91-101. [in Ukrainian].
- Kuzio, T.** (2017). *Putin's war against Ukraine. Revolution, nationalism, and Crime*. Toronto: Published in association with the Chair of Ukrainian Studies University of Toronto. [in English].
- Mahda, Ye.** (2015). *Hibrydna viina. Vyzhyty i peremohty*. [Hybrid war. Survive and win]. Kyiv. Vivat. [in Ukrainian].
- Marsel, Kh. van Kherpen.** (2015). *Viiny Putina. Chechnia. Hruzia. Ukraina*. [Putin's wars. Chechnya. Georgia. Ukraine.]. Kharkiv. Vivat. [in Ukrainian].
- Sayt «Russkiy tsentr». Mihail Kushakov rasskazal o roli Rossii v razvitii obrazovaniya i nauki v DNR. [Mikhail Kushakov spoke about the role of Russia in the development of education and science in the DPR]. Retrieved from <http://russian-center.ru/mihail-kushakov-rasskazal-o-rol-i-rossii-v-razvitii-obrazovaniya-i-nauki-v-dnr> [in Russian].
- Nazvaniy noviy kurator. «L/DNR» pri Putini. [«L/DNR» under Putin]. Retrieved from <https://news.obozrevatel.com/ukr/russia/nazvanij-novij-kurator-ldnr-pri-putini.htm> [in Ukrainian].
- Ofitsynskiy, Yu.** (2018). *Suchasna rosiisko-ukrainska viina*. [Modern Russian-Ukrainian war]. Uzhhorod: «Rik -U». [in Ukrainian].
- Ofitsialniy sayt Donetskaya narodnaya respublika. Sredstva massovoy informatsii Donetskoy narodnoy respubliki. [Mass media of the Donetsk People's Republic].

- Retrieved from <https://dnronline.su/sredstva-massovoi-informatsii-dnr/> [in Russian].
- Ofitsialnyiyy sayt Ministerstva truda LNR. (2017, February). Ob utverzhdenii poryadka vyplaty edinovremennoy kompensatsii za vred zhizni i zdorovyu grazhdan, prichinennyiy v rezultate agressii Vooruzhennyih Sil i vooruzhennyih formirovaniy Ukrainyi protiv mirnyih grazhdan v Luganskoj Narodnoy Respublike. [On approval of the procedure for paying lump-sum compensation for harm to the life and health of citizens caused as a result of the aggression of the Armed Forces and armed formations of Ukraine against civilians in the Lugansk People's Republic. February 23, 2017]. Retrieved from <https://mintrudlnr.su/news/682-ob-utverzhdenii-poryadka-vyplaty->
- Ofitsialnyiyy sayt Ministerstva obrazovaniya DNR. (2015). Prikaz «Ob utverzhdenii Kontseptsii patrioticheskogo vospitaniya detey i uchashesysya molodyozhi» 322. [Order «On Approval of the Concept of Patriotic Education of Children and Students» 322]. Order Retrieved from <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:b1XfhoVe-BoJ:old.mondnr.ru/?p=28091&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua> [in Russian].
- Ofitsialnyiyy sayt Ministerstva truda LNR. O vyplate razovoy denezhnoy pomoschi otdelnyim kategoriyam grazhdan, prozhivayuschim na territorii Luganskoj Narodnoy Respubliki, ko Dnyu Pobedyi v Velikoy Otechestvennoy Voyne 1941–1945 godov v 2018 godu. [On the payment of one-time financial assistance to certain categories of citizens living on the territory of the Lugansk People's Republic on the Day of Victory in the Great Patriotic War of 1941–1945 in 2018.]. Retrieved from <https://mintrudlnr.su/docs/691-o-vyplate-razovoy-denezhnoy-pomoschi-otdelnym-kategoriyam-grazhdan-prozhivayuschim-na-territorii-luganskoj-narodnoy-respubliki-ko-dnyu-pobedy-v-velikoy-otechestvennoy-voyne-1941-1945-godov-v-.html> [in Russian].
- Ofitsialnyiyy sayt Prezidenta RF. Pryamaya liniya s Vladimirom Putinyim. [Direct line with Vladimir Putin]. Retrieved from <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/20796/work> [in Russian].
- Pavlo Kyrylenko vymahaie nehaino pereviryty fakty pidryvnoi diialnosti ahentury rosiiskykh spetssluzhb u Sluzhbi zovnishnoi rozvidky Ukrainy. [Pavlo Kyrylenko demands to immediately verify the facts of the underground activity of the Russian special services agency in the Foreign Intelligence Service of Ukraine]. (2015) Retrieved from https://portsou.at.ua/news/pavlo_kirilenko_vimagae_negajno_pereviriti_fakti_pi_drivnoji_dijalnosti_agenturi_rosijskikh_speksluzhb_u_sluzhbi_zovnishnoji_rozvid_ki_ukrajini/2013-09-02-2015 [in Ukrainian].
- Perepelytsia, H.M.** (2015). *Ukraina-Rosii: viina v umovakh spivisnuvannia*. [Ukraine-Russia: war in conditions of coexistence]. Kyiv. Stylos. [in Ukrainian].
- Polittehnologi «Chayka» i «Patriot» rabotayut v Donetske, poluchiv soglasie v Kremlе. [Political technologists «Chaika» and «Patriot» are working in Donetsk, having received the consent of the Kremlin]. Retrieved from <https://novosti.dn.ua/news/285705-polyttekhnology-chayka-y-patryot-rabotayut-v-donecke-poluchyv-soglasye-v-kremle> [in Russian].
- SBU ta FSB domovylys pro povernennia rosiiskykh kontrrozvidnykiv v Krym. [The Security Service of Ukraine and the Federal Security Service of Russia agreed on the replenishment of Russian counterintelligence agents in Crimea]. Retrieved from <https://ua.korrespondent.net/ukraine/1077912-sbu-i-fsb-domovylisya-pro-povernennya-rosijskih-kontrrozvidnykiv-v-krim> [in Ukrainian].
- Shemy i tehnologii osnovnyih informatsionnyih atak LNR. Retrieved from https://www.ukrinform.ru/rubric-other_news/2045466-shemy-i-tehnologii-informacionnyh-atak-lnr.html [in Russian].
- Shore, M.** (2018). *The Ukrainian Night: An Intimate History of Revolution*. The New

- Haven and London: Yale University Press. [in English].
- Spysok kolyshnykh spivrobotnykiv SB Ukrainy, yaki zradyly prysiazi i pereishly na bik voroha. Retrieved from <https://sbu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/586#.KLZoPmPF.dpbs> [in Ukrainian].
- Vid ofitseriv SBU do «intehraliv»: krymske SBU pid chas i pislia aneksii Krymu. [From the Security Service of Ukraine officers to «integrals»: the Crimean Security Service of Ukraine during and after the annexation of Crimea]. Retrieved from <https://nationalcorps.org/vid-oficeriv-sbu-do-integraliv-krymske-sbu-pid-chas-i-pislya-aneksii-krymu/> [in Ukrainian].
- Vseukrainskyi informatsiinyi portal. Retrieved from <https://vv.org.ua/poslednie-novosti/nacrada-iz-tb-zaboronila-transljaciju-na-teritorii-ukraini-shhe-troh-rosijskih-telekanaliv/> [in Ukrainian].
- Wilkie, R.** (2009). Hybrid War. Something Old, Not Something New. *Air & Space Power Journal*, 23(4), 13–17. Retrieved from https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/ASPJ/journals/Volume-23_Issue-1-4/2009_Vol23_No4.pdf [in English].
- Zakharchenko z Plotnitskym pochaly intehruvaty ORDLO do Rosii. [Zakharchenko and Plotnitsky began to integrate ORDLO into Russia]. Retrieved from <https://www.radiosvoboda.org/a/28377669.html> [in Ukrainian].
- Zakon «Ob obrazovanii», 55-INS vid 19.06.2015, v redaktsiYi stanom na 31.03.2021. [Law «On Education», 55-INS, type 06/19/2015, as amended by the camp on 03/31/2021.]. *Ofitsialnyiy sayt Narodnogo Soveta DNR*. Retrieved from www.dnrsovetsu/zakon-dnr-ob-obrazovanii. [in Russian].
- Zvezdova, O. & Vakalyuk, O.** (2022). Stratehiia zabezpechennia kiberbezpeky v hibrydnii viini. [Cyber security strategy in hybrid war]. *Acta de Historia & Politica: Saeculum XX*, 4, 82–90. [in Ukrainian].

Nataliia Kravchenko,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8776-000X>

Information Component as a key aspect of Hybrid War

The article is devoted to the research of the key sphere of the hybrid Russian-Ukrainian confrontation – the informational component. The main phases of Russian aggression are defined. It is emphasized that the active phase of Russian aggression was preceded by a strategic information operation based on the doctrine of «Russian world» and «soft power». With the approaching signing of the Association Agreement by Ukraine in Vilnius in November 2013, the beginning of the Euromaidan in December 2013, the strategic information operation turns into a strategy of «managed instability» and a special sabotage operation is introduced as its component, aimed at the destruction of the state structures of Ukraine, relying on internal reserves in Ukrainian society.

The main mechanisms of influence on power structures are determined: discrediting, force pressure, persuasion, displacement from leadership positions, promotion and strengthening of the positions of officials who support Ukraine's accession to Russia, monitoring the positions of Ukrainian officials, forming a network of supporters of pro-Russian reintegration projects, establishing personal work with parliamentarians, the formation of inter-factional parliamentary groups that would lobby for Russian integration projects and interests.

Attention is focused on the fact that immediately before the invasion of the territory of Crimea, massive informational and psychological influence was exerted on the local population, military personnel of the Armed Forces, law enforcement agencies, etc. It is

emphasized that the Ukrainian media space has been taken under control, the image of the hostile Kyiv fascist junta and the bright image of the Russian military defender is formed in the mind, the idea of the need for a referendum and the right to self-determination of the Crimean people is thrown in, the situation in Crimea was presented as an internal conflict in Ukraine, interference was denied and Russia's presence on the peninsula.

It is indicated that in the information space in the Donbass at the initial stage of the Russian military invasion, the cliché «Southeast» was used, which since 2017 has shifted towards «Novorossiya», and later in the constructs «LNR-DNR», which really worked, the ideological basis of the Soviet standards and ideas of the «Russian world», the idea of a special Donbas identity and its connection with Russia is promoted.

Keywords: *hybrid war, information operation, strategy of controlled chaos, information-psychological operation, media space*

УДК 327.316.32 : 316.322
DOI: 10.26693/ahpsxxi2022.04.119

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ГЛОКАЛІЗАЦІЯ В УМОВАХ КРИЗИ СВІТОВОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ

Сергій Асатуров,

e-mail: asaturov555@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3177-0510>

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Україна, 03041, Київ, Героїв оборони, 15

Андрій Мартинов,

e-mail: martynov.andriy15@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>

Інститут історії України НАН України,
Україна, 01001, Київ, вул. Грушевського, 4

Стаття присвячена висвітленню діалектичного взаємозв'язку між всесвітньо-історичним процесом глобалізації і глокалізацією. Кожна зі світових цивілізацій має власну ідеальну концепцію глобалізації, біля витоків якої знаходяться уявлення не лише про євро-центризм та вестернізацію, а й про азіа-центризм, або афро-центризм. Гібридна війна Росії проти України спровокувала чергову кризу в процесі глобалізації. Наслідком глобалізації стала висока динаміка економічних процесів, що відбуваються у світі, посилення міжнародної активності, нівелювання кордонів у процесі обміну товарами, послугами, інформаційної та культурної комунікації. Керовані кризи стали некерованими. Пандемія COVID-19, радикалізація російської агресії проти всієї території України після 24 лютого 2022 р., введення режимів санкцій та загострення протистояння «глобальної демократії» «глобальній автократії» спровокували порушення глобальної системи поділу праці. Постмодерна багатополюсна система міжнародних відносин складатиметься з декількох ієрархічних структур. По-перше, це будуть трансформовані військово-політичні блоки, по-друге, мережі взаємодії держав, які є регіональними лідерами у своїх регіонах. Віддзеркаленням цих змін, скоріше за все, стануть нові регіональні валюти та послаблення глобального впливу американського долара.

Ключові слова: глобалізація, глокалізація, глобальна демократія, глобальна автократія, світова система міжнародної безпеки

Постановка проблеми. У науковій спільноті немає однозначного погляду на природу, форми, характер та спрямованість розвитку процесів глобалізації. Хоча чимало аспектів глобалізації досі малодосліджені, ніхто не має сумніву в її реальності та об'єктивності. Визначення поняття глобалізація варіюються в залежності від ідеологічної ангажованості та науково-дисциплінарної належності її дослідника. У процесі дискусії з британським соціологом Е. Гідденсом Р. Робертсон в 1999 р. запропонував поняття антипод щодо поняття глобалізації – глокалізація, яке характеризує часово-просторові характеристики локального за умов загальної тенденції до глобалізації¹.

Процес глобалізації, який прискорився на початку 1990-х років, набув нового смислу, гібридних форм, суперечливого змісту. Фактично одночасно з

¹ Robertson, R. (1999). *Glocalization*. London: Rutledge, 64.

інтенсифікацією процесу глобалізації виникла міждисциплінарна наукова дисципліна, яка отримала назву глобалістика. Вона стала інтелектуальним продуктом співпраці соціальної філософії і соціології, політології і економіки, соціальної психології і культурології. Майже відразу розпочалась жвава дискусія з приводу того, де витoki глобалізації, на які періоди, фази та епохи поділяється її історія.

У цьому дискурсі відносно швидко сформувались дві основні точки зору. Прихильники першої вважали, що сучасна глобалізація є результатом науково-технічної революції та краху комуністичної системи з переходом до вільного світового ринку та демократизацією колишніх авторитарних політичних систем. Адепти другої точки зору шукали витoki глобалізації у давніх історичних епохах та наголошували, що людська історія починається тоді, коли з'являється емоційне ставлення до її суб'єктів. На кожному етапі глобальної історії діалектика взаємозв'язку глобального і локального завжди була різною².

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. На початку XXI ст. глобалізація провокує кризу в управлінні сучасними міжнародними відносинами. Відкритим стає питання чи здатні транснаціональні інститути замінити за ступенем ефективності суверенні національні держави в процесі менеджменту світовою системою³. Пол Кеннеді в класичному дослідженні показав зміни в ієрархії міжнародних відносин і системі міжнародної безпеки. Він довів, що кожна нова криза світової системи водночас є ознакою розвитку чергового етапу глобалізації⁴.

Неоліберальний проект глобалізації привів до вершини ієрархії США⁵. Цей факт не заперечував важливості регіональних потуг в ієрархії міжнародних відносин⁶. Ієрархія в структурі міжнародних відносин швидко змінюється під час кризи⁷. Кризові тенденції можуть радикально змінити позиції регіональних держав⁸. Глобальна криза трансформує ресурсний потенціал великих держав⁹. Проявом глобальної кризи стало збільшення кількості регіональних війн.

У науковій літературі склалася одна із традицій глумачення процесу глобалізації як вестернізації, тобто вимушеного пристосування незахідної частини світу до домінуючої західної моделі суспільного розвитку. Глобалізація закріплює ієрархічну нерівність різних країн та націй. Вона до початку глобальної фінансової кризи восени 2008 р. давала відчутні економічні переваги, говорячи у термінології І. Валлерстайна, центру світової економічної системи за рахунок її периферії¹⁰. У загальному сенсі можна визначити глобалізацію як складний історичний феномен, який має свої форми та якість у різні епохи. С точки зору, наприклад, філософії історії саме глобалізація забезпечує єдність всесвітньої історії.

Метою дослідження є дослідження тенденції до глокалізації за умов кризи сучасної світової системи міжнародної безпеки.

Методи дослідження формують загальнонаукові (аналітичний,

² Kolesnyk, I. (2022). *Global History. Conceptual History*. Kyiv: NAS of Ukraine; Institute of History of Ukraine, State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine, 41.

³ Barnett, M., Fennimore, M. (2004). *Rules of the World. International Organizations in Global Politics*. Cornell: Cornell University, 69.

⁴ Kennedy, P. (1989). *The Rise and Fall of Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. London, Sydney, Wellington: UNVIN HUMAN LIMITED, 119.

⁵ Keohane, R. (1986). *Neoliberalism and Its Critics*. Columbia: Columbia University Press, 54.

⁶ Katzenstein, P. (2012). *Anglo-America and its Discontents Civilization Identities Beyond East and West*. New York: Routledge, 69.

⁷ Lake, D. (2009). *Hierarchy in International Relations*. New York: Cornell University Press, 113.

⁸ Mearsheimer, J. (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, London: W.W. Norton & Company, 82.

⁹ Stieglitz, J. (2002). *Globalization and Its Discontents*. London: Allen Lane/Penguin Books, 57.

¹⁰ Wallerstein, I. (2004). *World-System Analysis*. Durham, London: Duke University Press, 11.

синтетичний, критичний) та спеціальні історичні (хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний) методи, застосування яких дало змогу дослідити усі складові кризи міжнародної системи безпеки за умов кризи процесу глобалізації та посилення тенденції до глобалізації.

Виклад основного матеріалу. В процесі створення міждисциплінарних концепцій глобалізації реальними є епістемологічні проблеми. Найчастіше глобалізація розуміється як підсумкова тенденція історичного розвитку. Вона стала можливою внаслідок формування технічної сфери, експансії капіталістичної форми економіки, інтенсифікації взаємодії різних світових культур, а також завдяки активній модернізації периферії. Якщо процес глобалізації інтерпретувати як загальну тенденцію до універсалізації цивілізації, то більшість трактувань цього процесу будуть компліментарними.

Дослідження закономірностей, протиріч та проміжних результатів процесу глобалізації повинно враховувати різні соціальні інтереси, потреби, мотиви діяльності (боротьба за контроль над ресурсами, захист своїх цінностей та накопичення соціального капіталу), світоглядні форми, які властиві суб'єктам історії. По-суті соціально-політична історія процесу глобалізації є історією перетворення локальних інтерпретацій минулого на загальну історію. Звичайно, привабливість минулого в тому, що воно, на відміну від майбутнього, суб'єктивно вже не може стати гірше за теперішнє. Однак історія є нелінійним процесом перманентної взаємодії та різноманітних взаємовпливів індивідів, суспільств, держав та цивілізацій.

Починаючи принаймні з доби великих географічних відкриттів, саме Захід ініціював ключові тенденції, які вплинули на процеси інтернаціоналізації та сучасної глобалізації. Мова йде про добу колоніалізму та імперіалізму, гостру конкуренцію за місця у розподілі праці та у різних сегментах ринку. Епоха Просвітництва в Європі подарувала світу міфологему про можливість формування універсальної цивілізації. На кожному з етапів цього процесу історія передових країн є лише матрицею, яка фіксує майбутнє відсталих країн. У зазначену концепцію вписуються не лише традиційні європейсько-центричні уявлення про всесвітньо-історичний процес, а й світ-системний аналіз у дихотомії центр – периферія і актуальне уявлення про однополярний світ.

Таким чином, всі названі концептуальні підходи мають епістемологічну основу у лінійному уявленні про історичний розвиток. Зокрема, зазначене уявлення взагалі властиве європейській християнській ментальності. Так само як і висновки про активну цивілізаторську місію головним чином західно-європейців в процесі колонізації народів Сходу. Зазначена настанова стала одним із ключових елементів європейської ідентичності. В свою чергу колонії імпортували з метрополій лише європейське уявлення про державну машину, але найчастіше без відповідного веберівського ідеального типу бюрократії.

Екстремальним проявом вестернізаторського стереотипу можна вважати європейський орієнталізм. Його наукова настанова апіорі визначає теза: нібито Захід мав і має справу не зі Сходом, а зі своїм явленням, тобто символічними артефактами про Схід. Звичайно, Схід у свою чергу також має справу з власними уявленнями про Захід, зокрема, й про його євро-центризм. Причому дедалі частіше імідж Заходу на Сході та уявлення про центр на периферії стають переважно негативними. Втім, з врахуванням цих уявлень формуються національні стратегії глобалізації¹¹.

Звичайно, кожна зі світових цивілізацій має власну ідеальну концепцію глобалізації, біля витоків якої знаходяться уявлення не лише про євро-центризм та вестернізацію, а й про азія-центризм, або афро-центризм. Проблемою всіх імперій, включно з універсальною, є неможливість ефективного управління соціокультурно

¹¹ Cashman, G. (2013). *What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, 72.

різними територіями з одного, або навіть декількох центрів. Можна регулярно перемагати у війнах, вибудовуючи такий світовий уряд, але виграти мир, тобто задовольнити повсякденні потреби багатьох народів (з різними уявленнями про справедливість та кількісну й якісну наповненість споживацької корзини), неможливо. Власне, тому поряд з поняттям глобалізація активно використовується його близнюк поняття глокалізація.

Причому нинішня глобальна фінансова криза може прискорити процес пошуку сепаратних егоїстичних рішень у спробі вирішення власних економічних проблем за рахунок інших суб'єктів процесу глобалізації. У цьому контексті, як свідчить історичний досвід світової депресії 1929-1933 рр., можна або спільними зусиллями порятуватися, або так само разом поглибити яму кризи. Вихід з тієї кризи відбувався через Другу світову війну¹². В разі загострення нинішньої кризи не можна виключати подібного розвитку подій, адже помилкові рішення світової еліти можуть спровокувати загострення протиріч по всім конфліктним лініям: США – Китай, США – ісламський світ, тощо. Результати цього процесу навряд чи наважиться достеменно спрогнозувати будь-яка Кассандра.

Гібридна війна Росії проти України спровокувала чергову кризу в процесі глобалізації. Явище під назвою глокалізація стало одним із найважливіших факторів, що визначають розвиток сучасного суспільства. Розглядаючи це явище, можна відзначити, що його основою є економіка, яка є тим визначальним механізмом, який прискорив розвиток транспорту, телекомунікацій та інформаційних технологій не тільки на глобальному, а й локальному рівнях. Наслідком глобалізації стала висока динаміка економічних процесів, що відбуваються у світі, посилення міжнародної активності, нівелювання кордонів у процесі обміну товарами, послугами, інформаційної та культурної комунікації. Але система регіональних війн може зруйнувати сталі логістичні зв'язки та провокує посилення локальних інтеграційних процесів на регіональному рівні.

Глобальна економіка почала формуватися на початку XIX ст., але цей процес був надовго перерваний двома світовими війнами та холодною війною¹³. На початку XXI ст. процес глобалізації став відображенням і реалізацією інституційних змін, які призвели до значних змін в економіці розвинених країн після Другої світової війни. Тоді були вирішені численні економічні суперечки та примирні процедури. Подальший економічний підйом у Східній Азії та розширення транспортних комунікацій створили важливі передумови для розширення глобалізації. Водночас успіх західної політики розбудови демократії, що супроводжувався потужним економічним зростанням, приніс свої плоди та призвів до радикальних політичних змін у світі та розпаду так званого комуністичного блоку. Відхід від соціалізму та перехід до ринкової економіки більшості країн світу посилили темпи та масштаби глобалізації.

Найважливішим елементом цього процесу залишається конкуренція. Її загострення стало важливим моментом в усвідомленні необхідності швидкого впровадження нових технологій, знищення торговельних і прикордонних бар'єрів, внаслідок чого трансформувалася глобальна структура бізнесу. Результатом цієї зміни є революція в інформаційних технологіях, яка супроводжується поширенням кабельного телебачення, збільшенням кількості персональних комп'ютерів, що створило можливості для миттєвого поширення інформації, в тому числі через глобальну мережу Інтернет. Глобалізація не була б настільки масштабною, як новітні комерційні технології, такі як комп'ютерні технології, електронні технології, супутники та інші інновації.

¹² Cashman, G. (2013). *What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict*. 72.

¹³ Bayly, C. (2007). *Die Geburt der modernen Welt. Eine Globalgeschichte 1780-1914*. Frankfurt: Campus Verlag GmbH, 29.

Наприкінці 1990-х років глобалізація ускладнила, а в деяких випадках і унеможливила існування держав в ізоляції. Сучасна глобальна система сприяла стиранню меж між зовнішніми та внутрішніми відносинами і, як наслідок, між економікою та національною безпекою держав¹⁴.

Події в одній системі все більше впливають на інші, вимагаючи від міжнародних акторів використання нових інструментів для оцінки світової ситуації та способів формування політики національної безпеки. У результаті сучасна глобалізація набуває подвійного характеру, поєднуючи в собі об'єктивний процес, пов'язаний з вичерпанням вільного економічного простору в умовах загострення конкуренції, та геополітичну стратегію західних, насамперед американських, еліт, спрямовану на оптимізацію глобальних економічних і військово-політичних процесів, у власних інтересах.

Основними ознаками сучасних глобалізаційних процесів є: глобальний ринок, який зумовлює інтенсифікацію процесів міжнародних відносин і контролю над потоками ресурсів; неспроможність національних систем державного управління контролювати певну діяльність громадян та організацій у системі міжнародних відносин і потоків, що зумовлено розширенням кола учасників міжнародних відносин, до якого, крім традиційних держав та їх об'єднань, входять корпоративні структури та недержавні суб'єкти, гуманітарні організації злочинним та екстремістським групам)¹⁵.

Керовані кризи стали некерованими. Ситуація погіршилася через перенесення виробництва з розвинених країн до Китаю, який став майстернею світу. Втрата промислово розвинених країн поклала початок процесу розмивання середнього класу, дестабілізуючи розвиток суспільства. Незабезпечений ринок цінних паперів дозволив США стимулювати економіку та надавати соціальну допомогу населенню. Проте необхідність швидкого збільшення його масштабів не дозволила створити систему регулювання цього ринку. Це призвело до переродження ринку у фінансову піраміду, крах якої став детонатором світової фінансової кризи. Цю кризу можна зупинити лише за допомогою глобального регулювання. Його неможливість ділить світову фінансову систему на декілька зон, кожна з яких матиме свою резервну валюту.

На зміну глобалізації під гаслом глобалізація Америки приходить глобалізація з китайським обличчям. Курс Пекіна на збільшення місткості внутрішнього ринку і зниження залежності від експорту врешті призведе до відмови від підтримки долара. Тому що, підтримуючи долар для збільшення експорту та економічного розвитку, Китай обмежує свої національні активи. Проте проблема в тому, що китайська еліта занадто швидко і несподівано для себе вийшла на глобальний рівень, ще не звикла до своєї влади і не вміє нею користуватися. Зосередженість китайської еліти на внутрішніх проблемах не дозволяє їй стежити за глобальними наслідками своїх дій всередині країни¹⁶.

Зрозуміло, що китайці хочуть повернутися від вирішення глобальних проблем, таких як майбутній долар, до вирішення своїх локальних проблем. Серед них брак води та ґрунту, не кажучи вже про енергію. Китай сподівається вирішити ці проблеми за допомогою технологічного прориву, ознаки якого можна побачити в політиці відновлення навколишнього середовища. Суть технологічного прориву в інвестуванні в себе, замінивши виконану волю Ден Сяопіна вийти за межі країни. Економічний імператив вимагатиме заміни навіть тих технологій, які все ще є економічно ефективними.

¹⁴ Katzenstein, P. (2012). *Anglo-America and its Discontents Civilization Identities Beyond East and West*. New York: Routledge, 41.

¹⁵ Biscop, S. (2005). *The European Security Strategy. A Global Agenda for positive Power*. Burlington: Routledge, 22.

¹⁶ Kaiser, K. (2000). *Weltpolitik im neuen Jahrhundert*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 53.

Китайський проект відновить біполярну систему, в якій Сполучені Штати відіграватимуть роль СРСР. У найближчі роки китайський проект зіткнеться з американським. Ми розглядаємо інтернаціоналізацію та глобалізацію як взаємодоповнюючі поняття. Суспільно-історичний розвиток в період інтернаціоналізації відбувається екстенсивно, а в умовах глобалізації, навпаки, інтенсивно. Традиційно інтернаціоналізація розуміється як синонім поняття «інтернаціональний». Глобалізацію можна розуміти як більш просунуту стадію інтернаціоналізації, оскільки контакти між народами в масштабі певного історичного періоду та відповідний екуменізм завжди були, інше питання – природа, форми та рушійні сили цієї «глобалізації». Якщо говорити про сучасний етап, то слід враховувати, що всі суспільно-історичні процеси надзвичайно прискорилися внаслідок останніх досягнень науково-технічної революції¹⁷. Тому не випадково найбільш ємною характеристикою «глобального» інформаційно-комунікаційного простору є «Інтернет».

Автономія та інтеграція – ще одна пара важливих понять. Термін «автономія», як правило, означає самоврядне, незалежне утворення. Феноменологічний зміст «інтеграції» полягає в об'єднанні будь-яких частин або елементів. Наприклад, сучасний етап європейської інтеграції передбачає об'єднання зусиль акторів для вирішення спільних завдань розвитку. Діяльність Європейського Союзу також є прикладом гармонійної взаємодії між «автономією та інтеграцією» через принцип субсидіарності, тобто традиції вирішення проблем на тому рівні, де вони виникли.

Поняття «централізація – муніципалізація» є взаємовиключними. Централізація означає зосередження, об'єднання чогось в одному центрі, в одному місці, в одних руках. У свою чергу централізм розуміється нами як система управління чи організації, за якої місцеві органи влади підпорядковуються центральній владі. У контексті дискурсу глобалізації централізацію можна розуміти як розвиток тенденції концентрації політичної та економічної влади в руках провідних політичних сил, таких як G7 чи економічних фаворитів – транснаціональних корпорацій. Своєрідна централізація – це «закулісні», або майбутній легальний «світовий уряд». З іншого боку, альтернативою централізації є «муніципалізація», пов'язана з розвитком самоврядних громад, характерних, перш за все, для Європи з моменту утворення античного полісу. Завдяки муніципалізації суб'єкт може, будучи «космополітом» – громадянином всесвіту, залишатися в цілній соціальній структурі свого муніципалітету. Нарешті, важливою парою понять є «інтернаціоналізація – цивілізація – глобалізація». Під локальною цивілізацією прийнято розуміти частину світового цивілізаційного простору, що включає групу народів (етносів, держав), що відрізняються спільністю духовних (культурних, етичних, релігійних) цінностей, історичних доль, економічних і геополітичних інтересів¹⁸.

Перший глобальний цикл інтеграції (середина XIX ст. – 1914 р.) політично пов'язаний з розквітом Британської імперії. На гребені першої хвилі глобалізації світове господарство сформувалося як цілісна система. Розвиток приватних і державних монополій з притаманним їм екстенсивним способом господарювання, стимулюючи імперські амбіції, прискорив процес боротьби за контроль над світовим ринком. Дві світові війни (1914-1918 рр.) і (1939-1945 рр.), які можна розглядати як два етапи однієї великої світової війни, підтвердили посилення глобальних тенденцій у політичній сфері (створення Ліги Націй, а потім і Організації Об'єднаних Націй).

У цей історичний період справжньою загрозою для західного світу був Радянський Союз, який зійшов зі «стовпової дороги» світової цивілізації. По-перше,

¹⁷ Kaiser, K. (2000). *Weltpolitik im neuen Jahrhundert*. 53.

¹⁸ Khanna, P. (2008). *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order*. London: Random House, 99.

через ідеологічну орієнтацію на пріоритет світової революції (знову проявилася тенденція до «глобалізації»). Аж до розгону штабу «вогнища світової революції» — Комінтерну в 1943 р. і до «нового політичного мислення» Горбачова — «пролетарський інтернаціоналізм» залишався головною зброєю радянської зовнішньої політики. По-друге, існування першої у світі соціалістичної держави (якщо абстрагуватися від визначень радянського соціалізму) було реальною альтернативою капіталістичній системі. Тому фактично за 70 років (1917-1987 рр. — до розквіту «перебудови») теоретично існувало два діаметральних шляхи глобального розвитку, що відповідало біполярній системі міжнародних відносин.

У період між Першою та Другою світовими війнами помітним явищем стала Велика депресія (1929-1934 рр.). Вважаємо, що саме з цього періоду починається «нова хвиля» перехідного періоду від індустріального до постіндустріального періоду розвитку світу. На наших очах стара технологічна соціальна модель трансформується в антропоцентричну, відкриваючи простір для інноваційної діяльності особистості (інформаційні технології та генна інженерія).

Починаючи з 1970-х років детермінантами глобалізації були такі: демографічні та екологічні чинники (демографічний вибух, який стимулював дискусію про «межі зростання»); глобалізація техносфери (науково-технічна революція створила передумови для формування нового постіндустріального суспільства); економічна глобалізація; геополітична глобалізація; соціокультурна глобалізація. Можна говорити про глобальну структуру політичних, економічних і культурних відносин, що виходять за будь-які традиційні кордони і з'єднують окремі суспільства в єдину систему. Про таке розуміння людства не могло бути й мови навіть у порівняно недалекому минулому.

Висновки. Пандемія COVID-19, радикалізація російської агресії проти всієї території України після 24 лютого 2022 р., введення режимів санкцій та загострення протистояння «глобальної демократії» «глобальній автократії» спровокували порушення глобальної системи поділу праці. Наслідком цього у середньостроковій перспективі стає зростання рівня інфляції, подорожчання ресурсів та продуктів харчування. Таким чином, справджуються прогнози щодо нульового зростання світової економіки та згортання суспільства споживання. Постмодерна багатополюсна система міжнародних відносин складатиметься з декількох ієрархічних структур. По-перше, це будуть трансформовані військово-політичні блоки, по-друге, мережі взаємодії держав, які є регіональними лідерами в своїх регіонах. Віддзеркаленням цих змін, скоріше за все, стануть нові регіональні валюти та послаблення глобального впливу американського долара. Тобто відбудеться й валютна локалізація. За умов кризи світової системи міжнародної безпеки глокалізація стає актуальним етапом розвитку глобальної історії.

REFERENCES

- Barnett, M., Fennimore, M.** (2004). *Rules of the World. International Organizations in Global Politics*. Cornell: Cornell University. [in English].
- Biscop, S.** (2005). *The European Security Strategy. A Global Agenda for positive Power*. Burlington: Routledge. [in English].
- Bayly, C.** (2007). *Die Geburt der modernen Welt. Eine Globalgeschichte 1780-1914*. [The birth of the modern world. A Global History 1780-1914]. Frankfurt: Campus Verlag GmbH. [in German].
- Cashman, G.** (2013). *What Causes War? An Introduction to Theories of International Conflict*. New York: Rowman & Littlefield Publishers. [in English].
- Kaiser, K.** (2000). *Weltpolitik im neuen Jahrhundert*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft. [in English].
- Katzenstein, P.** (2012). *Anglo-America and its Discontents Civilization Identities Beyond East and West*. New York: Routledge. [in English].
- Kennedy, P.** (1989). *The Rise and Fall of Great Powers. Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*. London, Sydney, Wellington: UNVIN HUMAN LIMITED. [in English].

- Keohane, R.** (1986). *Neoliberalism and Its Critics*. Columbia: Columbia University Press. [in English].
- Khanna, P.** (2008). *The Second World: Empires and Influence in the New Global Order*. London: Random House. [in English].
- Kolesnyk, I.** (2022). *Global History. Conceptual History*. Kyiv: NAS of Ukraine; Institute of History of Ukraine, State Institution 'Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in English].
- Lake, D.** (2009). *Hierarchy in International Relations*. New York: Cornell University Press. [in English].
- Mearsheimer, J.** (2001). *The Tragedy of Great Power Politics*. New York, London: W.W. Norton Company. [in English].
- Robertson, R.** (1999). *Glocalization*. London: Routledge. [in English].
- Stieglitz, J.** (2002). *Globalization and Its Discontents*. London: Allen Lane/Penguin Books. [in English].
- Wallerstein, I.** (2004). *World-System Analysis*. Durham, London: Duke University Press. [in English].

Sergey Asaturov,

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3177-0510>

Andrei Martynov

Institute of History of Ukraine, National Academy of Science, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9802-5980>

Globalization and glocalization in the conditions of the crisis of the world international security system

At each stage of global history, the dialectic of the relationship between the global and the local has always been different. Globalization provokes a crisis in the management of modern international relations. The question of whether transnational institutions are able to replace sovereign national states in the process of managing the world system in terms of efficiency becomes an open question. Each of the world's civilizations has its own ideal concept of globalization, near the origins of which are ideas not only about Euro-centrism and Westernization, but also about Asia-centrism or Afro-centrism. Russia's hybrid war against Ukraine provoked another crisis in the process of globalization. The result of globalization was the high dynamics of economic processes taking place in the world, the strengthening of international activity, the leveling of borders in the process of exchange of goods, services, information and cultural communication. But the system of regional wars can destroy permanent logistical connections and provokes the strengthening of local integration processes at the regional level. Managed crises have become unmanageable. The situation worsened due to the transfer of production from developed countries to China, which became the workshop of the world. The loss of industrialized countries started the process of erosion of the middle class, destabilizing the development of society. On the crest of the first wave of globalization, the world economy was formed as a whole system. The development of private and state monopolies with their inherent extensive method of management, stimulating imperial ambitions, accelerated the process of struggle for control over the world market. The COVID-19 pandemic, the radicalization of Russian aggression against the entire territory of Ukraine after February 24, 2022, the introduction of sanctions regimes and the aggravation of the opposition of «global democracy» to «global autocracy» provoked a violation of the global system of division of labor. The postmodern multipolar system of international relations will consist of several hierarchical structures. Firstly, these will be transformed military-political blocs,

secondly, interaction networks of states that are regional leaders in their regions. These changes will most likely be reflected in new regional currencies and the weakening of the global influence of the US dollar.

Keywords: *globalization, glocalization, global democracy, global autocracy, world system of international security*

Наукове періодичне видання

**Acta de Historia & Politica:
Saeculum XXI**

2022

Volume IV

Здано до набору 29.09.2022 р. Підписано до друку 10.10.2022 р. Папір офсетний.
Формат 70x108¹/₁₆. Гарнітура «Georgia». Друк лазерний. Ум.-друк. арк. 11,0.
Наклад 100 прим.